

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Kerro, kerro kuvastin – Lapsen kertomuksen luotettavuus oikeudenkäynnissä

OTMU2000-1004 Prosessioikeuden eurooppalaistuminen

Tutkielma

Laatija:

Riikka Yli-Jama

15.3.2026

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Oikeustiede

Tekijä: Riikka Yli-Jama

Otsikko: Kerro, kerro kuvastin – Lapsen kertomuksen luotettavuus oikeudenkäynnissä

Ohjaaja: Tuomas Hupli

Sivumäärä: XI+65 sivua

Päivämäärä: 15.3.2026

Tutkielmassa käsitellään lapsen kertomuksen vastaanottamista ja luotettavuuden arviointia oikeudellisesta näkökulmasta. Luotettavan ja epäluotettavan kertomuksen erottamiseksi ei ole olemassa varmaa keinoa, ja lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioinnissa tilanne on vielä tavanomaista mutkikkaampi. Kyse ei ole ainoastaan toden ja epätoden kertomuksen erottamisesta, sillä lapsen kertomus voi paljastua epätodeksi esimerkiksi valehtelun, erehdyksen, kuvitelman, tulkintavirheen tai johdattelun vuoksi.

Tutkimuksen kohteena ovat lapsen kertomuksen vastaanottaminen ja tämän kertomuksen luotettavuuden arvioinnin perusteet. Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella oikeustilaa lapsen kuulemisen yhteydessä sekä selvittää sellaiset lapsen kertomukseen luotettavuuden arviointiperusteet, joita soveltamalla voitaisiin tehdä perusteltuja päätelmiä kertomuksen luotettavuudesta.

Tutkielma on rikosprosessuaalinen, ja lisäksi siinä hyödynnetään toisena tieteenalana psykologiaa. Kyseessä on lainopillinen tutkielma, jossa metodisen pluralismin hengessä hyödynnetään yhtenä näkökulmana myös todistajanpsykologisia tutkimustuloksia.

Lapsen kertomuksen luotettavuus ei ole sillä tavoin staattinen tila, että kertomukset voitaisiin jaotella luotettaviin ja epäluotettaviin: kyse on enneminkin sellaisesta liukuvasta jatkumosta, jonka eri kohtiin kertomuksen eri osat sijoittuvat. Kertomuksen luotettavuuden arviointi edellyttää aina huolellista punnintaa ja kokonaisuuskäsitelyä.

Lapsen kertomuksen luotettavuuden puolesta puhuvat seuraavat seikat: Kertomus on saatu yhteistyössä oikeuspsykologiaan erikoistuneiden ammattilaisten kanssa, ja kertomuksen luotettavuudesta on hankittu erillinen asiantuntijalausunto. Kertomus on tallennettu videotallenteelle sekä suunniteltu ja toteutettu NICHD-kuulustelumenetelmää hyödyntäen. Saatua kertomusta on analysoitu lapsen tiedollisten kykyjen, kielellisen ilmaisuuden ja keskittymiskyvyn näkökulmasta siten, että lapsen konteksti on otettu huomioon. Kertomuksen syntymekanismeja on tarkasteltu sekä pyritty tunnistamaan johdatteluun viittaavat merkit ja lapsuudelle leimalliset virhelähteet. Kertomus läpäisee CBCA-menetelmän mukaiset totuuskriteerit sekä oikeuskäytännössä esitetyt kannanotot.

Avainsanat: johdattelu, kuulustelu, lapset, luotettavuus, näytön arviointi, muisti, oikeudenkäynti, prosessioikeus, rikosprosessi, todistajanpsykologia, unohtaminen, virhelähde

Sisällys

Kerro, kerro kuvastin – Lapsen kertomuksen luotettavuus oikeudenkäynnissä. I

Lähteet..... V

Lyhenteet..... XI

1 Johdanto..... 1

1.1 Taustaa 1

1.2 Tutkimuskysymys 5

1.3 Tutkimusmetodi 7

1.4 Oikeustieteen ja psykologian rajapinta10

1.5 Tutkielman olennaisia käsitteitä.....11

1.5.1 Lapsi 11

1.5.2 Luotettavuus 13

1.5.3 Lapsen kuuleminen..... 14

1.6 Tutkielman rakenne.....14

2 Lapsen kertomuksen vastaanottaminen ja luotettavuuden arviointi 15

2.1 Kuulemismenettely15

2.2 Erityispiirteet lasta kuultaessa.....18

2.3 Luotettavuuden arviointi käytännössä21

3 Kuuleminen lapsen ehdoilla..... 26

3.1 Lapsi kuultavana26

3.1.1 Lapsi tiedonkäsittelijänä 26

3.1.2 Kuulemiselle suotuisa ikä 30

3.2 NICHD-menetelmä lapsen ikätasoiseen kohtaamiseen31

4 Lapsen luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä 39

4.1 Kielellinen ilmaisu ja keskittymiskyky39

4.2 Lapsi on altis johdattelulle41

4.2.1 Johdattelun määritelmä ja vaikutus kertomukseen 41

4.2.2 Johdattelun keinot..... 43

4.2.3 Johdattelun torjuminen 44

5 Voiko lapsen kertomukseen luottaa? 47

5.1	Luotettavuusarvioinnin perusteet	47
5.2	Lapsille leimallisia virhelähteitä	49
5.3	Epäluotettavan kertomuksen tunnistaminen CBCA-menetelmän avulla	51
5.4	Lapsen luotettavuusarviointia tuomioistuimessa	55
5.4.1	Kertomuksen sisällöllinen samankaltaisuus	55
5.4.2	Vaihtoehtoiset hypoteesit	55
5.4.3	Kertomuksen sisällölliset seikat.....	56
5.4.4	Johdattelu	57
5.4.5	Muita oppeja oikeuskäytännöstä	59
6	Johtopäätökset	61

Lähteet

Kirjallisuus

- Aarnio, Aulis, Laintulkinnan teoria: yleisen oikeustieteen oppikirja. Werner Söderström Osakeyhtiö ja tekijä 1988.
- Aarnio, Aulis, Tulkinnan taito – ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Alma Talent Oy ja kirjoittaja 2006.
- Ahonen, Timo – Pulkkinen, Leena, Keskilapsuus teoksessa Pulkinen, Lea – Ahonen, Timo – Ruoppila, Isto (toim.), Ihmisen psykologinen kehitys. PS-kustannus ja tekijät 2023.
- Broberg, Anders – Almqvist, Kjerstin – Tjus, Tomas, Kliininen lapsipsykologia. Tekijät, Bokförlaget Natur och Kultur ja Edita Publishing Oy 2005.
- Ceci, Stephen – Ross, David – Toglia, Michael, Suggestibility of Children's Memory: Psycholegal Implicatio. Journal of Experimental Psychology: General, 116(1)/1987, 38–49.
- Ceci, Stephen – Crossman, Angela – Scullin, Matthew – Gilstrap, Livia – Huffman, Mary, Children's Suggestibility Research: Implications for the Courtroom and the Forensic Interview, s.117-130 teoksessa Westcott, Helen – Davies, Graham – Bull, Ray (toim.), Children's Testimony. A Handbook of Psychological Research and Forensic Practise. John Wiley & Sons Ltd 2002.
- Davies, Graham – Westcott, Helen, Interviewing Child Witnesses under the Memorandum of Good Practice: A research review. Police Research Series Paper 115 1999.
- Ellonen, Erkki – Karstinen, Rija – Nykanen, Veli-Eino, Kuulustelutaktiikka. Sisäministeriö poliisiosasto 1996.
- Ellonen, Noora – Joki-Erkkilä, Minna – Korkman Julia – Lahtinen, Ilkka – Mantila, Anu – Rantaeskola, Satu – Salovartio, Leena – Tuominen, Mia – Tupola, Sarimari, Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulu, 2016.
- Flin, Rhona – Spencer, John, Annotation: children as witnesses – legal and psychological perspectives. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 36/1995, s.171-189.

- Haapasalo, Jaana – Kiesiläinen, Kari – Niemi-Kiesiläinen, Johanna,
Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu. Lakimiesliiton Kustannus 2000.
- Hakalehto, Suvianna, Lapsioikeuden perusteet. Alma Media Finland Oy ja tekijä
2025.
- Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas –Koulu, Risto –
Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko –
Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko,
Prosessioikeus. Alma Media Finland Oy ja tekijä päivittyvä teos, viittaus 2021.
- Hirvelä, Päivi, Lapsi rikosprosessissa . WSLT ja tekijä 1997.
- Hirvonen, Arvi, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen
oikeustieteen julkaisuja 17. Kirjoittaja 2011.
- Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjalainen, Teuvo, Kirjoitetaan Juridiikkaa. 3.,
uudistettu painos. Talentum Media Oy ja kirjoittajat 2008.
- Jokela, Antti, Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Alma Media Finland Oy ja Antti Jokela
2025.
- Jonkka, Jaakko, Todistusharkinnasta. Lakimiesliiton kustannus ja kirjoittaja 1993.
- Kiuru, Noona, Nuoruus teoksessa Pulkinen, Lea – Ahonen, Timo – Ruoppila, Isto
(toim.), Ihmisen psykologinen kehitys. PS-kustannus ja tekijät 2023.
- Klami, Hannu, Inesti todistusteorian kannalta. Defensor Legis 1/1993, s.818-829.
- Klami, Hannu, Todistusharkinnasta riita-asioissa, s.111-128 teoksessa Klami, Hannu
Tapani (toim.), Todistelun Ongelmia. Lakimiesliiton kustannus 1995.
- Klami, Hannu, Todistajanpsykologiaa juristeille, s.127-170 teoksessa Klami, Hannu
Tapani (toim.), Todistelun Ongelmia. Lakimiesliiton kustannus 1995A.
- Klemfuss, Zoe – Olaguez, Alma, Individual Differences in Children’s Suggestibility:
An Updated Review. JOURNAL OF CHILD SEXUAL ABUSE
VOL. 29, NO. 2, 2020, s. 158–182.
- Korkman, Julia, How (not) to interview children : interviews with young children in
sexual abuse investigations in Finland. Åbo Akademi 2006.
- Korkman, Julia, Lasten haastatteleminen hyväksikäyttötapaüksissa s.456-484
teoksessa Santtila, Pekka – Wezmann-Henelius, Ghitta (toim.),
Oikeuspsykologia. Edita ja tekijät 2008.
- Korkman, Julia, Muistin varassa. Julia Korkman ja Kustantamo S&S 2022.
- Korkman, Julia, Lapsen kuulemisen käsikirja epäiltyjen
ihmiskauppatapausten tutkinnassa. HEUNI, 2024.

- Korman, Julia – Hietajärvi, Maria – Joleby, Malin – Lamb, Michael – Hershkowitz, Irit, NICHD-haastattelurunko, verkkoympäristöön muokattu versio. HEUNI Report series № 110b, 2025.
- La Rooy, David – Brubacher, Sonja – Aromäki-Stratos, Anu – Cyr, Mireille – Hershkowitz, Irit – Korkman, Julia – Myklebust, Trond – Naka, Makiko – Peixoto Carlos – Roberts, Kim – Stewart, Heather – Lamb, Michael: The NICHD protocol: A Review of an Internationally-Used Evidence-Based Tool for Training Child Forensic Interviewers. *Journal of Criminological Research Policy and Practice* 1(2) 2015, s. 76–89.
- Lamb, Michael E – Hershkowitz, Irit – Sternberg, Kathleen J – Esplin, Philip W – Hovav, Meir – Manor, Talma – Yudilevitch, Liora, Effects of investigate utterance types on Israeli children's responses. *International Journal of Behavioral Development* 19(3) 1996, s.627-637.
- Lahtinen, Hanna, Todistajanpsykologia – lapsitodistajat, s.176-198 teoksessa Santtila, Pekka – Wezmann-Henelius, Ghitta (toim.), *Oikeuspsykologia*. Edita ja tekijät 2008.
- Leichtman, Michelle – Ceci, Stephen, The Effects of Stereotypes and Suggestions on Preschoolers' Reports. *Developmental Psychology*, 31(4)/1995, 568–578.
- Lindsay, Stephen, Children's Spurge Monitoring, s.83-98 teoksessa Westcott, Helen – Davies, Graham – Bull, Ray (toim.), *Children's Testimony. A Handbook of Psychological Research and Forensic Practise*. John Wiley & Sons Ltd 2002.
- Loftus, Elisabeth, Make-Believe Memories. *American Psychologist* 58(11) 2003, s.867-873 .
- Lockl, Kathrin – Schneider, Wolfgang, Precursors of metamemory in young children: the role of theory of mind and metacognitive vocabulary. *Metacognition Learning* 1(1)/2006, 15–31.
- Marjosola, Henna, Todistajankertomuksen luotettavuus. *Unigrafia* 2021.
- Marjosola, Henna – Saranpää, Timo – Korkman, Julia, Hypoteesit ja vaihtoehdot selitykset rikosasian näytön arvioinnissa. *Lakimies* 3-4/2021, s.460-495.
- Miller, Scott, Children's Understanding of Second-Order Mental States. *Children's Understanding of Second-Order Mental States. Psychological Bulletin* 2009, Vol. 135, No. 5, s.749 –773.
- Mäenpää, Marianne – Kumpuniemi, Minna, Yksiköiden lausunnot ja

- luotettavuuden arviointi s.30-35 teoksessa Stolt, Sini – Laajasalo, Taina ja työryhmä, Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden toiminta ja toiminnan periaatteet Suomessa. Kirjoittajat ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2023.
- Määttä, Tapio, Metodinen pluralismi oikeustieteessä– Ympäristöoikeudellisen tutkimuksen suuntauksat ja menetelmät, s.135-222 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing Oy ja tekijät 2016.
- Pulkinen, Lea, Kehityspsykologian näkökulma, teoksessa Pulkinen, Lea – Ahonen, Timo – Ruoppila, Isto (toim.), Ihmisen psykologinen kehitys. PS-kustannus ja tekijät 2023.
- Rantaeskola, Satu – Kaunisto, Jasmin, Seksuaalirikosten tutkinta. Edita Lakitieto Oy ja tekijät 2024.
- Roberts, Kim – Blades, Mark, Children’s discrimination of memories for actual and pretend actions in a hiding task. *British Journal of Developmental Psychology*, 13/1995, 321–333.
- Santtila, Pekka, Esipuhe, s.153-176 teoksessa Santtila, Pekka – Wezmann-Henelius, Ghitta (toim.), Oikeuspsykologia. Edita ja tekijät 2008.
- Saarinen, Aino – Lyytinen, Paula – Ahonen, Timo – Lyytinen, Heikki, Varhaislapsuus, teoksessa Pulkinen, Lea – Ahonen, Timo – Ruoppila, Isto (toim.), Ihmisen psykologinen kehitys. PS-kustannus ja tekijät 2023.
- Siltala, Raimo, Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu A-sarja N:o 234. Suomalainen lakimiesyhdistys ja kirjoittaja 2003.
- Sorvettula, Johanna – Klami, Hannu Tapani – Rahikainen, Marja, Todistusharkinnan perustelemisesta, s.19-36 teoksessa Klami, Hannu Tapani (toim.), Todistelun Ongelmia. Lakimiesliiton kustannus, 1995.
- Stanikić, Teija, Prosessioikeus todistajanpsykologian hyödyntäjänä ja tekijänä. *Lakimies* 1/2014, s. 65–84.
- Tirkkonen, Tauno, Suomen Rikosprosessioikeus II. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu B-sarja N:o 56. Werner Söderström Osakeyhtiö 1972.
- Tolvanen, Matti, Rikoksen käsittely tuomioistuimessa, s.277-320 teoksessa Santtila, Pekka – Wezmann-Henelius, Ghitta (toim.), Oikeuspsykologia. Edita ja tekijät 2008.

- Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri, Tuomion perustelevinen. Alma Talent Oy ja kirjoittajat, 2010.
- Vrij, Aldert, Deception in Children: A Literature Review and Implications for Children's Testimony, s. 175-194 teoksessa Westcott, Helen – Davies, Graham – Bull, Ray (toim.), Children's Testimony. A Handbook of Psychological Research and Forensic Practise. John Wiley & Sons Ltd 2002.
- Väisänen, Tiina – Korkman, Julia, Eräitä todistajan kertomuksen arviointiin liittyviä kipukohtia oikeuspsykologisen tiedon valossa. Defensor Legis 5/2014, s.721-739.
- Väisänen, Tiina, Asianomistaja-asemassa olevan lapsen kuulemisesta ja kertomuksen luotettavuuden arvioinnista seksuaali- ja väkivaltarikoksissa, s.73.100 teoksessa Mikkola, Tuulikki – Konttinen, Essi (toim.), Lapsen asema kansainvälistyvässä maailmassa. Helsingin hovioikeus, 2013.
- Uusitalo, Kirsti, Näytön arviointi ja näyttökynnys lapsiin kohdistuneissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa, s.11-72 teoksessa Mikkola, Tuulikki – Konttinen, Essi (toim.), Lapsen asema kansainvälistyvässä maailmassa. Helsingin hovioikeus, 2013.

Kansalliset virallislähteet

- HE 190/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäymiskaaren eräiden todistelua, kiireelliseksi julistamista ja ylimääräistä muutoksenhakua koskevien säännösten muuttamisesta.
- HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 46/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeudenkäymiskaaren 17 luvun ja siihen liittyvän todistelua yleisissä tuomioistuimissa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- Poliisihallitus, Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. POL-2019-34669.
Poliisihallituksen ohjeet ja määräykset 23.12.2019.

Internetlähteet

- Puolustus sanoi viimeisen sanansa: Historiallinen seksuaalirikosjuttu päätökseen.
<https://www.hs.fi/alueet/art-2000011774037.html> (Luettu 1.3.2026)

Auerin lapset kiistävät aiemmat lausuntonsa – Seksuaali-rikos-juttu alkaa alusta
<https://www.hs.fi/alueet/art-2000011494279.html> (Luettu 1.3.2026)

Miten lasta kuullaan oikeudessa? Oikeuspsykologi Julia Korkman kehottaa
kuuntelemaan lasta aidosti. <https://lapsenmaailma.fi/artikkeli/miten-lastakuullaan-oikeudessa-oikeuspsykologi-julia-korkman-kehottaa-kuuntelemaan-lastaidosti/> (Luettu 15.1.2026)

Oikeustapaukset

KKO 1993:95

KKO 2007:100

KKO 2013:97

KKO 2014:48

KKO 2019:54

KKO 2021:5

KKO 2024:76

Lyhenteet

OK	oikeudenkäymiskaari (228/1929)
KKO	korkein oikeus

1 Johdanto

1.1 Taustaa

Näytön arviointia voidaan pitää saumattomana osana juridisen ratkaisun tekemisestä: pohjimmiltaan oikeudellisessa päätöksenteossa on kyse siitä, millaista toimintaa on pidettävä oikeusjärjestyksen mukaisena kun yksittäistä tapahtumaa tarkastellaan oikeusjärjestyksen näkökulmasta. Säännöksen oikeustositseikastokuvausta verrataan tuomioistuimessa esitettyyn oikeustositseikastoväitteeseen, ja seuraamus voidaan määrätä mikäli väittämän tueksi esitetty näyttö on riittävää.¹ Raadollisena, joskin saumattomana osana oikeudellista ratkaisutoimintaa on myös päätösten tekeminen epävarmoilla ja puutteellisilla tiedoilla: oikeudenkäynnissä esitetty näyttö ei aina pysty tarjoamaan eheitä ja yksiselitteisiä vastauksia niihin kysymyksiin, jotka oikeudenkäynnissä on ratkaistava. On olemassa useita syitä sille, miksi jotakin riidanalaista oikeustositseikkaa koskevaa näyttöä voidaan pitää vaillinaisena tai epäluotettavana. Välillä asianosaisten esittämä todistelu voi olla keskenään niin ristiriitaista, että tuomioistuimen on hankala todeta, voidaanko kummankaan asianosaisten esittämiä väitteitä tapahtumankulusta pitää luotettavasti selvitettyinä. Haasteita liittyy erityisesti sellaisen näytön arviointiin, joka koostuu eri henkilöiden muistinvaraisista havainnoista ja kertomuksista, sillä niitä rasittaa herkästi virhelähteiden runsaus.² Tuomioistuinlain (673/2016) 9 luvun 1§:n toisen momentin mukaan tuomarilla on velvollisuus ratkaista käsiteltäväkseen jaettu asia, ja sen vuoksi tuomioistuimen onkin annettava asiassa ristiriitaisuuksista huolimatta huolellisesti harkittu ja perusteltu ratkaisu³. Tuomioistuimen on siis tehtävä kannanotto siitä, mitä asiaa käsiteltäessä on tullut toteen näytetyksi eli mikä asiassa katsotaan prosessuaaliseksi totuudeksi oikeudenkäyntiin tuodun tiedon perusteella.⁴

Henkilötodistajina voidaan kuulla epäiltyä, asianomistajaa, muuta tahoa, jonka oikeuksiin tai etuihin rikos vaikuttaa sekä myös asiaan nähden täysin ulkopuolisia henkilöitä.⁵

Oikeudenkäynnin lopputuloksen näkökulmasta kertomuksilla on merkittävä rooli: henkilötodistelua on pidettävänä tärkeimpänä oikeudenkäynnin todistelukeinona. Vaikka henkilötodistelun luotettavuutta rasittavat havainnointikykyyn ja muistiin liittyvät tekijät,

¹ Jonkka, 1993: s.19.

² Marjosola – Saranpää – Korkman, 2021: s.460.

³ Marjosola – Saranpää – Korkman, 2021: s.460.

⁴ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.295.

⁵ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.286.

henkilötodistajia on pidettävä luotettavina tietolähteinä kun asiaa tarkastellaan myös nämä tekijät huomioon ottaen.⁶ Päätöksentekijöillä on kuitenkin varsin vähän käytössään keinoja todistajankertomuksiin vaikuttavien asianhaarojen tunnistamiseen ja arviointiin.⁷

Henkilötodistelulla on erityinen merkitys niin sanotuissa ”sana sanaa vastaan” -tilanteissa, joissa muunlaista näyttöä ei ole esitetty. Kun kyse on ihmisen antamasta kertomuksesta, niihin liittyy kuitenkin aina virhelähteitä ja epävarmuustekijöitä: vaikka kertomus sinänsä olisi uskottava, se ei ole aina oikea.⁸ Kertojalla voi olla aito halu jakaa tietonsa totuudenmukaisesti, mutta kertomus voi silti olla epätotuudenmukainen sitä rasittavien virhelähteiden vuoksi.⁹ Siihen, mitä muistamme kokemastamme tapahtumasta, vaikuttavat esimerkiksi tapahtumahetken ikä, muistikuvien ylläpito muistelemalla tai juttelemalla sekä tapahtuman herättämät tunteet. Tämän vuoksi ihmiset muistavat saman tapahtuman erilaisina versioina.¹⁰

Oikeudenkäymiskaaren (228/1929) (OK) 17 luvun 9 §:n mukaan jokaisella on velvollisuus saapua tuomioistuimeen kuultavaksi todistelutarkoituksessa. Totuusvelvoitteen sisältö riippuu kuitenkin prosessiroolista: Esitutkintalain (805/2011) 4 luvun 3 §:n mukaan rikoksesta epäillyllä on oikeus olla myötävaikuttamatta epäillyn rikoksen selvittämiseen, eikä siten totuudessa pysymisvelvollisuutta¹¹. OK 17 luvun 26 §:n mukaan rikosasian asianomistajan tulee pysyä totuudessa selontekoa tehdessään ja vastatessaan kysymyksiin. Totuudessa pysymisvelvollisuus on sillä tavoin negatiivinen, ettei asianomistajalla ole velvollisuutta ilmaista oma-aloitteisesti rikosasiasta tietämiään seikkoja eikä hänen ole pakko vastata esitettyihin kysymyksiin¹². Todistajalla vastaavasti on positiivinen totuudessa pysymisvelvollisuus, eli hänen tulee oma-aloitteisesti ilmaista totuudenmukaisesti kaikki asiasta tietämänsä¹³. Vielä ei kuitenkaan tunneta menetelmää, joka erottaisi aidon ja väärän kertomuksen, eikä tämä selviä myöskään tarkastelemalla kertomusta sellaisenaan.¹⁴

OK 17 luvun 27 §:n mukaan alle 15-vuotiasta asianosaista voidaan kuulla todistelutarkoituksessa tuomioistuimen harkitessa sen soveliaaksi seuraavien edellytysten täyttyessä: henkilökohtaisella kuulemisella on keskeinen merkitys asian selvittämiseksi eikä

⁶ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.1.

⁷ Marjosola, 2021: s.1.

⁸ Väisänen – Korkman, 2014: s.721.

⁹ Jonkka, 1993: s.58.

¹⁰ Korkman, 2022: 170-171.

¹¹ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.287.

¹² Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.287.

¹³ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.287.

¹⁴ Uusitalo, 2013: s.32.

kuuleminen todennäköisesti aiheuta kuultavalla sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voisi vahingoittaa lasta tai lapsen kehitystä. OK 17 luvun 29§ mukaan kaikkia muita kuin asianosaisia voidaan kuulustella todistajana, ja OK 17 luvun 30§:n mukaan alle 15-vuotiaaseen todistajaan sovelletaan samaa kuin alle 15-vuotiaaseen asianomistajaan. Tavallisimmin lasta kuullaan todistajana silloin, kun hän on rikoksen uhrina pahoinpitelyä tai seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa asiassa. Lapsen kuulemistilanne on jo valmiiksi kompleksinen: mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä rajallisemmat kyvyt hänellä on muistaa ja kertoa niistä siten, että tapahtumankulku saataisiin selvitettyksi mahdollisimman luotettavasti.¹⁵ Lapsiuhrit ovat myös erityisen haavoittuvia.¹⁶

Ei ole olemassa mitään varmaa keinoa erottaa totuudenmukaiset ja epäluotettavat kertomukset toisistaan.¹⁷ Lapsen kertomuksen luotettavuutta arvioitaessa kyse on myös paljon laajemmasta ilmiöstä kuin totuuden ja valheen erottamisesta: lapsen kertomus voi paljastua paikkaansa pitämättömäksi valehtelun sijaan erehdyksen, kuvitelman, tulkintavirheen taikka lapsen oman fantasian vuoksi. Tämän vuoksi katse tulisikin suunnata avoimesti eri virhelähteiden mahdollisuuteen.¹⁸ On erittäin haastavaa arvioida lapsen kuulustelukertomuksen luotettavuutta: parhaimpana tapana vaikuttaa luotettavuuteen on pidetty sellaisen haastattelumenetelmän valitsemista, jonka avulla lapsi saadaan kertomaan mahdollisimman yksityiskohtainen ja totuudenmukainen kertomus.¹⁹ Lapsen kertomuksen pitäminen luotettavana, eli syytteen hyväksyvän ratkaisun ratkaisevana perustana, edellyttääkin kahta asiaa: kertomus on hankittu suositusten mukaisessa haastattelussa ja sen lisäksi on suoritettu suositusten mukainen oikeuspsykologinen analyysi, joka apuseikkana tukee riittävästi asianomistajan kertomaa näyttöarvioinnissa.²⁰

Lapsen kertomuksen luotettavuutta arvioitaessa olennaista on lapsen itsensä tuottaman tiedon määrä: mitä enemmän lapsi itse tuottaa yksityiskohtia, sitä vahvemmin se osoittaa lapsen ymmärtäneen mistä asiassa on kyse.²¹ Lapsen kertomusta arvioidaan myös kerrontavan kautta: vastaako lapsen kertomus hänen ikätasoaan? Etenkin pienet lapset harvoin ymmärtävät sellaista käyttäytymistä, mistä heillä itsellään ei ole kokemusta, ja mikäli lapsen tuottama

¹⁵ Lahtinen, 2008: s.176.

¹⁶ Väisänen, 2013: s.73.

¹⁷ Lahtinen, 2008: s.179.

¹⁸ Hirvelä, 1997: s.149 ja Klami, 1993: s.821.

¹⁹ Lahtinen, 2008: s.178.

²⁰ Uusitalo, 2013: s.32.

²¹ Korkman, 2008: s.480.

kertomus sisältää sisällöllisesti oikeita sanoja ilman yksityiskohtia, voi se viitata lapsen kertovan jostakin kuulemastaan omakohtaisen kokemuksen sijaan.²² Myös kognitiivinen kehitys rajoittaa lapsen kykyä kertoa kokemistaan asioista, ja haasteita voi olla kerronnassa esimerkiksi ajankohdan, lukumäärän, iän tai loogisen tapahtumasarjan osalta.²³ Itsessään kertomuksen pirstaleisuus ei kuitenkaan vähennä sen luotettavuutta.²⁴ Esimerkiksi huoltoriitojen yhteydessä lapselle voi syntyä intressiristiriita siitä, että hän voi kokea sanomisiensa loukkaavan toista vanhempaa. On lapsen kehitykselle vahingoittavaa elää sen ristiriidan kanssa, joka syntyy lapsen jäädessä riitelevien vanhempiensa väliin ja pyrkiessä miellyttämään kumpaakin. Samanaikaisesti lapsi on vanhempiensa armoilla.²⁵

Korkeimman oikeuden (KKO) ratkaisussa 2024:76 kyse on ylimääräisesti muutoksenhausta ja tuomion purkamisesta rikosasiassa: hovioikeus oli aikaisemmin lainvoimaisella tuomiolla tuominnut useista seksuaalirikoksista ja pahoinpitelyrikoksista pitkiin vankeusrangaistuksiin Anneli Auerin ja hänen entisen kumppaninsa. Asianomistajina asiassa olivat Auerin neljä lasta. Keskeisenä näyttönä rikoksista olivat kolmen lapsen kertomukset tapahtuneista. Noin kymmenen vuotta kertomusten antamisen jälkeen lapset ilmoittivat, että kertomukset eivät ole paikkaansa pitäviä ja ettei kerrottuja asioita ollut todellisuudessa tapahtunut. Tuomion purkaa haettaessa vedottiin näihin uusiin kertomuksiin. KKO:n mukaan hovioikeuden tuomiota ei voitu pitää todennäköisenä, mikäli uudet kertomukset olisivat olleet käytettävissä tuomion perustana. KKO katsoi, että asiassa ilmeni erittäin painavien syitä asian uudelleen tutkittavaksi saattamiseksi sen osalta, ovatko tekijät syyllistyneet rikoksiin. KKO purki pääosin hovioikeuden ja käräjäoikeuden tuomiot ja palautti asian käräjäoikeuden käsiteltäväksi.

KKO:n ratkaisun perusteluissa todetaan, että tuomio perustui pitkälti kolmen asianomistajana olleen lapsen videoituihin kertomuksiin sekä lääkärintarkastuksessa ilmenneisiin todisteisiin. Neljäs asianomistajalapsi oli alusta asti kertonut, ettei häneen ollut kohdistunut seksuaalista hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä ja että hänen tietojensa mukaan myöskään sisaruksiin ei ollut kohdistunut seksuaalista hyväksikäyttöä taikka pahoinpitelyä. Uusien kertomusten mukaan kolmea nuorinta lasta oli lapsina painostettu antamaan syyksi lukemiseen johtaneet

²² Korkman, 2008: s.480-481.

²³ Korkman, 2008: s.481.

²⁴ Korkman, 2008: s.481.

²⁵ Miten lasta kuullaan oikeudessa? Oikeuspsykologi Julia Korkman kehottaa kuuntelemaan lasta aidosti.

kertomukset, joita oli harjoiteltu etukäteen. Kolmen lapsen mukaan aikaisemmin annettujen kertomusten taustalla oli yritys vieraannuttaa heidät vanhimmasta lapsesta ja heidän äidistään.

Asiaa käsiteltiin Varsinais-Suomen käräjäoikeudessa, joka antaa tuomionsa huhtikuussa 2026.²⁶ Kysymyksenasettelu asiassa koskee ennen kaikkea sitä, kumpia kertomuksia on pidettävä uskottavimpina: lasten alkuperäisiä kertomuksia vai uusia kertomuksia.²⁷ Lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioimisen ajankohtaisuudesta kertookin juuri tämä Anneli Auerin perhettä koskeva rikosasia, jota seuraten olen myös itse kasvanut lapsesta aikuiseksi. Kyseessä on ainutlaatuinen tilanne, kun lainvoimaisella tuomiolla epäiltyjen syyksi on luettu pääosin lasten kertomuksiin perustuvia rikoksia, ja lapset sittemmin kasvettuaan ja tultuaan täysi-ikäisiksi pyrkivät kumoamaan nämä kertomukset. Nähdäkseni aikanaan annettu ratkaisu tulee muovaamaan oikeustilaa ainakin sen osalta, millä tavoin lasten kertomuksia tukevaa ja sitä vastustavaa asiantuntijanäyttöä tulisi arvioida sekä ylipäätään oikeustilaa lapsen kertomuksen luotettavuuden suhteen.

1.2 Tutkimuskysymys

Aiheeseen tutustuessa kävi melko nopeasti ilmi, ettei kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa ole muutamia tutkijoita lukuunottamatta järin laajasti tutkittu lapsen kertomuksen luotettavuuden arviointia. Syyksi lukevan tuomion perustaminen kokonaan tai edes osittain lapsen antamaan kertomukseen pitää sisällään nähdäkseni paljon sellaisia epävarmuustekijöitä, joiden vuoksi tarve aiheen tutkimiselle on ilmeinen. Kun kertomuksen antaa lapsi, henkilötodistelussa ollaan erityisten haasteiden äärellä pohdittaessa kertomuksen sisältöä, kertomuksen luotettavuutta ja kertomuksen merkitystä todisteena. Tällä hetkellä Varsinais-Suomen käräjäoikeudessa käsiteltävänä oleva Anneli Auerin seksuaalirikosoikeudenkäynti on oivallinen esimerkki siitä, millaisia ongelmia lasten kertomusten hyödyntämiseen liittyy. Nähdäkseni tämä tapaus summaa lapsen kertomuksen hyödyntämisen riskipotentiaalin osuvasti: lapsi saattaa myöhemmällä iällä, jo aikuiseksi kasvettuaan, esittää uudenlaisen tulkinnan kokemuksistaan, jolloin lapsen kertomuksen luotettavuusarvioinnilla on tärkeä merkitys tuomioiden purkamisen välttämiseksi. Mikäli lapsi aikuistuttuaan antaisi uuden kertomuksen, rasittaa kertomusta aikaisempien virhelähteiden lisäksi vielä ajan kuluminen. Kuten Auerin seksuaalirikosoikeudenkäynnin palauttaminen käräjäoikeuteen osoittaa, voi ilmetä tarve asian uudelleen käsittelylle. Huomiota tulisikin mielestäni näiden tilanteiden

²⁶ Puolustus sanoi viimeisen sanansa: Historiallinen seksuaalirikosjuttu päätökseen.

²⁷ Auerin lapset kiistävät aiemmat lausuntonsa – Seksuaalirikosjuttu alkaa alusta.

välttämiseksi kiinnittää ennakolta lapsen kertomuksen mahdollisimman laadukkaaseen luotettavuuden arviointiin. Kyse ei myöskään ole ainoastaan jälkikäteisesti kertomuksen luotettavuusarvioinnista, vaan huomioon tulee ottaa koko kokonaisuus kertomuksen hankkimista kaikkiin sellaisiin seikkoihin, joilla voisi potentiaalisesti olla vaikutusta kertomuksen luotettavuuteen.

Todistelutilanteessa läsnä voi olla ristipainetta: lapset voivat kokea, ettei oikeusjärjestelmä luota heidän kertomuksiinsa eikä järjestelmällä myöskään ole mitään keinoja, joilla se pyrkisi auttamaan lapsia antamaan mahdollisimman luotettavan kertomuksen²⁸. Tämä ei kuitenkaan mielestäni pidä täysin paikkaansa, sillä esimerkiksi lasta kuultaessa menettely on aikuiseen verrattuna huomattavan erilainen. Tutkielmassa ei myöskään oleteta, että luotettavuuteen vaikuttavat tekijät olisivat vain suoraan kuultavaan lapseen liittyviä. Kyse on yhtä lailla kertomuksen hankkimisen prosessista kuin sellaisista lapsen ikäkaudelle tyypillisistä kehityspsykologisista ominaisuuksista, joihin lapsi ei voi vaikuttaa.

Tutkimusongelmaksi nimetään lapsen kertomuksen mahdollinen epäluotettavuus: tarkoituksena on selvittää, millä perusteilla tuomioistuin voisi harkitessaan lapsen kertomuksen hyödyntämistä todisteena tehdä päätelmän, että kertomusta voidaan pitää luotettavana. On syytä tarkastella, millä tavoin lapsen kertomuksen luotettavuutta pyritään lisäämään etukäteisesti sekä millaisia keinoja on jo saadun kertomuksen luotettavuuden arviointiin. Luotettavuus ei kuitenkaan nähdäkseni ole sillä tavalla kaksijakoinen ilmiö, jolloin esimerkiksi vertaamalla kertomusta kriteeristöön voitaisiin saavuttaa varmuus kertomuksen luotettavuuden asteesta. Sen sijaan tutkielman tarkoituksena on luoda ikään kuin arviointiperusteet, joiden avulla lapsen kertomuksen luotettavuutta voitaisiin arvioida. Arviointiperusteiden tarkoituksena on tarjota näkökulmia ja välineitä sen arviointiin, milloin kertomusta voidaan pitää luotettavana, eikä niitä tule soveltaa orjallisesti: kyse on lopulta siitä, mikä on yksittäistapauksessa riittävä varmuus lapsen kertomuksen luotettavuudesta, jotta kertomukseen voidaan perustaa syyksi lukeva tuomio. Tutkielmassa on tarkoitus käydä vuoropuhelua prosessioikeuden tuottamien lainalaisuuksien ja tuomioistuimen tekemien ratkaisujen sekä oikeuspsykologisen tutkimuksen välillä siitä, millaisia seikkoja tulisi ottaa huomioon lapsen kertomuksen luotettavuutta arvioitaessa.

²⁸ Flinn – Spencer, 1995: s.171.

Tutkimuskysymys:

- Milloin lapsen kertomusta voidaan pitää luotettavana?

Tutkielma on yhdistelmä lainopillista ja oikeuspsykologista tutkimusta: siinä tarkastellaan oikeudellista lapsen kertomuksen luotettavuuden arviointia oikeudellisen ja oikeuspsykologisen tutkimuksen tuottaman tiedon valossa. Aiheen laajuuden vuoksi tutkielmaan kohdistuu paikoin ankariakin rajauksia: Tutkielma rajataan koskemaan vain rikosprosessia, erityisesti esitutkintaa, jossa lasta tavallisesti kuullaan²⁹ sekä tarpeellisin osin tuomioistuimen luotettavuusarviointia. Tutkielma rajataan koskemaan lapsen kuulemista koskevaa sääntelyä vain niiltä osin, kuin on tarpeen kertomuksen luotettavuuden arvioimiseksi. Tutkielmassa ei käsitellä lapsen kehitystä, todistusharkintaa tai näytön riittävyttä koskevia kysymyksiä kuin pintapuolisesti. Tutkielmassa hyödynnetään muutakin kuin kotimaista aineistoa, mutta tutkimus keskittyy sivumäärän puitteissa kansalliseen luotettavuusarviointiin. Lisäksi tutkielmassa ei erikseen käsitellä silminnäkijätunnistukseen liittyviä näkökohtia.

1.3 Tutkimusmetodi

Oikeustiede tutkii nimensä mukaisesti oikeutta: kun tutkimuskohde määritetään oikeuden kautta, tulisi oikeuteen suhtautua avoimesti, kaikki oikeudelliset ilmiöt huomioon ottaen, eikä rajoittaa oikeutta koskemaan ainoastaan voimassaolevaa oikeutta tai yhteiskunnan vallitsevia oikeudellisia käytäntöjä. Oikeuden tutkimus itsessään voidaan jaotella lainoppiin eli oikeusdogmatiikkaan, oikeusteoriaan ja oikeuden monitieteisiin eli oikeuden yleistieteisiin.³⁰ Luonnontieteissä metodi käsitetään joukoksi käsitteitä, sitoumuksia ja normeja, joita noudattamalla saavutetaan tiedeyhteisön tunnustama tieteellinen väite, teoria tai kannanotto. Metodi on ikään kuin väline, laskusääntö, tieteellisten tulosten luokse. Sen sijaan oikeustieteen metodia ei voida kuvata näin: jo säädösten tulkinta ja normien soveltaminen käytäntöön ovat luonteeltaan erilaisia prosesseja, kun yksiselitteisen ja mekaanisen prosessin

²⁹ Ellonen – yms, 2016: s.81. Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2007:100 lapsen oman kertomuksen näyttöarvo jäi kokonaisuudeltaan vähäiseksi, kun lasta ei oltu kuultu esitutkinnassa tai oikeuskäsittelyssä, ja sen vuoksi esimerkiksi asian ratkaisemisen kannalta olennaisia yksityiskohtia oli jäänyt selvittämättä. Nähdäkseni lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioinnin ensisijainen edellytys onkin, että lasta on kuultu asianmukaisesti ja asian kannalta olennaiset yksityiskohdat on selvitetty.

³⁰ Hirvonen, 2011: s.21.

sijaan kyse on harkinnasta tai punninnasta. Laskusäännön sijaan kyse on ennen kaikkea näkökulmasta oikeuteen.³¹

Tutkielman metodin määrittäminen ei ole täysin yksinkertaista, sillä tutkielmassa yhdistyy kaksi tieteenalaa: oikeustiede ja psykologia. Käsittelen seuraavassa luvussa 1.4 tarkemmin tätä tieteenalojen yhteyttä tutkimuskysymyksen kontekstissa rikosprosessioikeuden ja todistajanpsykologian liittymäkohtien kautta. Oikeustieteessä kahden eri tieteenalan yhdistämistä kuvataan oikeuden monitieteeksi, jolloin oikeuden tarkastelu tapahtuu toisen tieteen, tutkielmassa psykologian, näkökulmasta käsin.³² Kun näkökulma on ulkoinen, oikeuden monitieteet on nähty itsenäisinä oikeustieteen osa-alueina, joilla on omat, metodinsa, teoriansa ja kysymyksenasettelunsa.³³ Perinteisesti oikeuden monitieteissä tutkimusmetodeina hyödynnetään toisen alan metodeita³⁴, tässä tapauksessa se tarkoittaisi psykologian tutkimusmetodien hyödyntämistä. Oikeustieteellisessä ja psykologisessa tutkimuksessa käytetään erilaisia tutkimusmenetelmiä, tulkintoja ja käsitteistöä, eikä tämän tutkielman tarkoituksena ole tuottaa uutta psykologista tietoa, vaan ennemminkin hyödyntää todistajanpsykologista tietoa oikeudellisessa viitekehyksessä. Kun monitieteiden tuottama tieto voi kuitenkin tukea ja palvella lainoppia sekä perustella tai esittää kannanottoja lainopin tulkinnoille, punninnoille ja systematisoinneille³⁵, näkisin tässä tilanteessa tutkielman olevan monitieteisen sijaan lainopillinen. Kun tarkoituksena on ainoastaan systematisoida jo olemassa olevaa psykologista tietoa oikeudellisessa viitekehyksessä, ei tutkielma nähdäkseni sen vuoksi sijoitu oikeuden monitieteeksi.

Tutkimusmetodina lainoppi eli oikeusdogmatiikka, pyrkii voimassa olevan oikeuden sisällön selvittäminen kussakin tilanteessa voimassa olevien oikeuslähteiden avulla.

Oikeusjärjestykseen kuuluvia sääntöjä tutkimalla ja selvittämällä niiden sisältöä tulkinnan kautta toteutetaan lainopin tärkeintä tehtävää, eli sen selvittämistä, miten voimassa olevan oikeuden mukaan tilanteessa tulisi toimia.³⁶ Tulkinnalla tarkoitetaan merkityssisällön antamista oikeuslähteistä johdetulle oikeussäännöille siten, että ne on ainakin pääsääntöisesti irrotettuna synty- ja oikeuttamisperusteistaan.³⁷ Selvittämistehtävän lisäksi lainopin

³¹ Aarnio, 2006: s.237.

³² Hirvonen, 2011: s.28.

³³ Hirvonen, 2011: s.29.

³⁴ Hirvonen, 2011: s.54.

³⁵ Hirvonen, 2011: s.29-30.

³⁶ Aarnio, 1988: s.48.

³⁷ Siltala, 2003: s.328.

pyrkimyksenä on voimassaolevan oikeuden jäsentäminen ja systematisointi.

Systematisoimalla pyritään luomaan ja kehittämään sellaista oikeudellista käsitejärjestelmää, joka raamittaa myös tulkitsemista ja helpottaa eheän kokonaiskuvan luomista oikeusjärjestyksestä.³⁸ Tutkielmassa pyrin selvittämään ja tulkitsemaan oikeustilaa lapsen kuulemisen kehikossa kiinnittäen huomion siihen, millä tavoin kertomuksen luotettavuudesta varmistutaan.

Eheä vastaus tutkimuskysymykseen ei kuitenkaan löydy vain lainoppia hyödyntämällä, sillä tutkimusongelman ratkaiseminen vaatii tukeutumista myös todistajanpsykologiseen tietoon. Oikeustieteellisessä tutkimuksessa yleisesti on käytössä aikaisempaa monipuolisempia menetelmiä ja lähestymistapoja, ja metodisella pluralismilla tarkoitetaan juuri tätä menetelmien avoimuutta, monimuotoisuutta ja moniarvoisuutta. Metodinen pluralismi mahdollistaa sen, että erilaisia näkökulmia, lähestymistapoja, aineistoja ja menetelmiä voidaan luovasti yhdistellä toisiinsa. Metodinen avoimuus sallii myös ennakkoluulottoman tutkimuksellisten näkökulmien ja lähestymistapojen yhdistelemisen ilman tiukkaa yhteen menetelmään sitoutumista.³⁹ Kun kertomuksen luotettavuuden arviointi toteutetaan käytännönkin tasolla luvussa kaksi käsitellyn mukaisesti hyödyntäen moniammatillista osaamista myös psykologian alalta, pidän luontevana jatkumona tämän monialaisuuden hyödyntämistä myös tutkielman lähdeaineistossa. Nähdäkseni tutkimusongelmaan perehtyminen vain oikeudelliseen lähdeaineistoon viitaten tekisi työstä paikoin vaillinaisen: saumaton osa lapsen kertomuksen arviointia on tuntemus lapsen luotettavuuteen vaikuttavista psykologisista tutkimustuloksista. Kiteyttäisinkin metodin seuraavanlaisesti: kyseessä on lainopillinen tutkielma, jossa yhtenä lähestymistapa hyödynnetään metodisen pluralismin nimissä todistajanpsykologisia tutkimustuloksia.

Lainoppi tunnistaa oikeuslähteiksi lait ja muut säädökset valmisteluaineistoinen, oikeuskäytännön sekä oikeuskirjallisuuden,⁴⁰ joita kaikkia hyödynnän myös tutkielman lähteinä. Näiden oikeuslähteiden ohella tutkimuksessa hyödynnetään todistajanpsykologista kirjallisuutta niiltä osin, kuin tutkielman laajuudessa on mahdollista. Muistamista, lapsen kehityksen vaikutusta muistamiseen ja luotettavuuteen sekä yleisesti lapsen kertomuksen luotettavuutta on tutkittu runsaasti, ja siihen on sivumäärien rajoissa pyritty viittaamaan niin laajasti kuin mahdollista. Oikeuspsykologisen tutkimuksen keskipiste sijaitsee

³⁸Aarnio, 1988: s.48 ja Husa – Mutanen – Pohjalainen 2008: s.20-21.

³⁹Määttä, 2016: s.135.

⁴⁰Husa – Mutanen – Pohjalainen 2008: s.32-33.

Yhdysvalloissa,⁴¹ joten englanninkielisen aineiston hyödyntäminen on ollut tarkoituksenmukaista. Läpi tutkielman lähteiden jaettu konsensus on ollut, että todistusharkintaa ja etenkin henkilötodistelun luotettavuuden arviointia on tutkittu Suomessa niukasti. Tyypillisesti todistusharkinta on mielletty sellaiseksi osaksi tuomarityötä, joka opitaan käytännön työn kautta. Käytännön työssä tuomareilla ei kuitenkaan ole vakiintunutta todistusharkinnan laatua ja oikeellisuutta koskevaa palautejärjestelmää, ellei muutoksenhakutuomioistuinten ratkaisuja lasketa.⁴² Aihetta on kuitenkin käsitelty jonkun verran kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa ja tuomioistuimen ratkaisuisissa. Näitä lähteitä on pyritty hyödyntämään ensisijaisesti, joskin ne sisältävät useimmiten runsaasti viittauksia ulkomaisiin tutkimuksiin ja kannanottoihin.

1.4 Oikeustieteen ja psykologian rajapinta

Oikeustieteen tarkoituksena on tutkia ja tulkita erilaisia oikeussääntöjä, ja yksittäisessä oikeudenkäynnissä tavoitteena on löytää oikeussäännön oikea tulkinta ja soveltaminen käsillä olevan tapauksen tosiseikkoihin. Psykologiassa tutkimustulokset käsittävät usein todennäköisyyksiä: ne ovat kuvauksia siitä, kuinka suuri osa tietystä joukosta käyttäytyy jollakin tietyllä tavalla. Oikeudenkäynnissä nämä kaksi tieteenalaa läpileikkaavat: oleellista on selvittää, minkä joukon mukaista on juuri kyseessä olevan henkilön toiminta.⁴³ Oikeuspsykologialla tarkoitetaan laajassa merkityksessä ihmisten käytöksen tutkimusta erilaisissa oikeudenkäytön yhteyksissä ja oikeuslaitoksen harjoittamaa psykologista ammattikäytäntöä. Todistajanpsykologialla taas tarkoitetaan sellaista tutkimusta ja käytäntöä, jolla on liittymä todistajan havaintojen, muistiprosessien, haastattelun ja lausuntojen luotettavuuden selvittämiseen psykologian näkökulmasta.⁴⁴

Todistajanpsykologian voidaan katsoa suorastaan tuottavan kokemussääntöjä avuksi todistajanlausuntojen luotettavuuden arviointiin.⁴⁵ Todistajanpsykologian tuottamia tutkimustuloksia hyödynnetäänkin oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa nimenomaan arvioitaessa kokemussääntöjen avulla yksitaitapauksessa esitettyä näyttöä.

Prosessioikeudellinen kirjallisuuskin tunnistaa kokemussäännöt näytön arvioinnin

⁴¹ Santtila, 2008: s.10.

⁴² Marjosola – Saranpää – Korkman, 2021: s.461.

⁴³ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.6.

⁴⁴ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.11.

⁴⁵ Klami, 1995A: s.129.

perustaksi,⁴⁶ sillä todistajanpsykologinen tieto auttaa rationaalisen arvion tekemistä siitä, miten luotettavia kertomukset ovat.⁴⁷ Kun lähestymistapa on monitieteinen, seuraa siitä väistämättä myös haasteita: jokaisella alalla on omat käsitteensä, metodinsa ja toimintakulttuurinsa, jolloin erilaisen koulutuksen saaneiden ja eri rooleissa toimivien ammattilaisten tulee ymmärtää myös toistensa käsitteistö sekä mieltää samat asiat tosiasioiksi. Yhteistyöllä alat limittyvät toisiinsa: juristin tulee arvioida oikeudellisesti toisen alan erityistietämystä, kun terveydenhuollon ja käyttäytymistieteiden ammattilaisen tulee välittää juristille avoimia kokemussääntöjä, havaintoja, tutkimusmenetelmiä ja johtopäätösten ketjuja.⁴⁸

Kokemussäännöt ovat peräisin nimenomaisesti psykologian alan tutkimuksesta: kokeelliset tutkimukset ja niiden tulosten analyysit määrittelevät kokemussääntöjä, joita voidaan sitten hyödyntää oikeudellisessa ratkaisutoiminnassa tai lakia säädettäessä.⁴⁹ Itse kokemussääntöjen soveltaminen ratkaisua tehdessä lankeaa tuomarille. Soveltaminen itsessään vaatii melko laajoja valmiuksia, joita ei juurikaan opeteta osana oikeustieteellistä koulutusta: tuomarin tulee tuntea kokemussääntöjen sisältö, huomioitava kokemussäännön sovellettavuuteen vaikuttavat tekijät sekä tunnistettava, voidaanko kokemussääntöä lopulta soveltaa ratkaistavana olevaan tapaukseen. Vielä viimeisenä tuomarin tulee tuntea huolellisesti prosessuaalinen kehikko eli kokemussääntöihin liittyvä todistelun esittämistä ja näytön arviointia koskeva lainsäädäntö ja siihen liittyvät oikeusperiaatteet.⁵⁰

1.5 Tutkielman olennaisia käsitteitä

1.5.1 Lapsi

Oikeudenalaa, joka käsittelee alaikäisen lapsen oikeudellista asemaa, kutsutaan lapsioikeudeksi, ja siinä lapsen käsitteellä tarkoitetaan kaikkia alaikäisiä eli 18 vuotta nuorempia.⁵¹ Yhdistyneiden Kansakuntien Lapsen oikeuksien yleissopimuksen (1989) ensimmäisen artiklan mukaan yleissopimuksessa lapsella tarkoitetaan jokaista alle 18-vuotiasta henkilöä, ellei lapseen soveltuvien lakien silmissä täysi-ikäisyyttä saavuteta aikaisemmin. Tässä tutkielmassa lapsella tarkoitetaan kaikkia alle 18-vuotiaita, ellei

⁴⁶ Stanikić, 2014: s.69.

⁴⁷ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.1.

⁴⁸ Hirvelä, 1997: s.15-16.

⁴⁹ Stanikić, 2014: s.77.

⁵⁰ Stanikić, 2014: s.78-79.

⁵¹ Hakalehto, 2025: s.13.

asiayhteydestä käy ilmi muuta. Nähdäkseni kun tutkimuskysymys asettaa tutkielman tavoitteeksi lapsen luotettavuutta arvioivan kriteeristön laatimisen, ei lapsen iällä sellaisenaan ole merkitystä. Kriteeristön on tarkoitus tarjota apuja kaikkiin sellaisiin tilanteisiin, joissa tulee arvioida lapsen todistajankertomuksen luotettavuutta.

Toki tutkimuskysymys saattaa periaatetasolla ohjata kriteeristön soveltuvan paremmin nuorempiin lapsiin, vaikka yhtä lailla myös vanhempien lasten osalta ilmenee kertomusten epäluotettavuutta. Luvussa 5.2 esitettävän perusteella voidaan nähdäkseni tehdä päätelmä, että lapsen kasvaessa epäluotettavuuden taustasy, ikään kuin peruste, siirtyy lapsen kehitystasosta lapsen mielenliikkeisiin: esimerkiksi juuri valehtelemaan oppinut lapsi saattaa valehdella, koska ei ymmärrä asiayhteyden vakavuutta, mutta asian sinänsä ymmärtävä teini-ikäinen lapsi saattaa valehdella, koska kokee ulkopuolista painostusta. Samalla tavoin, kuin pienelle lapselle ei pysty vielä välittämään tehokkaasti asian vakavuutta, ei teini-ikäistä lasta pysty suojelemaan vaikuttamisyrityksiltä, ja tämän vuoksi myös vanhemman lapsen kohdalla kertomuksen luotettavuuden arviointi on tarpeen.

Henkilön asema ja suhde tutkittavaan asiaan ovat sellaisia asioita, joihin tulee kiinnittää huomiota. Taustalla on ajatus siitä, että luotettavuutta arvioitaessa tulisi mennä muodollisen prosessiroolin taakse, ja sieltä käsin pohtia konkreettisesti tapauksessa eri henkilöiden antamien kertomusten painoarvoa näytön suhteen. Kertojansa suhde kertomuksen kohteeseen saa vaikutusta nimenomaan kokemussääntöjä valittaessa, kun kertojan mahdolliset intressit voidaan huomioida. Arvioinnissa tulisi tämän ohella muistaa, että arvioinnin kohde on aina ainutkertainen kertomus, jolloin juuri sen todisteen yksilöllisillä piirteillä eli aputosiseikoilla on erityistä merkitystä.⁵² Lapsen kuulemisessa muotomääräykset ovat samat riippumatta siitä, kuullaanko lasta asiassa asianomistaja, todistajana vai epäiltynä.⁵³ Mikäli luotettavuusarvioinnissa lapsen prosessiroolille annettaisiin suuri merkitys asettamalla alkuperäisyydennäköisyys sen mukaan, syrjäyttäisi tämä oletus herkästi vaatimuksen, jonka mukaan näyttöarvo tulee viime kädessä arvioida kunkin tapauksen yksityiskohdat huomioon ottaen tapauskohtaisesti.⁵⁴ Tähän perustuen tutkielmassa lasta ei myöskään sijoiteta mihinkään tiettyyn prosessuaaliseen rooliin, sillä nähdäkseni sitä ei ole pidettävä tarkoituksenmukaisena ottaen huomioon luotettavuusarvioinnin luonteen. Vaikka totuusvelvoitteet sinänsä eroavat prosessuaalisen roolin mukaan, tulisi sen nähdäkseni olla

⁵² Jonkka, 1993: s.181.

⁵³ Poliisihallitus, 2024: s.31.

⁵⁴ Jonkka, 1993: s.172.

vain yksi luotettavuusarvioinnissa huomioitavista seikoista, ei koko arviointia määrittelevä tekijä.

1.5.2 Luotettavuus

Luotettavuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä tieteellistä käsitettä: on kyse siitä, miten luotettavana lapsen kertomusta voidaan pitää suhteessa tosiasioihin ja tieteelliseen tietoon. Selvytyden vuoksi mainittakoon, että kyse ei ole uskottavuudesta: sillä taas tarkoitetaan subjektiivisen kokemukseen, henkilökohtaiseen näkemykseen ja vaikutelmiin perustuvaa arviota tässä tapauksessa lapsen kertomuksen luotettavuudesta. Käsitteet sekoittuvat luontevasti toisiinsa niin laissa, todistelutilanteissa kuin näytön arvioinnissakin. Kyse on ennen kaikkea siitä, että henkilöä voidaan pitää uskottavana olemuksensa, auktoriteettinsa, elämäkokemuksena tai ulosantinsa perusteella, mutta hänen kertomuksensa voi silti olla epäluotettava. Uskottavuutta kuvaavat seikat voivat joskus sekoittaa luotettavuusarviointia ja johtaa sitä harhaan, ja sen vuoksi henkilötodistelussa luotettavuusarviointi edellyttääkin yleensä tuekseen myös muuta todistelua.⁵⁵

Kun arvioidaan kertomuksen luotettavuutta, lähtökohdaksi ei tule ottaa kertomuksen kertoneen henkilön niin sanottua yleisluotettavuutta: henkilön luotettavuuden arviointi yleisellä tasolla jonkinlaisena pysyvänä ominaisuutena on haastavaa, eikä tämä arvio riittäisi johtopäätösten perusteluksi. Huomio tulee kiinnittää henkilön ja hänen persoonansa sijaan siihen, miten kertomus on syntynyt ja millainen sen historia on. Yleensä luotettava henkilö saattaa joskus syyllistyä valehteluun ja toisaalta epäluotettava pysyä totuudessa, eikä yksittäinenkään virhelähde ole osoitus koko kertomuksen arvottomuudesta.⁵⁶ Persoonaan kiinnittyvä luotettavuusarviointi voi antaa lähinnä alkuperäistodennäköisyyden tarkastelulle.⁵⁷ Kun tuomioistuimessa arvioidaan eri kertomusten luotettavuutta, tulee niitä arvioida myös suhteessa toisiinsa sekä kirjalliseen näyttöön.⁵⁸

⁵⁵ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.283-284.

⁵⁶ Jonkka, 1993: s.65-67.

⁵⁷ Jonkka, 1993: s.68.

⁵⁸ Tolvanen, 2008: s.305. Luvussa 5.4 käsitellään tarkemmin oikeuskäytäntöä lapsen luotettavuuteen liittyen, ja tällöin vakiintuneena käsitteenä lapsen kertomuksen arvioimisessa on uskottavuus. Nähdäkseni tämä käsitevalinta on kuitenkin harhaanjohtava, sillä tosiasiallisesti arviointi kohdistuu kertomuksen luotettavuuteen.

1.5.3 Lapsen kuuleminen

Termistö lapsen kuulemisen kohdalla on vaihtelevaa, ja rinnakkain käytetään niin kuulemista, haastattelua, kuulustelua kuin puhutustakin.⁵⁹ Käsitteellisesti lasten kuulustelujen kohdalla on vakiintunut käytäntö suosia haastattelun käsitettä kuulustelun sijaan.⁶⁰ Tässä tutkielmassa rinnakkaisiksi termeiksi ovat valikoituneet lapsen kuuleminen ja haastattelu, joilla tarkoitetaan luvussa kaksi tarkemmin käsiteltyä lapsen kuulemista. Kuulemisen osalta tutkielmassa merkitystä ei myöskään ole annettava sille, kenen toimesta se suoritetaan tai missä vaiheessa prosessia lasta kuullaan.

1.6 Tutkielman rakenne

Seuraavaksi luvussa kaksi käsitellään lapsen kertomuksen vastaanottamisen menettelyä sekä siihen liittyviä erityispiirteitä. Näiden lisäksi tarkastellaan luotettavuusarvioinnin toteutumista tuomioistuinyössä ja haastattelun yhteydessä. Luvussa kolme käsitellään kuulemisen sisällöllistä näkökulmaa: ensin paneudutaan siihen, millaisia kognitiivisia taitoja lapsen kuuleminen edellyttää ja tämän jälkeen kuulemiselle suotuisaa ikää. Vielä viimeisenä tutustutaan lapsen ikätasoista kuulemista varten kehitettyyn NICHD-menetelmään. Luvussa neljä käsitellään lapsen luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä: riittävä kielellinen ilmaisu ja keskittymiskyky ovat välttämättömiä kuulemisen onnistumiseksi. Lisäksi paneudutaan siihen, mitä tarkoitetaan johdatelulla, miten se ilmenee ja miten siihen tulisi suhtautua lapsen kertomuksen yhteydessä. Luvussa viisi käsitellään vielä yleisesti lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioinnin perusteita, lapsuudelle tyypillisiä virhelähteitä, epäluotettavan kertomuksen tunnistamista CBCA-menetelmää hyödyntämällä sekä tuomioistuimen tekemiä kannanottoja luotettavuusarvioinnista. Viimeisenä esitellään johtopäätökset.

⁵⁹ Ellonen – yms, 2016: s.79.

⁶⁰ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.537.

2 Lapsen kertomuksen vastaanottaminen ja luotettavuuden arviointi

2.1 Kuulemismenettely

Yksi kuulemisen tehtävistä on palauttaa olennainen tieto muistista: voidaan sanoa, että jokainen tietää enemmän kuin spontaanisti muistaa.⁶¹ Kuulemisella onkin selkeä tavoite: mahdollisimman laajan relevantin tiedon tuottaminen.⁶² Lasta voidaan kuulla tuomioistuimessa todistajan, asianomistajan tai epäillyn roolissa, joista säädetään seuraavanlaisesti: OK 17 luvun 9 §:n mukaan jokaisella on velvollisuus saapua tuomioistuimeen kuultavaksi todistelutarkoituksessa. OK 17 luvun 27 §:n⁶³ mukaan alle 15-vuotiasta asianosaista voidaan kuulustella todistelutarkoituksessa, mikäli tuomioistuin harkitsee kuulemisen soveliaaksi, henkilökohtaisella kuulemisella on asian selvittämiseksi keskeinen merkitys ja kuuleminen ei todennäköisesti aiheuta kuultavalle sellaista kärsimystä tai muuta haittaa, joka voi vahingoittaa häntä tai hänen kehitystään. OK 17 luvun 30 §:n mukaan sama menettelyä sovelletaan alle 15-vuotiaaseen todistajaan. OK 17 luvun 48 §:n mukaan tuomioistuin kuulustelee alta 15-vuotta nuoremman kuultavan, ellei se katso olevan erityistä aihetta uskoa kuuleminen asianosaisten tehtäväksi. Asianosaisille on tosin varattava tilaisuus esittää kuultavalle kysymyksiä tuomioistuimen välityksellä tai tuomioistuimen harkittuaan sen soveliaaksi, suoraan kuultavalle. Kuuleminen voi tarpeen vaatiessa tapahtua muussa tilassa kuin tuomioistuimen istuntosalissa. Oikeudenkäymiskaari tunnistaa 15 ikävuotta nuoremman lapsen kuulemisen olevan sillä tavoin poikkeuksellisen toimi, että kuulemiselle on asetettu erityiset edellytykset: nähdäkseni tämä jo itsessään tuo esiin lapsen kuulemisen erityisluonteen sekä sen, että kuulemisella itsessään on erityinen merkitys.

Lain esitöiden mukaa mitä lähempänä lapsi on 15 ikävuotta, sitä herkemmin onnistuisi kuuleminen myös tuomioistuimessa ja toisaalta mitä nuorempi lapsi on, sitä harvinaisempaa olisi hänen kuulemisensa. Alarajaksi, joskaan ei ehdottomaksi, asetetaan 10 vuoden ikä: sitä

⁶¹ Davies – Westcott, 1999: s.9.

⁶² Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.4.

⁶³ Säännöksen soveltamisala on rajattu alle 15 vuotta nuorempiin henkilöihin, eikä sitä voida suoraan soveltaa tavallista herkempien henkilöiden kuulemiseen, jollaisina voitaisiin pitää esimerkiksi juuri 15 vuotta täyttäneitä nuoria. Tarpeen vaatiessa todistajien herkkyys voitaisiin kuitenkin huomioida seuraavin tavoin: OK 17 luvun 56 §:n mukaisesti pääkäsittelyn ulkopuolella tai OK 17 luvun 52 §:n mukaisesti etäyhteydellä. Tuomari voi oman harkintavaltansa rajoissa määrätä käsittelyjärjestyksestä OK 6 luvun 2 §:n ja lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997) 6 luvun 5 §:n nojalla. Tarpeen vaatiessa kuulustelun toimittamiseksi on mahdollista hyödyntää näkösuojaa taikka ilman tietyn henkilön läsnäoloa OK 17 luvun 51 §:n mukaan. (Jokela, 2025: s.344.)

nuorempaa lasta ei tulisi pääsäännön mukaan kuulla tuomioistuimessa. Nuori lapsi on herkemmin altis johdattelulle eikä ero mielikuvituksen ja todellisuuden välillä ole aina sillä tavalla selkeä, että kuuleminen sellaisenaan tuomioistuimessa olisi hedelmällistä.

Kertomuksen luotettavuutta voi heikentää myös se, että lapsi voi tulla kertoneeksi sellaisen sopeutetun tarinan, jota hän olettaa aikuisten haluavan kuulla, ja sen vuoksi aina 15 ikävuotta nuoremman lapsen kuultamista harkittaessa tuomioistuimen tulee arvioida myös näitä luotettavuuteen vaikuttavia seikkoja. Harkinnassa voidaan huomioida myös mahdollisuus hyödyntää esitutkinnassa asiallisesti videoitua kuulustelua itsessään, mikäli sitä on pidettävä riittävänä lapsen havaintojen selvittämiseksi. Keskeinen merkitys tässä asiassa tarkoittaisi sellaista seikka, jota todistelun ja asian ratkaisun kannalta voidaan pitää ratkaisevana: Tilanteissa, joissa muuta todistelua ei ole, on henkilön kuulemisella asian selvittämiseksi keskeinen merkitys. Kuulemisella voi olla keskeinen merkitys myös muuta todistelua arvioitaessa, kun esimerkiksi sinänsä pieni havainto pitkässä todisteluketjussa vaikuttaa todistelun arviointiin. Mikäli kuulustelusta on käytössä hyväntasoinen tallenne, eri erillinen kuuleminen saa siinä tapauksessa yhtä keskeistä merkitystä. Lasta tai lapsen kehitystä vahingoittavasta kärsimyksestä tai muusta haitasta lausutaan seuraavaa: ensinnäkin lähtökohdaksi asetetaan, aiheuttaako tuomioistuimessa kuuleminen itsessään kärsimystä tai haittaa, ja näiden seurausten arviointiin tukea voidaan harkinnan mukaan pyytää lapsi- tai perheneuvolasta, lastenpsykiatrilta tai lastensuojeluviranomaiselta.⁶⁴

OK 17 luvun 44 §:n mukaan todistajan on ennen kuulustelua annettava todistajanvakuutus, jossa todistaja kunnian ja omantuntonsa kautta lupaa ja vakuuttaa todistavansa ja kertovansa kaiken totuuden mitään salaamatta, lisäämättä tai muuttamatta. Vakuutusta ei kuitenkaan anna sellainen henkilö, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta, sillä tätä nuoremman todistajan osalta katsotaan, ettei lapsella ole vielä käsitystä vakuutuksen merkityksestä.⁶⁵ Nähdäkseni jo tämä asetelma perustelee lasten luotettavuuden arvioinnin merkityksellisyyttä osana oikeudenkäyttöä: lapsia ei pyydetä vakuuttamaan sellaisia asioita, joita lapsi ei yksinkertaisesti kykene vakuuttamaan. Vaikka lapsi sinänsä ymmärtäisi jo asian jollakin tavalla, hän ei välttämättä silti pysy totuudessa.

Laissa asetetaan myös kirjallisen kertomuksen käyttökielto: OK 17 luvun 24 §:n mukaan tuomioistuin ei saa käyttää todisteena kirjallista yksityisluonteista kertomusta. Todisteena ei

⁶⁴ HE 190/2002 vp.: s.24-25.

⁶⁵ Helenius – yms, 2021: Todistelu, 2. Todistuskeinot, 1. Todistaja oikeudenkäynnissä, 1.3 Menettely todistajaa kuultaessa, 1.3.2 Todistajan kuulusteleminen.

myöskään saa käyttää esitutkintapöytäkirjaan tai muulle asiakirjalle tai tallennusvälineelle tallennettua lausumaa, ellei laissa toisin säädetä tai ole kyse muista säännöksen erityistilanteista, jotka jätetään rajauksen vuoksi käsittelemättä. Poikkeusluonteisesti säännös sallii esitutkinnassa tallennettujen, videotallenteeseen tai riihen rinnastuvan muun kuva- ja äänitallenteen käytön todisteena seuraavissa tilanteissa, mikäli syytetylle on varattu asianmukainen mahdollisuus kysymysten esittämiseen kuulusteltavalle: henkilö on alle 15-vuotias, asianomistaja on 15-17 -vuotias ja erityisen suojelun tarpeessa etenkin henkilökohtaiset olosuhteet ja rikoksen laatu huomioiden tai kyseessä rikoslain 20 luvun 1–5 tai 8–16 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen tai rikoslain 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan 15–17-vuotias asianomistaja joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi. Suojelun tarpeeksi on hallituksen esityksessä tunnistettu erityisesti sellaiset tilanteet, joissa asianomistajan katsotaan olevan erityisen haavoittuvainen johtuen suhteestaan tai riippuvuudestaan rikoksentehtijään. Suojelun tarve voi syntyä myös seksuaalisen väkivallan, hyväksikäytön tai läheisväkivallan yhteydessä.⁶⁶ Kun pääsääntöisesti luvussa 2.2 käsitellyn mukaisesti lasta kuullaan vain esitutkinnassa, on tällä säännöksellä suuri käytännön merkitys: se mahdollistaa sen, ettei lasta välttämättä tarvitse kuulla uudelleen tuomioistuimessa.

Esitutkintalain 4 luvun 7 §:n mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla siten, että erityisesti huolehditaan siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Alaikäisen kuulustelu ja muut toimenpiteet esitutkinnassa tulisi suorittaa yksilön ominaisuudet huomioiden sellaisessa ilmapiirissä, jossa rikostutkinnallisten tavoitteiden ohessa voidaan edistää mahdollisuutta puuttua tehokkaasti ja kasvattavalla tavalla rikoksesta epäillyn nuoren tekoon. Rikoksesta epäillyksi leimaamisen estämiseksi tulisi huomioida, että tieto tutkintatoimenpiteistä ei leviäisi hänelle tärkeään ympäristöön, ja ne tulisikin pyrkiä suorittamaan esimerkiksi koulunkäyntiä tai työntekoa haittaamatta. Säännöksen soveltamisalaan katsotaan kuuluvan rikoksesta epäillyn nuoren lisäksi asianomistajan tai todistajan asemassa olevat nuoret. Erityisesti alaikäisen asianomistajan hienovaraiseen kohtaamiseen tulisi panostaa esimerkiksi väkivaltarikosten ja seksuaalirikosten tutkinnassa niiden traumaattisten kokemusten ja vaikutusten vuoksi.⁶⁷

⁶⁶ HE 46/2014 vp.: s.84.

⁶⁷ HE 222/2010 vp.: s.194-195.

Esitutkinnan tavoitteena on selvittää rikosepäily sen eri näkökulmista toimittamalla kuulusteluja ja muuta rikostutkintaa: esitutkinnasta laaditaan esitutkintapöytäkirja, jonka perusteella asian myöhemmissä käsittelyvaiheissa tulisi pystyä muodostamaan kokonaiskuva siitä, mitä on tapahtunut.⁶⁸ Joissakin oikeuskäsittelyyn etenevissä tilanteissa voi riittää, että alaikäistä on kuultu esitutkinnassa ja että tämä kuuleminen on tallennettu asianmukaisesti: Esitutkintalain 9 luvun 4 §:n ensimmäisen momentin mukaan asianomistajan ja todistajan kuulustelu tulee tallentaa ääni- ja kuvatallenteeseen, mikäli kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä eikä kuulusteltavaa voida nuoren ikänsä taikka henkisen toiminnan häiriintyneisyyden vuoksi todennäköisesti voida kuulla henkilökohtaisesti aiheuttamatta kuulusteltavalle haittaa. Kuulustelussa tulee huomioida kuulusteltavan kehitystason asettamat erityisvaatimukset kuulustelumenetelmille, kuulusteluun osallistuvien henkilöiden määrälle ja muille kuulusteluolosuhteiselle. Ennen tallentamisen aloittamista siitä on ilmoitettava kuulusteltavalle. Saman säännöksen mukaan tutkinnanjohtajan päätöksestä muukin taho kuin esitutkintaviranomainen voi kuulustelijan valvonnassa esittää kuulusteltavalle kysymyksiä. Rikoksesta epäillylle on varattava kysymyksen esittämismahdollisuus kaikista asian selvittämisen kannalta merkityksellisistä seikoista, mutta kuulustelija voi määrätä kysymysten esittämismahdollisuuden olevan mahdollista vain kuulustelijan välityksellä. Säännöksen mukaan myös syyttäjälle on varattava tilaisuus läsnäoloon kuulustelussa, ja hänellä on myös oikeus esittää kysymyksiä kuulusteltavalle itse tai kuulustelijan välityksellä. Vielä viimeisenä säännöksen mukaan edellä säädettyä kuulustelusta ja sen tallentamisesta sovelletaan myös 15-17 -vuotiaaseen asianomistajaan, joka on erityisen suojelun tarpeessa etenkin henkilökohtaiset olosuhteet ja rikoksen laatu huomioiden sekä rikoslain 20 luvun 1–5 tai 8–16 §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen tai rikoslain 25 luvun 3 tai 3 a §:ssä tarkoitetun ihmiskaupan tai törkeän ihmiskaupan 15–17-vuotiaaseen asianomistajaan, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi.

2.2 Erityispiirteet lasta kuultaessa

Kuulemisen näkökulmasta suurimmat erot lapsen ja aikuisen kuulemisen välillä ilmenevät sosiaalisissa ja kognitiivisissa taidoissa, ja tämä näkyy kolmella tavalla: Lapsi on huomattavan epävarma tuntemattoman ihmisen seurassa, ja epävarmuus lisääntyy uudessa ympäristössä. Lapsella on vaillinaiset kielelliset taidot, jolloin kyky kuvata asioita ja

⁶⁸ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.285.

tapahtumia on eivät vastaa aikuisen vastaavaa tasoa. Lapset ovat myös alttiimpia johdattelulle ja muille vaikuttamisyrityksille.⁶⁹ Esitutkintalain 4 luvun 7 §:n mukaan alle 18-vuotiaiden kohdistuvista tutkintatoimenpiteistä säädetään seuraavaa: mahdollisuuksien mukaan tehtävät on annettava niihin erityisesti perehtyneille tutkijoille, ja esitutkintaviranomaisen on tarpeen vaatiessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Tämän katsotaan erityisesti korostavan alle 18-vuotiaan kuulemisen erityiskohtelua: erityisenä perehtyneisyyttä tutkija voi osoittaa erityisen koulutuksen taikka käytännön työelämäkokemuksen kautta. Erikoistuneiden esitutkintaviranomaisten lisäksi toimenpiteeseen voivat säännöksen estämättä osallistua myös muut ammattihenkilöt, joita tässä tapauksessa voisivat olla sosiaalityöntekijä tai psykologi. Joissakin tilanteissa alaikäisen ikä, kehitystaso, mielentila tai jokin muu ominaisuus voi olla sellainen seikka, jonka vuoksi esitutkintatoimenpiteen suorittaminen tietyllä hetkellä tai ylipäätään saattaa aiheuttaa kuultavalle haittaa. Tämä nostaa esiin kysymyksen tutkintatoimen rikostutkinnallisesta tarkoituksenmukaisuudesta, ja näissä tilanteissa tulisikin keskustella lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa.⁷⁰ Lisäksi lasten kuulustelukertomuksen luotettavuuden arvioimiseksi voidaan pyytää terveydenhuollon ammattihenkilöltä asiantuntijalausuntoa kertomuksen luotettavuudesta, mikäli sillä voidaan katsoa olevan merkitystä asian käsittelyyn sen myöhemmissä vaiheissa.⁷¹ Kun alaikäiseen kohdistuu esitutkintatoimenpiteitä, ohjaa esitutkintalaki heti asian käsittelyn moniammatillisen asiantuntijajoukon arvioitavaksi: nähdäkseni tämä säännös ilmaisee sisäinrakennetun ajatuksen siitä, että esitutkinnassa on tunnistettu lasten vaatimat erityiset edellytykset. Lainkohdassa on tunnistettu se tosiasia, että jotta lapselta voidaan saada esitutkinnassa hyödyllistä tietoa, tulee lapsia kohdella eri tavoin kuin aikuisia. Nähdäkseni jo lasten erityisaseman tunnistaminen lisää mahdollisuutta saada lapselta mahdollisimman luotettava kertomus.

Lasta tulisi kuulla niin pian kuin mahdollista epäilyn rikoksen ilmitulosta: aikuisten tavoin lasten muistikuvat kärsivät ajan kulumisesta, ja lapsen halu kertoa tapahtumista voi olla hetkellistä. Lapselle saattaa olla merkityksellistä saada kertoa kokemuksistaan heti tai vastaavasti torjutuksi tulemisen jälkeen kieltäytyä kertomasta enää mitään. Sen vuoksi mahdollisuuksien mukaan esimerkiksi poliisimiehen tulisi kuulla lasta välittömästi, ja tämäkin kuuleminen tulisi akuutista tilanteesta huolimatta taltioida. Ajan kulumisen lisäksi myös

⁶⁹ Ellonen – Karstinen – Nykänen, 1996: s.132.

⁷⁰ HE 222/2010 vp.: s.195. Ks. lisää luotettavuusarvioinnista Mäenpää – Kumpuniemi, 2023: s.30-35.

⁷¹ Poliisihallitus, 2019: s.35.

ulkopuolisen vaikuttamisen mahdollisuus kasvaa samassa suhteessa, ja tämä tulisikin huomioida myös niissä tilanteissa, joissa lapsen kuuleminen toteutetaan useina eri kertoina.⁷² Lapsen kertomuksen syntytapaa voikin mielestäni sanoa rasittavan tietynlainen ennakoimattomuus, joka vaatii joustavuutta kuulemisen keinoilta verrattuna aikuiseen kuulemiseen. Kuulemisen suorittaa tutkija tai virka-apupyynnöstä lapsen haastattelemiseen perehtynyt terveydenhuollon ammattihenkilö. Asiantuntijan käyttö on tarpeen erityisesti pienten lasten tai kehityksessä viiveisten tai häiriintyneiden lasten kohdalla, mutta esitutkintaviranomaisen tulee silti aina olla paikalla seuraamassa kuulemistä.⁷³ Tällöin haastattelu suoritetaan lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä ja haastattelijana toimii usein psykologi, joka on erikoistunut oikeuspsykologiaan.⁷⁴

Lähtökohtana lapsen kuulemisessa on, että tilanteen tulisi lapsen näkökulmasta vastata tavallista keskustelua ilman ylimääräisiä jännitteitä,⁷⁵ mutta kuitenkin siten, että lapsen kertomus olisi mahdollisimman kattava, luotettava, yksityiskohtainen ja tarkka tapahtumien ja epäilyllä rikoksen osalta.⁷⁶ Kuulustelussa kuulemisen suorittavan henkilön tulisi puhua rauhallisesti, jotta lapsella on riittävästi aikaa vastaanottaa luvussa 3.2 tarkemmin läpikäytyjä ohjeita ja pyyntöjä. Haastattelijan tulisi seurata läpi kuulemisen lapsen ilmeitä, elekieltä ja reaktioita, jotta mahdollinen hämmennys, keskittymiskyvyn loppuminen tai ydinasian unohtuminen huomataan. Tapahtumia olisi suotava käsitellä loogisesti siten, että asian tai teeman vaihtumisen yhteydessä haastattelijalla siirtää siirtymäpuheella painopisteen uuteen asiaan.⁷⁷ Haastattelijan tulisi myös kaikessa vuorovaikutuksessaan pysytellä neutraalina ja avoimena vastaanottamaan lapsen kertomusta siten, että lapsi kokee haastattelijan vakaana ja turvallisena aikuisena. Tätä voi toteuttaa niin sanallisena kertomisesta kiittämisenä, nonverbaalisena reagoitina kuin rentona istuma-asentona. Vaikka kyse olisi rankoista asioista, tulisi haastattelijan pitää omat tunteensa piilossa ja välttää hämmästelyä, kauhistelua tai surkuttelua ja niiden sijaan pyrkiä luomaan lämmintä ja turvallista kertomisen ilmapiiriä. Kontaktin muodostus lähtee aidosta kiinnostuksesta ja lämpimästä kohtaamisesta, ja lapsen turvallisuudentunnetta lisää myös tietynlainen käytöksen ennustettavuus ja samankaltaisuus.⁷⁸

⁷² Ellonen – yms, 2016: s.81.

⁷³ Poliisihallitus, 2024: s.28.

⁷⁴ Ellonen – yms, 2016: s.98.

⁷⁵ Ellonen – Karstinen – Nykänen, 1996: s.131.

⁷⁶ Poliisihallitus, 2019: s.29.

⁷⁷ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.544.

⁷⁸ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.548-549.

Aiemmin käsitellyn mukaisesti lapsen kuuleminen taltioidaan poikkeuksetta videomuotoon lapsen ollessa alle 15-vuotias, ja sen vuoksi lapsen tarvitsee vain harvoin saapua tuomioistuimeen kertomaan näkemyksensä tapahtumankulusta. Käytännössä lapsen kuulemista esitutkinnassa voidaankin pitää osana oikeudenkäyntiä. Haastattelun sisällöllistä toteutusta käsitellään tarkemmin luvussa 3.2 Sen lisäksi myös teknisen toteutuksen tulee täyttää riittävät vaatimukset: tallennuksen kuva ja äänen tulisi olla mahdollisimman laadukkaita, ja kuultavan ja haastattelijan tulisi näkyä nauhalla. Vaikka kyseessä olisi varsinaista kuulemistä edeltävä tutustumiskerta, on tämäkin syytä videoida sen varalta, että lapsi spontaanista alkaa kertoa kokemuksistaan.⁷⁹ Kuulemistilanteen kontrollointi ja arviointi on mahdollista ainoastaan sillä, että se on taltioitu: taltiointi todentaa haastattelun kulun ja antaa mahdollisuuden virhelähteiden havaitsemiseen. Yhtä lailla tallenteelta voidaan pätevästi tehdä luotettavuuteen suoraan vaikuttavia havaintoja liittyen esimerkiksi kertomuksen spontaaniuteen sekä torjua kysymysten ja vastausten sekoittumista toisiinsa.⁸⁰ Tallentamisen yksi anti on myös se, että se yksinkertaisesti antaa mahdollisuuden jälkikäteen havainnoida lapsen ikää ja kehitystasoa.⁸¹

Ikätasoinen videoinnista kertominen voi olla esimerkiksi se, että poliisi kertoo, että video kuvataan sen vuoksi, että poliisimies muistaa asiat paremmin ja että ne voidaan tarvittaessa tarkistaa myöhemmin. Videoinnilla ei pääsääntöisesti ole nähty yhteyttä lasten halukkuuteen kertoa kokemuksistaan, kun asiaan suhtaudutaan neutraalisti: Mikäli haastattelija käyttäytyy neutraalisti, lapsikaan ei reagoi asiaan. Sen sijaan haastattelijan kameraa vierastava käytös tai jännitteisyys voi heijastua lapseen. Kamerate on naamioitu tilaan huomaamattomasti, minkä tarkoituksena on osaltaan vähentää kamerajännitystä. Teini-ikäisten kohdalla saattaa ilmetä huolta siitä, ketkä videon tulevat näkemää, mikä voi vaikeuttaa haastattelua.⁸²

2.3 Luotettavuuden arviointi käytännössä

OK 17 luvun 1 §:n toisen momentin mukaan tuomioistuimen on esitettyjä todisteita ja muita asian käsittelyssä esiin tulleita seikkoja harkittuaan päätettävä, mitä asiassa on näyttänyt tai jäänyt näyttämättä. Lisäksi tuomioistuimen on perusteellisesti ja tasapuolisesti arvioitava

⁷⁹ Ellonen – yms, 2016: s.81.

⁸⁰ Hirvelä, 1997: s.115.

⁸¹ Ellonen – yms, 2016: s.83.

⁸² Ellonen – yms, 2016: s.82. Joissakin tilanteissa rikosprosessin viivästyminen johtaa siihen, että lapsi ehtii täyttää 15 vuotta: pääsäännön mukaan alle 15-vuotiaana kuvattua tallennetta ei tulisi hyödyntää oikeudenkäynnissä lapsen täytettyä 15 vuotta. Ks. lisää Ellonen – yms, 2016: s.83.(Ellonen – yms, 2016: s.83)

todisteiden ja muiden seikkojen näyttöarvo vapaalla todistusharkinnalla, jollei laissa toisin säädetä. Lainkohta ilmentää vapaata todistusteoriaa: Todisteiksi käyvät kaikki tuomioistuimen tietoon saatetut tosiseikat, joiden näyttöarvo on tuomioistuimen arvioitavissa. Tuomioistuin päättää harkinnassaan myös todistuskynnyksestä, eli siitä milloin näyttö on riittävää.⁸³ Vapaan todistusharkinnan voidaan nähdä palvelevan ennen kaikkea aineellisen totuuden tavoitteen saavuttamista, sillä se mukautuu vaivatta tosielämän tilanteiden monimuotoisuuteen.⁸⁴ Vapaan todistusteorian periaate ei kuitenkaan ole rajoittamaton: Tuomioistuin saa arvioinnissaan hyödyntää vain asianmukaisesti esitettyä materiaalia,⁸⁵ eikä esimerkiksi tuomarimateriaalilla, tunteilla, mieltymyksillä taikka ennakkoluuloilla saa olla vaikutusta.⁸⁶ Oikeusperiaatteilla on myös oma vaikutuksensa juridisen harkintavallan käyttämiseen, ja kertomuksen luotettavuuden arvioinnissa tuomioistuimen tuleekin hakea suuntaviivoja yleisistä tiedon luotettavuuden arviointia koskevista kriteereistä.⁸⁷

Kuitenkin viime kädessä ratkaisutoiminnassa on kyse siitä, mistä tuomari oikeudenkäynnin aikana vakuuttuu, vaikka todisteiden arviointi ei perustukaan ainoastaan intuitioon tai esitettyjen todisteiden kokonaisuuteen.⁸⁸ Intuitiota ei voida kokonaan poistaa ratkaisutoiminnasta, sillä yksittäinen todistusarvo määräytyy lopulta intuitiivisesti arvioimalla todistajan havaintoa sekä kokemussääntöjen ja apufaktojen muodostamaa kokonaisuutta.⁸⁹ Tuomari joutuu väistämättä nojautumaan intuitioonsa: se on tietyin varauksin hyväksyttävää, mutta se pitää saattaa kontrollin alaiseksi sisällyttämällä perusteluihin lopputulokseen johdattavat premissit silloinkin, kun intuitio toimii joiltakin osin premissin ja päättelyn yhdistävänä tekijänä.⁹⁰ Luotettaviin kokemussääntöihin nojautuminen ja asianmukainen soveltaminen sekä apufaktojen huomiointi ovat omiaan torjumaan sitä, ettei harkinnan perusta koostuisi yksistään tuomarin vaistovaraisesta näkemyksestä todistusaineistosta: lopulta todistusharkinnan tulee aina perustua ulkopuolisten vaikutteiden sijaan yksittäistapauksessa esitettyyn relevanttiin aineistoon ja olla niin objektiivista, rationaalista ja analyttistä kuin

⁸³ Jonkka, 1993: s.28-29.

⁸⁴ Virolainen – Martikainen, 2010: s.274.

⁸⁵ Jonkka, 1993: s.29.

⁸⁶ Jonkka, 1993: s.29 ja Virolainen – Martikainen, 2010: s.275.

⁸⁷ Jonkka, 1993: s.30.

⁸⁸ Virolainen – Martikainen, 2010: s.274.

⁸⁹ Virolainen – Martikainen, 2010: s.274-275. Intuitiolla tässä tarkoitetaan sellaista ratkaisun tekemistä, joka on vaistonvaraista ilman tiedostettua harkintaa ja päätelmien pitävyyden kontrollia. (Virolainen – Martikainen, 2010: s.274.)

⁹⁰ Sorvettula – Klami – Rahikainen, 1995: s.30.

mahdollista.⁹¹ Aina lopulta on tunnustettava todistusharkinnan olevan väistämättä inhimillistä päätöksentekoa, jota myös intuitio ja erilaiset kognitiiviset vinoumat voivat ohjailia.⁹²

Jokaisen yksittäisen todisteen näyttöarvo kussakin tapauksessa on määriteltävä erikseen, eikä lainsäädäntö arvota eri todisteita valmiiksi: todisteet arvioidaan vapaan todistusharkinnan mukaan kokemussääntöjen ja aputosiseikkojen avulla.⁹³ Pohjimmiltaan todistusharkinnassa onkin kyse yleistysten hyödyntämisestä: kokemusperusteista tietoa ilmiöiden välisistä yleistettävistä riippuvuussuhteista sovelletaan käsillä olevaan yksittäistapaukseen.⁹⁴ Vapaan todistusharkinnan mukaisesti tuomari saa ja hänen jopa pitää hyödyntää kokemussääntöjä ratkaisua tehdessään riippumatta siitä, onko kokemussäännöistä lausuttu erikseen säädöksissä tai onko niistä kuultu jonkin erikoisalalan asiantuntijaa.⁹⁵ Kokemussääntöjen hyödyntäminen päätöksenteossa kuitenkin edellyttää, että perusteluista käyvät ilmi hyödyntämisen taustalla olevat syyt ja tavat, sillä ne eroavat toisistaan sisällöllisen todennäköisyyden ja varmuusasteen osalta, ja näiltä osin myös alan asiantuntijat voivat olla erimielisiä keskenään.⁹⁶

Kokemussäännölläkin on oma etusijajärjestyksensä: arkikokemukseen perustuvia tulisi hyödyntää vasta viimesijaisesti varmemman kokemussäännön puutteesta, sillä todistajanpsykologinen tutkimus on onnistunut joissakin tilanteissa horjuttamaan arkikokemusperusteisten kokemussääntöjen varmuutta.⁹⁷ Kokemussäännön todistusarvo eli todennäköisyys, jolla se todiste näyttää toteen asiassa merkityksellisen seikan, on kokemussääntökohtainen: se riippuu kokemussäännön sisällöstä, sen osoittaman varmuuden luonteesta ja tiedollisen perustan luotettavuudesta.⁹⁸

Käytännön tasolla lapsitodistajan luotettavuutta arvioivat tuomarin ohella muut asiantuntijat. Esimerkiksi lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosepäilyiden kohdalla voidaan hankkia oikeuspsykologinen asiantuntijalausunto, jossa asiantuntija arvioi lapsen kertomuksen luotettavuutta, lapsen haastateltavuutta sekä rikoksen lapselle aiheuttamaa haittaa. Tällaisia lausuntoja on mahdollista saada yliopistosairaaloiden yhteydessä toimivista lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköistä.⁹⁹ Tavallisesti lausunto saadaan, kun

⁹¹ Virolainen – Martikainen, 2010: s.275.

⁹² Marjosola – Saranpää – Korkman, 2021: s.461.

⁹³ Jonkka, 1993: s.34.

⁹⁴ Jonkka, 1994: s.38.

⁹⁵ Stanikić, 2014: s.69-70.

⁹⁶ Sorvettula – Klami – Rahikainen, 1995: s.34.

⁹⁷ Stanikić, 2014: s.70.

⁹⁸ Klami, 1995: s.114.

⁹⁹ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.291.

esitutkintaviranomainen tekee virka-apupyynnön lapsen kuulemiseksi esitutkinnassa, joka pohjautuu lakiin lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (1009/2008)(järjestämislaki). Järjestämislain 1 §:n mukaan poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä terveydenhuollossa tulee toimittaa tutkimus epäillyn lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi. Lain soveltamisala on rajattu tutkimuksen käynnistyessä alle 16-vuotiaaseen lapseen taikka erityisin perustein terveydentila ja kehitys huomioiden alle 18-vuotiaaseen lapseen.

Järjestämislain 3 §:n mukaan tutkimukseen on ryhdyttävä ilman aiheetonta viivytystä, ja järjestämislain 4 §:n mukaan tutkimusyksikkö on oikeutettu saamaan salassapitosäännösten estämättä poliisilta, syyttäjältä ja tuomioistuimelta tapaukseen liittyvät asiakirjat tutkimuksen suorittamiseksi välttämättömin osin. Virka-avun tarve on toisinaan laaja: lapsen kuulemiseen tai kertomuksen luotettavuuden arviointiin voidaan tarvita niin oikeuspsykologista, kehityspsykologista, traumapsykologista kuin psykiatrista osaamista. Tavallisimmin asiantuntijalausunnon kohteena on nimenomaan lapsen luotettavuuden selvittäminen, eli lapsen esitutkinnassa antaman kertomuksen luotettavuuden arviointi taikka ylipäätään se, onko lapsen luotettava kuuleminen esitutkinnassa mahdollista. Taustasyinä lausuntojen hankkimiselle voivat olla esimerkiksi jatkuva lapsen johdattelu ja manipulointi tai sellaiset erityiskysymykset, jotka liittyvät lapsen kehitystasoon tai terveydentilaan.¹⁰⁰ Ratkaisun KKO 2013:97 mukaan tuomioistuin ei kuitenkaan ole todistusharkinnassaan sidottu lausuntoihin, vaikkakin ne antavat arvokasta lisätietoa päätöksenteon tueksi.¹⁰¹

Oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden lausuntojen tarkoituksena on selvittää ja vertailla millaisia erilaisia vaihtoehtoisia tapahtumankulkuja voidaan esittää suhteessa siihen, mitä lapsi on kertonut ja mitä muu näyttö osoittaa. Lausunto soveltaa oikeuspsykologista tieteellistä tietoa samanaikaisesti lapsen tietoon sekä rikosasiaa koskevaan tietoon: lapsen kertomuksen luotettavuutta arvioidaan lapsen kertomuksen, videotallenteiden, sosiaali- ja terveydenhuollon asiakirjoista ilmi käyvien tietoja ja muun esitutkintamateriaalin valossa. Kertomuksen luotettavuus arvioidaan eri näkökulmien kokonaisharkintana siten, että jokaisen osatekijän painoarvo määrittyy tapauskohtaisesti. Esimerkiksi suppea vaihtoehto on tutkinnan ulkopuolisen psykologin jälkikäteinen arviolausunto siitä, mikä on kuulustelevalle tahon

¹⁰⁰ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.292.

¹⁰¹ Aina lausunnoista ei myöskään ole hyötyä: ratkaisussa KKO 2014:48 linjataan, että oikeuspsykiatrisen lausunnon johtopäätöksiä ei tule hyödyntää syytteen tueksi tai sitä vastaan, koska asianomistajan ikä huomioiden selvää näyttöä kumpaankaan suuntaan ei ollut mahdollista saada.

kysymystekniikan vaikutus lapsen kertomuksen luotettavuuteen. Usein on kysymystekniikan ohella tarpeen ottaa huomioon myös lapsen taustatiedot ja kuulustelua edeltävät tapahtumat.¹⁰²

Lapsen kertomuksen luotettavuus tulisi arvioida jo heti esitutkinnan alussa: mikäli ilmoitus tai esitiedot antavat aihetta olettaa epäselvyyttä lapsen kertomuksen luotettavuuden suhteen, tulisi heti tutkinnan alussa tehdä virka-apupyyntö lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksilölle lapsen kuulemiseksi ja kuulemisen luotettavuuden arvioimiseksi. Tällöin jo itse kuulemisen aikana psykologi pystyy huomioimaan ja selvittämään sellaiset seikat, joilla on merkitystä luotettavuusarvioinnissa. Lausuntojen laatiminen on usein pari- tai tiimityötä, mikä edistää moniammatillisuutta ja parantaa lausunnon objektiivisuutta sekä samalla varmistaa, että haastattelutekniikkaa koskevan arvion tekee muu henkilö kuin haastatteliija. Lausuntojen pääasiallisena käyttötarkoituksena on tarjota apuja päätöksentekoon rikosprosessissa harkittaessa syytteen nostamisesta, itse tuomioistuinkäsittelyssä, esitutkinnan rajoittamista koskevissa esityksissä ja päätöksissä ja syyttämättä jättämistä koskevissa päätöksissä.¹⁰³ Lausuntojen lisäksi asiantuntijaa voidaan kuulla OK 17 luvun 34 §:n mukaan erityisiä tietoja vaativista kokemussäännöistä sekä niiden soveltamisesta asiassa ilmenneisiin seikkoihin.

Erityisesti lapsen kohdistuvien rikosten kohdalla tapauksiin liittyy myös paljon tunteita, ja niiden parissa työskentelevien tulisikin tunnistaa omat tunnekokemuksensa psykologisine lainalaisuuksineen, jotta voidaan välttyä tunteiden hallitsemattomasta vaikutuksesta päätöksentekoon. Ammattilaisetkaan eivät ole vapaita tunnelataukselta, ja voimakkaat tunteet voivat yhtä lailla vaikuttaa tutkijan, psykologin, sosiaalityöntekijän, poliisin, oikeudenkäyntiavustajan, syyttäjän kuin tuomarinkin päätöksiin. Päätöksen lapsen kertomuksen luotettavuudesta tekee lopulta tuomioistuin, ja vahvalla tunnelatauksella voi tiedostamatta olla vaikutusta esimerkiksi siihen, että näyttökynnys madaltuu ja riittäväenä voidaan pitää sellaistaikin näyttöä, jota muutoin pidettäisiin riittämättömänä. Toisaalta vaikeiden tunteiden hallinnan laukaisemat puolustusmekanismit voivat johtaa myös asian kieltämiseen, jolloin näytön arvioiminen riittämättömäksi voi olla seurausta kieltämisestä.¹⁰⁴

¹⁰² Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.292-293.

¹⁰³ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.293-294.

¹⁰⁴ Hirvelä, 1997: s.16.

3 Kuuleminen lapsen ehdoilla

3.1 Lapsi kuultavana

3.1.1 Lapsi tiedonkäsittelijänä

Jo nuorella lapsella on valmius omaksua valtavia määriä uutta tietoa päivässä, muttei vielä riittävän kehittyneitä tapoja muistaa ja kertoa oppimastaan ja kokemastaan: lapsen kertomus saattaa vaikuttaa hajanaiselta palapeililtä, koska hänellä ei ole vielä aikaisempaa kokemusta, johon kiinnittää nämä uudet asiat. Lapsen puhumisen, kertomisen ja muistamisen oppiminen on suorassa yhteydessä sen kanssa, miten paljon lapselle selitetään ja kerrotaan tapahtumista sekä miten monipuolista sanastoa lapsi kuulee kasvuympäristössään.¹⁰⁵ Lapsen kyky kertoa omista kokemuksistaan on suorassa yhteydessä myös lapsen kehitystasoon ja sosiaaliseen ympäristöön.¹⁰⁶ Tästä seuraakin melko luontevasti se, että jokaisen lapsen kohdalla kertomuksen laajuus on riippuvainen kyvystä ilmaista itseään puhumalla, kertoa tarinoita sekä muistaa. Näiden osalta kun jokainen lapsi elää omassa sosiaalisessa ympäristössään, ei nähdäkseen ole tarkoituksenmukaista kiinnittää luotettavuusarviointia liikaa lapsen tiedollisiin kykyihin. Niiden arviointi on toki ensiarvoisen tärkeää, jotta varmistutaan lapsen ymmärryskyvystä ja kyvystä kertomuksen antamiseen, mutta niillä sellaisenaan ei tulisi antaa itseisarvoa: ne tulisi nähdä ennen kaikkea luotettavan kertomuksen antamisen välineenä.

Ennen koulun aloittamista lapsen metakognitiivisten taitojen kehitys on vasta alussa. Metakognitiolla tarkoitetaan tietoisuutta omasta ja toisten mielen toiminnasta ja siitä, miten tätä toimintaa pystyy havainnoimaan, arvioimaan ja kontrolloimaan. Neljän viiden vuoden iässä lapsi alkaa ymmärtää mielen toiminnan perusteita: kaikki eivät tiedä samoja asioita, toisten ajatuksia ei voi lukea, jokaisen ihmisen mieli toimii hiukan eri tavalla, samanaikaisesti ajattelun kanssa voi tehdä muita asioita ja että ajattelu on mielensisäistä eikä sitä voi samalla tavoin havainnoida ulkopuolelta.¹⁰⁷ Yksi metakognition kehityksen tärkeistä vaiheista on mielen teorian kehittyminen.¹⁰⁸ Mielen teorian käsitteellä tarkoitetaan tietoisuutta ja ymmärrystä omista ja toisten ihmisten mielentiloista eli asioista, jotka tiedämme tai

¹⁰⁵ Korkman, 2024: s.7.

¹⁰⁶ Korkman, 2008: s.458. Tutkielman rajauksen vuoksi lapsen kehitystä tarkastellaan vain pintapuolisesti, vaikka todetusti sillä on suuri vaikutus. Ks. lisää Pulkkinen, 2023, Saarinen – Lyytinen – Ahonen – Lyytinen, 2023, Ahonen – Pulkkinen, 2023 ja Kiuru, 2023.

¹⁰⁷ Saarinen – Lyytinen – Ahonen – Lyytinen, 2023: 2. Varhaislapsuus: Kognitiivinen kehitys: Ajattelun ja muistin kehitys.

¹⁰⁸ Lockl – Schneider, 2006: s.16.

uskomme, ajatuksista, haluista, tunteista ja muista psykologisista kokonaisuuksista.¹⁰⁹ Mielen teorian kehittyminen antaa lapselle keinot tehdä päätelmiä sosiaalisista tilanteista ja tulkita toisten ihmisten puheesta, käytöksestä ja eleistä, ja tämä teoria on pääosin kehittynyt neljään ikävuoteen mennessä. Metakognition osia ovat myös ymmärrys muistin toiminnasta, siitä miten omaa muistia voi harjoittaa, ohjata ja arvioida, sekä metakognitiivisen sanavaraston kehitys, joka kuuluu puheessa mieleen viittaavina ilmaisuina ”luulla”, ”uskoa” tai ”arvella”.¹¹⁰

Lapsi saattaa kuulustelutilanteessa pyrkiä miellyttämään kuulustelijaa keksimällä tilanteeseen sopivan vastauksen. Tilannetta mutkistaa entisestään se, että kuulustelijalle ei välttämättä ole selvää, millä tasolla lapsen ymmärrys asiasta on.¹¹¹ Jo kolmen vuoden ikäinen lapsi ymmärtää keskustelun konseptin ja sosiaalisen kuvion: kysymykseen odotetaan vastausta. Lapsi voi sen vuoksi pyrkiä vastaamaan myös kysymyksiin, joita hän ei ymmärrä.¹¹² Lapsi ei välttämättä ymmärrä, mitä tapahtumaa kuulustelija tarkoittaa, mutta hän saattaa silti vastata miellyttääkseen kuulustelijaa. Lapsen tietotason tunnistaminen onkin kuulustelijan ammattitaidon varassa: vaikka lapsi antaisi tilanteeseen sopivan ja loogisen vastauksen, ei tule olettaa, että lapsi olisi automaattisesti selvillä siitä, mistä asiasta on kyse. On varsin yleistä, että aikuisen ja lapsen välinen keskustelu jatkuu pitkänkin aikaa ennen kuin aikuinen ymmärtää, että lapsi puhuu aivan eri asiasta kuin hän oletti. Myös kesken keskustelun lapsi saattaa vaihtaa aihetta kertomatta siitä erikseen, mistä saattaa syntyä virhetulkintoja. Tärkeintä haastattelun onnistumisen kannalta onkin, että haastattelija varmistuu siitä, että lapsi on ymmärtänyt koko kertomuksensa ajan sen, mistä asiassa on kyse. Tätä voidaan tarkentaa rajaamalla avoimia kysymyksiä esimerkiksi paikanmääreillä.¹¹³ Nähdäkseni ilmi tulee kaksi selkeää rajapintaa sille, milloin lasta voidaan ylipäättään kuulla: Ensinnäkin, lapsen tulee pystyä riittävällä tasolla ymmärtämään haastattelun kohteena olevia asioita, eli lapsen tietoisuuden tason tulee olla riittävä asian ymmärtämiseksi. Toiseksi lapsen tulee pystyä yksilöimään juuri tämä tapahtuma esimerkiksi paikan, ajan, ihmisten tai siihen liittyvän toiminnan kautta siten, että hän pystyy palauttamaan muiston juuri siitä tapahtumasta.

Aina lasta kuultaessa tulisi huomioida myös rikoksen luonne, kun esimerkiksi seksuaalirikoksissa tekijä on voinut hyödyntää lapselle luontaisia ominaisuuksia, kuten

¹⁰⁹Miller, 2009: s. 749.

¹¹⁰ Saارينen – Lyytinen – Ahonen – Lyytinen, 2023 ja lainaamansa: 2. Varhaislapsuus: Kognitiivinen kehitys: Ajattelun ja muistin kehitys.

¹¹¹ Korkman, 2024: s.9.

¹¹² Korkman, 2008: s.461.

¹¹³ Korkman, 2008: s.461.

tahdonmuodostuksen puutetta, seksuaalista tietämättömyyttä, uteliaisuutta uusia asioita kohtaan, hyväuskoisuutta, kuuliaisuutta tai alisteista asemaan suhteessa tekijään. Käytännön tasolla tämä voi ilmetä siten, että lapsi ei ymmärrä olevansa rikoksen uhri vaan saattaa pitää tekoja vain kummallisina tai hauskoina, kunnes niiden todellinen merkitys hahmottuu lapsen kasvaessa. Lapsi saattaa suhtautua avoimen huvittuneesti tai vapautuneesti tapahtumiin, eikä tämä suhtautuminen poista tekojen haitallisuutta lapselle. Toisaalta vanhempi lapsi saattaa ymmärtää tekojen vääryyden, mutta suhtautua kieltävästi asiasta kertomiseen esimerkiksi manipulaation, lojaliteettiristiriitojen, ihastumisen, uhkailun, kiristämisen tai pelon vuoksi.¹¹⁴ Haastattelijan tulisikin saada lapsi iästä riippumatta ymmärtämään, että on kyse tosiasioista, joita tarvitaan asian selvittämiseksi.¹¹⁵ Lasta voidaan haastatella vain sellaisissa tilanteissa, joissa haastatteliija pitää uskottavana lapsen kykyä kertoa totuudenmukaisesti havainnoistaan ja muistamistaan tapahtumista.¹¹⁶

Sanotaan, että jokainen ihminen on omien muistojensa summa. Muistot ovat kuin loputon tyhjiö, jonne kaikki koettu lopulta kasaantuu. Todellisuus on kuitenkin toinen: muistot eivät ole ainoastaan tehtyjä ja koettuja asioita vaan ne pitävät sisällään myös ajatellut, kuullut ja uskotut asiat. Ihmisyys muovautuu muistojen kautta, mutta myös muistot muovautuvat sen mukaan, millainen ihminen on ja mihin olemme alkaneet uskoa.¹¹⁷ Muistamisella tarkoitetaan sitä prosessia, jossa aivojen eri puolilla sijaitsevat neuronit laukeavat nopeasti ja käynnistävät ajatuksia, tunteita tai muita aistimuksia. Ihmisen kyky muistaa asioita perustuu kykyyn ajatella.¹¹⁸ Muistin ja kielen kehitys on lomittaista: kun lapsi oppii kertomaan kokemastaan, oppii hän samalla jäsentämään kokemustaan muistoissaan. Aikuinen pystyy harvoin palauttamaan mieleensä muistoja ennen 3-4 vuoden ikää, ja tätä muistamattomuutta kutsutaan infantiiliksi amnesiaksi. Infantiilissa amnesiassa lapsi muistaa tapahtumia, mutta aikuisuuteen siirryttäessä muistot ovat unohtuneet.¹¹⁹ Ihminen kantaa siis mukanaan muistoja varhaislapsuudestaan, mahdollisesti sikiöajoiltaan asti, ja ne saattavat vaikuttaa ihmiseen, mutta nämä eivät ole tietoisia muistikuvia tai palautettavissa mieleen.¹²⁰ Yhdynkin aiempaan sen osalta, että lapsen iän osalta kuuleminen voidaan sitoa noin 3-4 vuoden ikään: siitä alkaen

¹¹⁴ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.548.

¹¹⁵ Ellonen – Karstinen – Nykänen, 1996: s.133.

¹¹⁶ Ellonen – Karstinen – Nykänen, 1996: s.142.

¹¹⁷ Loftus, 2003: s.872.

¹¹⁸ Broberg – Almqvist – Tjus, 2005: s.103.

¹¹⁹ Korkman, 2024: s.7.

¹²⁰ Broberg – Almqvist – Tjus, 2005: s.99.

lapsi pystyy palauttamaan mieleensä ja kielellisten ominaisuuksiensa rajoissa myös sanoittamaan ne.

Lapsilla haasteita tuottaa usein muistilähteen seuranta, eli sen paikantaminen, mistä heidän muistamansa asia on alun perin peräisin.¹²¹ Kun lapsen muistia ja sen rajoja pyritään selvittämään, muistikuvien lähteen tunnistaminen on tärkeässä roolissa: väärä muistikuva voi syntyä muistikuvan virheellisesti identifioinnista. Esimerkiksi lapsi saattaa muistaa kokemuksena tapahtuman, josta hän on kuullut, seurannut televisiossa tai nähnyt unissa. Jos lapselta tiedustellaan, onko jokin asia tapahtunut ”ihan oikeasti”, tämä tuskin vie lähemmäs totuutta: lapselle vanhemmilta tai aikuisilta ylipäätään saatu tieto voi olla yhtä totta kuin opittu tieto, eikä lapsi välttämättä osaa paikantaa sen lähdettä.¹²² Lapsen kyvyt tunnistaa oman tietämyksensä tai muistinsa rajat ovat vielä vaillinaista, ja lapsi voi haastattelussa päätyä miellyttämään kuulustelijaa sen sijaan, että tarkkailisi muistiaan sen varmistumiseksi, että kerrotut asiat ovat oikeasta muistilähteestä.¹²³ Käsitys tapahtumista muodostuu niin itse koetusta, pääteltävissä olevista yksityiskohdista sekä omista kuvitelmissa, jolloin mielen luomat kuvat voivat sekoittua aitoihin kokemuksiin.¹²⁴ Etenkin pienet lapset ovat taipuvaisia sekoittamaan eri lähteistä peräisin olevia muistoja toisiinsa sellaisissa tilanteissa, joissa muistoon liittyy sekoittumiselle suotuisat olosuhteet, kun esimerkiksi useista muistilähteistä on peräisin keskenään samankaltaisia muistoja. 6-8 ikävuodesta alkaen muistilähteen sekoittumista voidaan kuitenkin vähentää pyytämällä lasta olemaan käyttämättä muistoja, jotka ovat peräisin muualta kuin omasta kokemuksesta tai pyytämällä lasta erottamaan toisistaan muistoihin perustuvat kertomukset ja ulkopuoliseen lähteeseen perustuvat tiedot.¹²⁵ Mikäli 3-4 vuoden ikä asetetaan lapsen kuulemisen alarajaksi asioiden mieleen palauttamiskykyyn perustuen, tulee 6-8 ikävuotta nuorempien kuultavien kohdalla kiinnittää erityistä huomiota muistilähteen seurantaan. Muistilähteen seurantaan tulisi mielestäni suhtautua jopa niin sanottuna kuulemisen alarajan jatkumona: muistamisen lisäksi lapsen tulee pystyä identifioimaan kertomuksensa lähde, jotta sitä voidaan pitää edes asiallisesti oikeaan asiaan liittyvänä. Luotettavuuden näkökulmasta muistilähteen seuranta auttaa paitsi

¹²¹ Korkman, 2024: s.8.

¹²² Korkman, 2008: s.459-460.

¹²³ Korkman, 2024: s.8-9.

¹²⁴ Korkman, 2022: s.76.

¹²⁵ Lindsay, 2002: s.94-95.

tunnistamaan tiedon alkuperän, myös arvioimaan sen, onko lasta tilanteessa johdateltu. Lapsen alttiutta johdattelulla käsitellään tarkemmin luvussa 4.2.

Muistetut asiat kytkeytyvät myös aina ihmisen persoonan kautta siihen, mitä juuri se ihminen pitää merkityksellisenä. Merkityksellisyys rakentuu taustan, kulttuurin, kokemuspohjan ja asiansuhteiden kautta.¹²⁶ Lapsen havainnot ympäröivästä maailmasta kiinnittyvät vahvasti lapsen omaan näkökulmaan: kun avoimella kysymyksellä tiedustellaan koiran tuntomerkkejä, lapsi saattaa alkaa spontaanisti kertoa hyvinkin yksityiskohtaisesti omistajan kengistä, joista kuulustelija ei edes kertonut. Pienelle lapselle kengät saattoivat olla mieleenpainuvampia verrattuna muihin yksityiskohtiin, ja lisäksi tutkinnan kannalta niillä voi olla arvokkaampi merkitys kuin itse koiran ulkomuodolla.¹²⁷ Kun lapsen elämänpiiri on aikuista kapeampi, näkökulma on kuvatonlaisesti melko kapea: sille tulisi antaa merkitystä myös lasta kuultaessa, sillä kysymyksenasettelujen valinta tulisi tehdä lapsen näkökulmasta käsin ja lapsentasoisesti. Näkisin tällä olevan erityistä merkitystä toistuvissa tilanteissa: kun lapsi on vanhempiensa armoilla tottunut johonkin tiettyyn, sallittuun tai ei sallittuun toimintaan, ei hän välttämättä tule edes ajatelleeksi toiminnan soveliaisuutta tai osaa pitää sitä kiellettyinä.

3.1.2 Kuulemiselle suotuisa ikä

Rikosoikeudellisesti lapsia kohdellaan asianomistajan sekä rikoksesta epäillyn roolissa aikuisista poikkeavalla tavalla, ja lapsiepäilyä koskevat samat periaatteet aina 18 ikävuoteen asti rikosoikeudellisesta vastuusta huolimatta. Alaikäisyydelle on ominaista, ettei ajattelu ole vielä kypsää eikä käsitys omasta identiteetistä ole vielä kovin ohuen elämäkokemuksen vuoksi kehittynyt. Lapset ovat aikuisia alttiimpia vaikutuksille, eivätkä lapset pysty yhtä tehokkaasti vastustamaan johdattelua tai sosiaalista painetta. Se, ymmärtääkö lapsi tosiasiallisesti lainsäädännön, rikosprosessin ja oman osallisuutensa rikosasiassa riippuu pitkälti iästä, kehitystasosta ja käsityskyvystä: jo tämän vuoksi lapselle tulisi konkreettisesti ja erityisen suurella huolellisuudella selittää hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. Nuoruudelle ominaiset impulsiivinen käytös ja vielä epäkypä tunnesäätely saattavat ohjata nuoren nopeille vaikkakin hätiköidyille päätöksille, kun lyhyen aikavälin seuraamukset nopeine palkkioineen motivoivat hidasta dopamiinia tehokkaammin. Kuulemisessa tämä nopeiden

¹²⁶ Korkman, 2024: s.7-8.

¹²⁷ Korkman, 2024: s.9.

voittojen tavoittelu voi johtaa esimerkiksi tunnustamiseen sen vuoksi, että kuulemistilanne loppuisi mahdollisimman nopeasti.¹²⁸

Lapsen kuulemiselle sopiva ikä riippuu lapsesta, mutta pääsääntöisesti alle 4-vuotiaat lapset harvemmin osaavat kertoa kokemuksistaan sillä tavalla selkeästi, että kokemukseen nähden täysin ulkopuolinen henkilö ymmärtäisi sen sisällön.¹²⁹ Kolmen neljän vuoden ikäiseen lapseen voidaan soveltaa kuulustelua osana rikostutkintaa, sillä tätä nuorempien lasten kognitiiviset valmiudet eivät ole riittäviä suhteessa siihen, mitä rikosprosessi vaaditaan. Kuulustelut ovat oiva keino kartoittaa tapahtumia 4-17 -vuotiaiden lasten kohdalla, ja kuulustelun voi toimittaa joko poliisi tai psykologi. Vaikka iän osalta lapsi olisikin kuultavissa, haastattelun voivat evätä erilaiset kehitykselliset tai psykiatriset häiriöt taikka niin voimakas ulkopuolinen vaikutte, ettei kuulemisen luotettavuudesta voida vakuuttua. Mikäli lasta on voimakkaasti johdateltu etukäteen esimerkiksi pitkän aikaa aikuisen kanssa keskustellessa, ei lapsen kertomusta voida parhaallakaan haastattelumenetelmällä välttämättä todeta luotettavaksi. Tällaisiin tilanteisiin viittaavat seikat voidaan tunnistaa tutustumalla huolellisesti lapsen esitietoihin ja rikosepäilyn syntytapaan. Monimutkaiset tilanteet voivat vaatia konsultaatiota tai lausuntoa lapsen haastateltavuudesta lasten ja nuorten oikeuspsykologian tai -psykiatrian yksiköstä, ja kuulemisen toteutukseen on mahdollista saada virka-apua esimerkiksi oikeuspsykologilta.¹³⁰ Nähdäkseni neljän ikävuoden asettamista kuulemisen alarajaksi perustelee myös aikaisemman luvun päätelmät siitä, että lapsella on myös kyky muistaa 3-4 vuoden iässä tapahtuneita asioita.

3.2 NICHD-menetelmä lapsen ikätasoiseen kohtaamiseen

Kuulustelutilanteessa tulee aina huomioida, että läsnä on monenlaisten tietojen lisäksi ihminen, jolla on asiasta oma kokemuksensa ja omat tunteensa. Kuulustelumenetelmän huolellisella valinnalla voidaan edesauttaa sitä, että kuulustelukertomukset ovat mahdollisimman laadukkaita ja luotettavia. Etenkin asianomistajaa kuultaessa tavoitteena on samanaikaisesti kerätä mahdollisimman laajasti oikeaa tietoa, välttää kuultavan omiin muistikuviiin vaikuttamista sekä minimoida kuulustelusta syntyvät haitalliset psyykkiset seuraukset. Tilanteeseen sopiva kuulustelumenetelmä tunnistaa tarvittaessa myös epätodennukaisen kertomuksen: kun kuulustelu perustuu avoimeen narratiiviin, kuultavan

¹²⁸ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.514-515.

¹²⁹ Korkman, 2024: s.9.

¹³⁰ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.537-538.

kertomuksesta voidaan erottaa yhtä lailla aitoja rikostapahtumia kuin myös tunnistettavia valheita.¹³¹ Nähdäkseni lapsen kuulemisen yhteydessä varsinaisten valheiden ohella huomioon tulisi ottaa erityisesti johdattelun mahdollisuus sekä luvussa 5.2 käsitellyt lapsuudelle leimalliset virhelähteet.

Kaikista tärkein raja-alue onkin, että kuulustelussa ei tule hyödyntää johdattelua kysymysteknisesti tai sosiaalisena painostamisena. Alaikäistenkin kohdalla esitettäväksi voi ja usein tuleekin myös muuta näyttöä, joista alaikäisellä on mahdollisuus lausua ja kertoa oma näkemysensä: on kuulustelijan ammattitaidon varassa valita esitettävä näyttö ja sanavalinnat siten, että lapsi ei tule tulkinneeksi poliisin auktoriteettia määräävänä ja erehtyneeksi luulemaan poliisin esittämiä asioita tosiasioiksi. Erityisesti nuorta johdattelevina ilmaisuina voidaan pitää läheissuhteisiin viittaamista. Näyttö tulisikin pohjustaa mahdollisimman neutraalisti ja siten, että nuori käsittää kyseessä olevan asian selvittelytila, jossa mitään lopullista tapahtumankulkua ei ole ennalta määrätty¹³². Huomionarvoinen seikka on myös se, että avoin kerronta ja kontakti epäiltyyn tuottavat usein riittävästi tietoa tapahtuneesta, jolloin kuulustelun loppupuolella näyttöä onkin tarkoitus esittää vain epäselvin osin.¹³³ Vaikka lapsen johdatteluun tulee lähtökohtaisesti suhtautua kielteisesti, eivät avoimet kysymykset nähdäkseni kaikissa tilanteissa palvele tarkoitukseen: ratkaisussa KKO 2014:48 oikeuspsykologisessa haastattelussa oli käytetty poikkeuksellisen johdattelevia kysymyksiä viitaten tiedon alkulähteeseen sekä epäiltyyn. Tätä perusteltiin sillä, ettei täysin avoimilla kysymyksillä tapahtumankulusta olisi päästy selville. Mielestäni avointen kysymysten asema ensisijaisena tiedonhankkimiskeinona on ehdoton, joskin johdatteleviakin kysymyksiä voidaan käyttää KKO:n ratkaisun mukaisesti mikäli niitä käytetään kontrolloidusti ja johdattelu huomioidaan arvioinnissa. On täysin eri asia käyttää johdattelevia kysymyksiä sillä tavoin tietoisesti, että kysymyksen johdatteluluonne on jo kysyessä selvillä.

Lapsia koskevia rikosepäilyjä varten on kehitetty NICHD-menetelmä (National Institute Of child Health and Human Development), jonka käyttö on levinnyt kansainvälisesti ja myös Suomeen: menetelmään on koottu haastatteluprotokolla, joka sisältää kaikki parhaat menettelytavat lapsen haastatteluun. NICHD-menetelmä yhdessä lapsen ikätasoisien kohtaamisen kanssa on todettu tehokkaaksi tavaksi tapahtumankulkujen selvittämiseksi.¹³⁴

¹³¹ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.521-522.

¹³² Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.517-518.

¹³³ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.518.

¹³⁴ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.519.

Menetelmä on puolistrukturoitu haastattelurunko, jossa kuulemistilanne on jaettu erilaisiin vaiheisiin, etenemisjärjestyksiin ja kysymyksenasetteluihin siten, että kuulustelijan vaikutus kertomukseen olisi mahdollisimman pieni ja lapsi saisi kerrottua tapahtumista mahdollisimman oma-aloitteisesti, laajasti ja yksityiskohtia myöten.¹³⁵ Nähdäkseni rungon tarkoitus on tarjota pohja ja pääkohdat haastattelulle, mutta sen orjallista noudattamista tuskin on pidettävä tarkoituksenmukaisena: ohjeet tarjoavat kuitenkin laaja-alaisen pohjan lapsen luotettavalle kertomuksella, ja sen hyödyntäminen on suotavaa.

NICHHD -haastattelumenetelmä asettaa lähtöpisteekseen sen, että lapselta pyritään saamaan haastattelulla itsenäisesti tuotettu kuvaus tapahtumankulusta. Oman kertomuksen jälkeen pyrkimys on mahdollisimman pitkään jatkaa selvittelyä avointen kysymysten parissa siten, että lapsen annetaan kertoa käsityksensä keskeytyksettä. Tapahtumapaikkoja ja -aikoja, kestoja, värejä ja muita yksityiskohtia voidaan tarkentaa ohjaavilla kysymyksillä, kuten mitä, millainen ja missä, mutta vasta sen jälkeen kun lapsi on tuottanut oman kertomuksen rikostapahtumista. Tämän jälkeen voidaan tiedustella muita sellaisia oleellisia asioita, kuten vuorovaikutusta tapahtumasta muiden kanssa sekä lapsen omaa kokemusta tapahtuman vaikutuksesta.¹³⁶ Menetelmä sisältää kymmenen vaihetta: esittäytyminen, kontaktin luominen, säännöt, harjoitushaastattelu, epäilyyn siirtyminen, avoin kertomus tapahtumista, tarkentavat kysymykset, epäilyn ilmituloa koskevat kysymykset, haastattelun päättäminen ja palauttava keskustelu.¹³⁷ Ennen näihin kohtiin siirtymistä haastattelijan tulisi pohtia vaihtoehtoisia hypoteeseja: mitä vaihtoehtoisia selityksiä voisi olla olemassa, ja miten niihin voisi hankkia lisää tietoa.¹³⁸ Vaihtoehtoisten hypoteesien pohtiminen ilmentää nähdäkseni rungon joustavuutta ja asian aitoa selvittämistarkoitusta: haastattelijan tarkoituksena ei ole etukäteen haastattelua suunnitellessaan asettua minkään ennakkokäsityksen taakse, vaan pyrkiä haastattelussa selvittämään asianlaita mahdollisimman seikkaperäisesti.

Esittäytymisvaihe käynnistää kuulemistilaisuuden: läsnä voi olla useita lapselle potentiaalisia jännityselementtejä, kuten uuden ihmisen tapaaminen uudessa ympäristössä, tallennuslaitteiston olemassaolo sekä kuulemistilanteen yllätyksellisyys. Sopiva tapa avata

¹³⁵ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.538. Haastattelumenetelmästä on tehty useita erilaisia versioita erilaisiin tilanteisiin, ja yksi niistä on NICHHD-revised -versio, joka sisältää ilmaisuja tilanteisiin, joissa lapsi ei ole ollut halukas osallistumaan tapahtumien selvittämiseen. (Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.538) Tämän työn raameissa käsittely on rajattu menetelmään yleisellä tasolla.

¹³⁶ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.539.

¹³⁷ La Rooy – yms, 2015: s.79-80.

¹³⁸ Korkman – yms, 2025: s.8.

keskustelu onkin ystävällinen esittäytyminen lapselle sekä tilaisuuden luonteen selvitys siltä osin, missä ollaan, minä ajankohtana ja mitä tekemässä. Lisäksi haastattelijan olisi sopivaa avata hieman omaa rooliaan esimerkiksi kertomalla, että hänen tehtävänä on keskustella lasten kanssa heille tapahtuneista asioista.¹³⁹ Kontaktin luomisen vaiheessa pyrkimyksenä on rentouttaa lapsi ja saada hänet asettumaan tilanteessa aloilleen, ja tätä varmistetaan kysymyksillä lapsen olotilasta. Lapselle kerrotaan, että aluksi olisi mukava tutustua paremmin sekä pyydetään kertomaan joistakin omista kiinnostuksenkohteistaan. Mikäli lapsi ei vastaa tai vastaukset ovat niukkoja tai keskeytyvät, kontaktin rakentamista jatketaan avoimilla kysymyksillä muista helposti lähestyttävistä aiheista, kuten vapaa-ajanviettotavoista. Lapsen kanssa rakennetaan kontaktia niin pitkään, että lapsi vaikuttaa olevan rento ja vastaa kysymyksiin yksityiskohtaisesti ja monisanaisesti: lapselle tulisi antaa riittävästi aikaa vastata kysymyksiin, ja aiemmin kerrotuista asioista tulisi esittää avoimia jatkokysymyksiä eri aihepiireistä. Jonkun aiheista tulisi liittyä sisäisiin kokemuksiin, kuten ajatuksiin, tunteisiin, vaikutelmiin taikka tunteisiin. Lapsen ollessa jännittynyt tai epäröivä, tulisi aihetta käsitellä tiedustelemalla lapsen tunnetta tilanteessa sekä kiittää kerrotuista asioista.¹⁴⁰ Kun lapsi kertoo itselleen helppoja ja mieluisia asioita, hän rentoutuu ja itse haastattelu voidaan aloittaa.¹⁴¹

Kolmantena vaiheena on sääntöjen läpikäynti, kun lapselle kerrotaan, keillä on oikeus tutustua haastatteluun ja että haastattelua seurataan viereisestä huoneesta. Sen jälkeen siirrytään itse haastattelua koskeviin sääntöihin. Lapsen kanssa käydään läpi ensinnäkin ymmärtämisen merkitys: mikäli lapsi ei ymmärrä kysymystä tai haastattelijalla on ymmärtänyt jotakin väärin, lapsen tulee sanoa siitä sekä vastaavasti haastattelijalla pyytää lasta selventämään. Tätä harjoitellaan lapsen ikätasoon sopivien konkreettisten kysymysten kautta esimerkiksi kysymältä lapselta, mitä hän vastaisi, jos haastattelijalla sanoisi lapsella olevan koira mukana, vaikka koira ei ole mukana. Mikäli vastaus ei mene oikein, väärä vastaus korjataan. Toisena käsitellään tietämättömyyden ilmaisu: mikäli lapsi ei tiedä vastausta, tulee siihen vastata totuudenmukaisesti. Tätä havainnollistetaan jälleen kysymyksellä tai tarpeen mukaan useammallakin aina siihen asti, että lapsi ymmärtää toimintatavan. Vielä kolmantena läpikäydään lapsen oikeudet ja velvollisuudet, kuten läheiskriminointisuoja ja rikosoikeudellinen vastuu lapsen ikätason, kehityksen ja haavoittuvuuden sallimissa rajoissa.

¹³⁹ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.539.

¹⁴⁰ Korkman – yms, 2025: s.9.

¹⁴¹ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.540.

Lapsen kanssa käsitellään myös totuuden merkitystä: lapselle kerrotaan totuuden kertomisella olevan hyvin tärkeä merkitys, ja lasta pyydetään lupaamaan, että hän puhuu totta. Lapselle tarjotaan vaihtoehdoksi, että mikäli hän ei halua puhua jostakin asiasta, hän voi vain sanoa, ettei halua puhua siitä.¹⁴² Joissakin tilanteissa juridisten seikkojen muotoilu lapsen ikätasoa ja kehitystä vastaavaksi voi olla haastavaa, eikä aina saada myöskään täyttä varmuutta siitä, että lapsi tosiasiallisesti ymmärtää kaiken. Mikäli lapsi on alle kouluikäinen tai hänellä on kehityksellisiä tai mielenterveydellisiä haasteita, tulisi haastattelurungon muokkaamiseksi ja haastattelun toteuttamiseksi konsultoida oikeuspsykologia.¹⁴³

Haastatteluharjoituksessa harjoitetaan tapahtumamuistia, ja harjoitus aloitetaan pyytämään lasta kertomaan jostakin etukäteen selvitetystä lapselle merkityksellisestä tapahtumasta, jossa lapsi on ollut aktiivisena toimijana. Harjoitus tähtää siihen, että lapsi kertoo jostakin tapahtumasta ja sen jälkeen tarkentaa kertomaansa, kuten myöhemmin epäilystä. Lasta voidaan yksinkertaisuudessaan myös pyytää kertomaan kaikki, mitä tapahtui esimerkiksi tänä aamuna heräämisestä tähän hetkeen. Sen jälkeen on avointen jatkokysymysten vuoro, ja lasta kannustetaan luontevasti tilanteen ja lapsen persoonan mukaisella tavalla. Tämän jälkeen keskitytään ajan jäsentelyyn: lapsi on pyrittävä saamaan jäsentelemään aikaa kolmella kysymyksille siten, että lapsi kertoo oman aamunsa eri vaiheista esimerkiksi tiedustelemalla, mitä tapahtui sängystä nousemisen ja aamupalan jälkeen. Mikäli pitkät ohjeet tuntuvat lapselle haastavilta, kysymyksiä voi yksinkertaistaa pyytämällä vain kertomaan tilanteesta, kun lapsi heräsi. Ajan jäsentelyn jälkeen viimeisenä siirrytään tarkentaviin kysymyksiin: yksityiskohtia tiedustellaan ajasta, tapahtumista, ajatuksista ja tunteista. Kysymyksen muoto mukautuu tilanteeseen, kuten ”Aiemmin mainitsit hampaidenpesusta, mitä ajattelit siitä”. Tunteita voidaan lähestyä esimerkiksi kysymyksellä ”Millainen olo siitä tuli?”.¹⁴⁴ Vaikka lapsen käyttävät sanat olisivatkin sinänsä tuttuja, tulisi niiden merkityssisältö varmistaa vielä lapselta. Esimerkiksi seksuaalisten ilmausten tarkalla merkityksellä voi olla ratkaiseva merkitys oikeudenkäynnissä.¹⁴⁵ Harjoitushaastattelussa arvioidaan lapsen kykyä kertoa tapahtumista sekä edellytyksiä haastattelulle: harjoituksessa lapsi oppii tavanomaista vaativamman vuorovaikutustavan, jossa lapselta pyydetään laajaa, monisanaista ja ajallisesti jäsenneltyä vastausta. Parhaimmillaan aiheena ollut tapahtuma voi sijoittua ajallisesti epäilyllin rikoksen kanssa samaan ajanjaksoon, jolloin saadaan tietoa myös lapsen kyvystä muistaa

¹⁴² Korkman – yms, 2025: s.10-11.

¹⁴³ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.540.

¹⁴⁴ Korkman – yms, 2025: s.11-13.

¹⁴⁵ Korkman – yms, 2025: s.14.

tuota ajanjaksoa koskevia asioita. Harjoitushaastattelu lähenteleekin jo varsinaisesta haastattelua: yleisestä vapaasta kerronnasta siirrytään yksityiskohtiin.¹⁴⁶ Harjoituksen aikana haastattelijä saa myös arvokasta tietoa lapsen kyvykkyydestä kertoa kokemuksistaan ja sen perusteella tarvittaessa muokata kysymyksiä lapsen tasoon sopiviksi.¹⁴⁷

Epäilyyn siirtymisen vaihe alkaa keskustelun virittelyllä siihen liittyen, miksi lapsi on ylipäättään haastateltavana. Keskustelun tulisi edetä asteittain ja varovaisesti siten, että lasta ei pakoteta vastaamaan tai johdatella. Jos on epäily lapsen tietävän haastattelun syystä mutta pidättäytyvän puhumasta esimerkiksi vastuun tai pelon vuoksi, tulee keskusteluyhteyttä vaalia kontaktia rakentamalla ja vahvistamalla esimerkiksi auttamalla lasta pääsemään pelosta irti tai säätelemään tunteitaan.¹⁴⁸ Tarkoituksena on, että lapsi ymmärtäisi asianlaidan ilman, että haastattelijä olisi yksilöinyt tilanteen, henkilön, tekotavan, tekovälineen, muita yksityiskohtia tai ainakaan kovin monia näistä taikka kovin täsmällisesti. Epäilyyn siirtymisen aloituskysymyksiä voidaan tarvita useita, mutta eteneminen on tehtävä varoen: esimerkiksi ”Olen kuullut sinun tutustuneen uuteen koiraan, kertoisitko siitä tarkemmin?”.¹⁴⁹ Lapsi ei välttämättä aina ole tietoinen rikoksen tapahtumisesta. Mikäli lapsi ei ole tietoinen haastattelun syystä, myös muu näyttö ohjaa etenemistapaa.¹⁵⁰ Mikäli on olemassa vahvaa näyttöä, lapselle voidaan kertoa poliisin tutkivan rikosta ja sen yksityiskohtia. Sen jälkeen voidaan pyytää lasta kertomaan asiasta omat tietonsa. Jos lapsi on haluton puhumaan asiasta, voi lapselle painottaa kyse olevan huolesta ja korostaa, että tapahtuneet eivät ole lapsen syytä. Toisaalta vastahakoiselle lapselle voi olla tarpeen muistuttaa, ettei hänen ole pakko kertoa asioista. Joissakin muun näytön osalta selvissä tilanteissa voi olla tarpeen tuoda esiin, että haastattelijä on tutustunut esimerkiksi viesteihin, joissa muille puhuminen on kielletty, ja että lapsella on silti oikeus kertoa asioista. Mikäli olemassa oleva näyttö on heikompa, aloitus voi olla samankaltainen, eli lapselle voidaan kertoa poliisin tutkivan rikosta ja yksityiskohtia siitä sekä sen jälkeen pyytää lasta kertomaan asiasta omat tietonsa. Mikäli lapsi ei kerro asiaan liittyvistä tiedoista, siirrytään puhumaan neutraaleista aiheista, jotka poistavat oletuksen tapahtuneesta, ja haastattelu lopetetaan. Lapselle annetaan kuitenkin yhteystiedot sen varalta, että jotakin kerrottavaa ilmenee sekä korostetaan, ettei poliisissa vallitse ajatus lapsen tehneen

¹⁴⁶ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.540-541.

¹⁴⁷ Ellonen – yms, 2016: s.93.

¹⁴⁸ Korkman – yms, 2025: s.16.

¹⁴⁹ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.541.

¹⁵⁰ Korkman – yms, 2025: s.16-17.

jotakin väärää, mikäli näin on.¹⁵¹ Erityistä etukäteisvalmistelua vaativat rikosasiaan siirtymistä koskevat kysymykset, sillä harkitsemattomat sanavalinnat voivat heikentää kertomuksen luotettavuutta.”¹⁵² Tarpeen mukaan pitkin haastattelua on tarpeen toistaa, että lapsen ei oleteta tehneen mitään väärää.¹⁵³

Kun lapsi ymmärtää, mitä kuulemistilanne koskee, siirrytään vapaan kerronnan vaiheeseen: lapsen annetaan omin sanoin kuvata itselleen tapahtuneet asiat.¹⁵⁴ Avoimet kysymykset johdattavat lapsen aktiivisesti etsimään muististaan tietoja, jotka liittyvät kysytyyn asiaan.¹⁵⁵ Mikäli lapsi alkaa kertoa mistä tahansa epäiltyyn rikokseen liittyvästä, aletaan tapahtumankulkua selvittää avoimien kysymysten avulla. Haastattelijan tulisi pysytellä kannustavana ja houkutella lasta yksityiskohtien pariin. Haastattelutilanteen luottamusta tulisi ylläpitää ja kasvattaa, ja haastattelijan tulisi pyrkiä myös rohkaisemaan ja tukemaan lasta. Toisaalta tilanteessa pitää elää sen mukaan, että tarvittaessa pystyy reagoimaan lapsen pelkoon tai vastahakoisuuteen. Kysymysten osalta tulisi pyrkiä mahdollisimman avoimiin kysymyksiin, kuten ”Kerro minulle lisää soopelista koirasta” ja ”Mitä tapahtui tämän jälkeen?” taikka ohjaavia kysymyksiä vastauksia tarkentamaan, kuten ”Kuka se oli?” tai ”Missä tämä tapahtui?”. Yksiselitteisten kyllä/ei -kysymysten kysymistä tulee välttää.¹⁵⁶ Lapsille tyypillistä on edetä toteamuksin, kuten ”No mua on niin kun purtu”, ja haastattelijan rooli on edelleen johdattaa avoimin kysymyksin lapsi kertomaan asiasta kaiken tietämänsä. Lapsi saattaa kertoa runsaastikin rikosasiaan liittyviä tietoja vastauksena vain yhteen kysymykseen, ja tarkoituksena onkin saada lapsi kertomaan koko tapahtumankulusta mahdollisimman tarkasti.¹⁵⁷

Tarkentavilla kysymyksillä pyritään houkuttelemaan lisää yksityiskohtia ja kysymään oleellisia jatkokysymyksiä, jotka ovat kuitenkin edelleen aina mahdollisimman avoimia. Suoria kysymyksiä tulisi käyttää vasta kun avoimet kysymykset eivät enää tuota lisätietoja. Epäilystä rikoksesta riippuen tarkentavat kysymykset voivat liittyä tapahtuman alkuun, sen jatkumiseen, yksittäisiin faktoihin, tapahtumapaikkoihin tai itse tapahtumiin.¹⁵⁸ Tässä kohdin on tärkeää kartoittaa myös lapsen fyysisiä ja psyykkisiä tuntemuksia tapahtuman hetkellä sekä

¹⁵¹ Korkman – yms, 2025: s.17-20.

¹⁵² Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.541.

¹⁵³ Korkman – yms, 2025: s.15.

¹⁵⁴ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.541.

¹⁵⁵ Korkman, 2008: s.462.

¹⁵⁶ Korkman – yms, 2025: s.20.

¹⁵⁷ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.541-542.

¹⁵⁸ Korkman – yms, 2025: s.22-24.

sen jälkeen.¹⁵⁹ Lisäksi olennaista on myös sen selvittäminen, mitä lapsi on kertonut asiasta muille: tässä kohdin tulisi selvittää kertomiseen johtanut tapahtumasarja, ajankohta, olosuhteet, kuulijat ja heidän reaktionsa sekä aiheesta käydyt keskustelut.¹⁶⁰ Näistä keskusteluista saattaa paljastua johdattelua tai muuta sellaista taustatietoa, mikä osaltaan selittää lapsen omaa näkemystä tai vaitonaisuutta.¹⁶¹ Tarkentavat kysymykset läpileikkaavat nähdäkseni koko selvityksen kohteena olevan asian: tarkoituksena on saada eheä kuva tapahtuneesta, tapahtuman syntymisestä ja lapsen kokemuksesta. Näen tarkentavissa kysymyksissä myös suuren potentiaalın johdattelun selvittämisessä, sillä luvussa 5.3 käsiteltyjen totuuskriteerien mukaisesti koettu tarina on keksittyä tai opittua yksityiskohtaisempi.

Haastattelua päätettäessä lapsella tarjotaan vielä mahdollisuus tuoda esiin jotakin sellaista, joka lapsella on mielessään tai joista häneltä ei ole kysytty. Tarkoituksena on varmistua, ettei lapsi vaikenisi asioista sen vuoksi, ettei ole kysytty.¹⁶² Lisäksi lapselle tulisi antaa jokin yhteydenottokanava, jonka kautta lapsi voi tarpeen mukaan olla yhteydessä.¹⁶³ Viimeisessä vaiheessa, palauttavassa keskustelussa, lapsen kanssa palautetaan puhe nykyhetkeen. Tarkoituksena on siirtää ajatukset mukaviin aiheisiin, kuten loppupäivän suunnitelmiin. Lasta tulisi myös kiittää siitä, että hän kävi juttelemassa, kuitenkin ottamatta kantaa kertomusten sisältöön. Myönteinen neutraali palaute voi koskea esimerkiksi tapaamista taikka jaksamista.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.542.

¹⁶⁰ Korkman – yms, 2025: s.24.

¹⁶¹ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.542.

¹⁶² Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.542.

¹⁶³ Korkman – yms, 2025: s.28.

¹⁶⁴ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.542-543.

4 Lapsen luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä

4.1 Kielellinen ilmaisu ja keskittymiskyky

Lapsi ei aina osaa sanoittaa omaa kokemustaan ymmärrettävällä tavalla, ja silloin asiaa tulisi tarkentaa selventävillä kysymyksillä. Omien tulkintojen tekeminen, arvailu tai tulkintaehdotuksen tekeminen voivat johtaa tilanteeseen, jossa lapsi saattaa vastoin totuutta hyväksyä haastattelijan ehdottoman tulkinnan, ja tämän vuoksi niitä tulee välttää.¹⁶⁵ Jos lapsen kertomus sisältää paljon epämääräisiä pronomineja siten, että henkilöt ja paikat eivät selviä kertomuksesta, tulisi lasta kehottaa tarkentamaan ilmaisuaan. Lapsi ei välttämättä tiedä asialle kuvaavaa sanaa tai sen kertominen voi nostattaa häpeää, jolloin lasta tulisi pyrkiä kannustamaan kertomaan tapahtumista rohkeasti omin sanoin ja tutuin ilmaisin. Myös haastattelijan tulisi kohdata asiat niiden oikeilla nimillä, jotta välttyään väärinymmärryksiltä: joissakin tilanteissa osapuolille voi syntyä valheellinen kuva, ettei asiaa sen tarkemmin tarvitse määritellä sen ilmiselvyyden vuoksi. Ihmiset kuitenkin tulkitsevat asioita eri tavalla, jolloin lopulta se, mitä asiaa todellisuudessa tarkoitetaan, voi olla epäselvää kaikille osapuolille.¹⁶⁶ Myös nuoret ja aikuiset voivat käyttää samoja sanoja eri merkitysisällöillä, eikä nuorikaan aina välttämättä ymmärrä käyttämänsä sanan todellista merkitysisältöä tai vastaavasti aikuinen nuoren käyttämää trendisanastoa.¹⁶⁷ Nähdäkseni tärkein taie onnistuneen haastattelun toteuttamiseksi on lapsen ehdoilla eteneminen: viimeiseen asti tulisi välttää suoraa ja epäsuoraa kertomuksen vaikuttamista. Lapsen haastattelulle onkin aivan oma logiikkansa, joka poikkeaa täysin aikuisten välisestä vuorovaikutuksesta.

Kielellisten valmiuksien huomiointi korostuu sellaisten lasten kuulemisen yhteydessä, joilla on oppimisvaikeuksia tai muita kehitysviiveitä: tarve miellyttää kuulustelijaa ja alttius johdattelulla ovat voimakkaampia, minkä vuoksi nämä erityispiirteet tulisi huomioida asianmukaisesti. Mikäli oppimisvaikeuksia ei tunnisteta, voi kuulustelussa tapahtua kohtalokkaita väärinymmärryksiä. Lapset, joilla on havaittu kehitysviiveitä taas saattavat kaivata tavallista pidemmän ajan uuteen tilanteeseen tottumiseen ja uusiin ihmisiin tutustumiseen.¹⁶⁸ Lapsen kuuleminen esitutkinnassa asettaa jo lähtökohtaisesti suuret vaatimukset lapsen kielelliselle osaamiselle, jolloin kielellisten ja kehityksellisten häiriöiden

¹⁶⁵ Korkman, 2006: s.28.

¹⁶⁶ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.546.

¹⁶⁷ Korkman, 2022: s.133.

¹⁶⁸ Lahtinen, 2008: s.192.

vaikutus haastatteluun voi olla lievissäkin tilanteissa käytännössä suuri.¹⁶⁹ Kielellisten kykyjen arvioinnilla osana kuulemista voi ylipäättään olla ratkaiseva merkitys: jos lapsella havaitaan esimerkiksi aiemmin havaitsemattomia viivästyksiä, lapsen käytöksestä tehdyt havainnot pystytään sijoittamaan tähän asiayhteyteen. Joskus kehitykselliset haasteet tunnustetaan ensimmäisen kerran vasta esitutkintavaiheessa tehtävässä psykologisessa tutkimuksessa, etenkin lievien haasteiden kohdalla. Jos haasteita ei tunnusteta tässäkään vaiheessa, todistusaineisto saattaa vääristyä tai rikos jatkuu, sillä viranomaiset eivät välttämättä pääse selville asian todellisesta tilasta.¹⁷⁰

Kielellisten kykyjen ja lapsen kertomuksen vertailu voi antaa vihjeitä myös kertomuksen luotettavuudesta: mikäli lapsi kertoo jostakin tapahtuneesti sisällöllisesti oikeilla termeillä mutta ilman yksityiskohtia, kyse voi olla omakohtaisen kokemuksen sijaan jostakin kuullusta asiasta. Lapsen kertomusta voidaan verrata harjoitushaastattelussa käytyihin keskusteluihin ja saada vihjeitä siitä, millaista kieltä lapsi tavanomaisesti käyttää. Mikäli haastattelutilanteessa lapsi käyttää selkeästi erilaista kieltä kertoessaan epäilystä, voi olla tarpeen selvittää, mitä kautta lapsi on saanut tietää asioista. Kertomus sinänsä voi olla luotettava kohosteisista sanavalinnoista huolimatta, mutta silloin mahdollinen johdattelupäily tulisi selvittää esimerkiksi esitietoihin vertailemalla.¹⁷¹ Luvussa 5.4 käsitellään oikeuskäytännön rajanvetoa sen suhteen, miten johdateltuun kertomukseen tulisi suhtautua.

Jotta kuuleminen onnistuu, on lapsella oltava myös riittävä keskittymiskyky, eli kyky suunnata oma tarkkaavaisuutensa siinä hetkessä tehtävänä olevaan asiaan. Tarkkaavaisuuden suuntaamisella on vaikutusta esimerkiksi siihen, millaiset yksityiskohdat jäävät mieleen. Lapsilla tarkkaavaisuuden kohde vaihtuu nopeammassa syklissä ja huomio kiinnittyy herkemmin ulkoiisiin ärsykkeisiin. Esikouluiässä lapsen keskittymiskyky paranee huomattavasti, joskin se on aina yksilöllistä.¹⁷² Keskittymiskykyä voidaan tukea haastattelutilanteessa monin tavoin: Haastattelu tulisi toteuttaa sellaisessa tilassa, joka olisi mahdollisimman rauhallinen ja häiriötön, mutta lapsiystävällisyyttä voitaisiin lisätä tuomalla tilaan esimerkiksi muutamia leluja lapselle. Lapselle tulisi mahdollisimman selkeästi viestiä haastattelun syy ja tarkoitus, koska silloin lapsi keskittyy siihen paremmin. Myös lapselle

¹⁶⁹ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.544.

¹⁷⁰ Lahtinen, 2008: s.193.

¹⁷¹ Korkman, 2008: s.481.

¹⁷² Lahtinen, 2008: s.194-195.

suotuisan ajankohdan ja päivän valinta edistää haastattelun mahdollisimman jouhevaa kulkua, sillä selkeästi levottoman lapsen haastattelua kannattaakin suosiolla siirtää.¹⁷³

4.2 Lapsi on altis johdattelulle

4.2.1 Johdattelun määritelmä ja vaikutus kertomukseen

Suggestioalttiudella tarkoitetaan taipumusta lisätä muistoihin epätosia, muistoa vääristäviä elementtejä sekä vastata vastoin todellista muistikuvaa sen mukaan, mitä olettaa kuulustelijan odottavan. Jo pelkkä vuorovaikutus auktoriteetin kanssa lisää suggestioalttiutta aikuisilla, joten varsinkin lapsien kohdalla alttius on erityisen suurta. Suggestiota sisältäviä väärin kertomuksiin johtavia keskusteluja voidaan käydä niin kuulusteluissa kuin myös niiden ulkopuolella.¹⁷⁴ Suggestio tunnetaan myös johdatteluna, joka tarkoittaa muistin vääristymistä sen seurauksena, että henkilölle annettu tieto on muuttanut hänen muistikuviaan asiasta. Johdattelevat kysymykset ovat luonteeltaan oletuksellisia: kysymys itsessään sisältää viestin siitä, millainen vastaus siihen oletetaan saatavaksi.¹⁷⁵ Johdatteluksi voidaan kuvailla kaikki sellainen toiminta ja prosessi, jonka kautta vaikutetaan toisen ihmisen mieleen. Sitä on pidetty jopa merkittävimpänä kertomuksen luotettavuuteen vaikuttavana seikkana.¹⁷⁶ Kertomusta tulisikin aina arvioida kokonaisuutena ottaen huomioon kerrotun lisäksi olosuhteet, joissa kertomus on saatu.¹⁷⁷

Lasten kertomuksia rasittaa herkästi pohdinta siitä, onko lasta johdateltu.¹⁷⁸ Kuutta vuotta nuoremmilla lapsilla on erityinen alttius johdattelulle,¹⁷⁹ sillä lapsen johdateltavuuteen vaikuttavat sosiaalisten ja kognitiivisten tekijöiden kehitys, eli muistin, tietomäärän ja kielellisen kyvyn taso. Kaikkien näiden osa-alueiden rajat luo lapsen yksilöllinen kehitystaso.¹⁸⁰ Pienet lapset elävät aikuisten armoilla luottaen siihen, että aikuiset auttavat heitä ymmärtämään asioita: tästä lähtökohdasta onkin melko loogista, että lapsi olettaa aikuisen olevan paremmin perillä myös lapsen omasta kokemuksesta. Pieni lapsi kokee tavallisena sen, että maailmassa on paljon sellaisia asioita, joita he eivät itse ymmärrä. Sen vuoksi luottamus vanhemman kertomukseen tapahtumankulusta on vahva. Pieniltä lapsilta

¹⁷³ Korkman, 2008: s.460-461.

¹⁷⁴ Korkman, 2024: s.9.

¹⁷⁵ Korkman, 2008: s.466.

¹⁷⁶ Lahtinen, 2008: s.184.

¹⁷⁷ Hirvelä, 1997: s.19.

¹⁷⁸ Flinn – Spencer, 1995: s.180.

¹⁷⁹ Ceci – Ross– Togliola, 1987: s.46.

¹⁸⁰ Lahtinen, 2008: s.185.

puuttuu myös kriittisyys aikuisten selityksiä kohtaan, vaikka kyseessä olisikin aikuisen selitys heidän omasta kokemuksestaan. Tämä johtaa siihen, että aikuisilla on suuri vaikutus lapsen tulkintaan omista kokemuksistaan, ja lapsen ja vanhemman välinen riippuvuussuhde vahvistaa tätä vaikutusta entisestään.¹⁸¹ Murrosikäisten ja sitä vanhempien lasten osalta haavoittuvaisuus voi olla piilossa: nuori voi käyttäytyä aikuismaisesta ja siten, ettei aikuisissa välttämättä herää suojelunhalu. Kuitenkin nuori vasta kypsyy kognitiivisesti ja emotionaalisesti, ja erilaisia riskitekijöitä nuoruudessa ovat käytökseen vaikuttavat hormonaaliset muutokset, rikiskäyttäytyminen, alikehittynyt päätöksentekokyky sekä aikuisen kaltainen ulkonäkö. Rikostutkinnassa tämä voi vaikuttaa siten, että aikuiset rikoksenteelijät manipuloivat ja pakottavat nuoret rikoksiin, jolloin heitä ei tunnisteta uhreina. Silloin voi olla vaikeaa rakentaa luottamusta tai saada nuori kertomaan omasta haavoittuvuudestaan, häneen kohdistuvista rikoksista tai uhriasetemasta.¹⁸² Lapsen kuulemisen suurimpia haasteita onkin mielestäni se, että siinä lapselta odotetaan epätyypillisen itsenäistä roolia: kun tavallisesti aikuinen selittää ja opastaa lasta, ei lapselle suorana tietolähteenä toimiminen ole vielä tuttua. Ylipäättään tässä kohtaa on mielestäni aiheellista tuoda esiin se näkökulma, että lapsi altistuneeksi aina jonkinlaiselle johdattelulle, sillä lapsi ei elä tyhjiössä.

Mikäli käy ilmi, että lasta on johdateltu ja sillä on ollut vaikutusta lapseen, kertomusta ei voida enää toisintaa johdattelusta vapaana: olennainen todistemateriaali, lapsen oma kertomus, on silloin menetetty kokonaisuudessaan.¹⁸³ Vaikka haastattelussa olisi käytetty yhtä tai useampaa myöhemmin johdateltavaksi havaittua kysymystä, lapsen kertomus ei välttämättä ole kokonaan menetetty, mikäli haastattelun on kuitenkin toteuttanut puolueeton haastattelija. Mikäli johdattelua tapahtuu useissa haastatteluissa pitkällä aikavälillä, johdattelu on voinut saastuttaa koko kertomuksen.¹⁸⁴ Johdattelun tunnistamisen ydin onkin mielestäni sen tunnustaminen, että kukaan ei ole turvassa ulkopuolisilta vaikutuksilta emmekä itse tunnista omaa alttiuttamme ulkopuolisille vaikutteille. Sen vuoksi niihin tulisi kiinnittää huomiota läpi oikeusprosessin, ja etenkin kertomuksen syntyolosuhteisiin paneutuen. Johdatellun kertomuksen hyödyntämiskelpoisuus voidaan mielestäni tiivistää seuraavanlaisesti: kertomusta voidaan johdattelusta huolimatta hyödyntää, mikäli johdateltu aines pystytään erottamaan kertomuksesta. Tukea saadaan ratkaisusta KKO 2021:5, jossa lapsen oma kertomus tapahtuneesta ja äidin kertomusten seurauksena lapselle tarttuneet

¹⁸¹ Korkman, 2024: s.10.

¹⁸² Korkman, 2024: s.11-12.

¹⁸³ Hirvelä, 1997: s.107.

¹⁸⁴ Ceci – yms., 2002: s.128.

ajatukset tapahtumankulun oikeudenvastaisuudesta pystyttiin erottamaan sillä tavoin selkeästi, ettei osapuolten keskusteluilla aiheesta katsottu olevan johdatteluvaikutusta. Kyse oli nimenomaan siitä, että onko johdattelu vaikuttanut lapsen kertomukseen: mikäli ilmenee johdattelua, tulee siis erikseen vielä arvioida sen vaikutusta kertomukseen.

4.2.2 Johdattelun keinot

Johdattelun olosuhteet ja prosessit voidaan tyypitellä neljään erilaiseen päätyyppiin: Ensimmäisenä päätyyppinä voidaan pitää sitä, että lapsi samaistaa oman kokemuksensa haastattelijan ilmaisemiin ennakkokäsityksiin.¹⁸⁵ Toisena päätyyppinä voidaan pitää lapsen haastattelua johdattelevien kysymysten avulla. Kolmantena päätyyppinä voidaan pitää virheellisten tietojen antamista tapahtuneen jälkeen. Tällainen tilanne voi syntyä, jos lapsen kanssa keskustellaan tapahtuneen jälkeen taikka jos lapsi on kuulolla aikuisten välisessä keskustelussa. Viimeinen päätyyppi on valemuijosten synnyttäminen. Valemuijosten tunnistaminen on johdattelutyypeistä haastavin, ja sellainen voi syntyä esimerkiksi aikuisen pyytäessä lasta kuvittelemaan jonkun sellaisen tapahtuman, mitä todellisuudessa ei ole tapahtunut.¹⁸⁶ Toisaalta myös stereotyyppioilla on vaikutusta: Stereotyyppioita voidaan kutsua teorioiksi ihmisen henkilön kohtaisista ominaisuuksista, joiden tarkoituksena on järjestää ja jäsentää kokemusta siten, että yksilö alkaa tulkita ympäristöään tietyllä tapaa. Jos lapselle annetaan ennen henkilön tapaamista jokin stereotyyppi tästä henkilöstä, se voi ohjata lapsen huomion niihin käyttäytymismalleihin, joita lapsi stereotyyppian mukaisesti odottaa.¹⁸⁷

Lapsi on altis johdattelulle, jos kuulusteluprosessissa hänen muistiaan pyritään vääristämään tai hän alistuu voimakkaasti niihin näkemykseen, joita hänen haastattelijallaan on.¹⁸⁸

Haastattelutavalla onkin suurempi merkitys johdateltavuuteen kuin lapsen ominaisuuksilla.¹⁸⁹ Tämä saattaa johtua siitä, että lapsi pitää aikuisen muistoja omia muistojaan luotettavimpina taikka halusta olla mieliksi aikuiselle kertomalla sen, mitä ajattelee aikuisen haluavan kuulla.¹⁹⁰ Erityisen ongelmallisina voidaan pitää sellaisten kertomusten luotettavuuden arviointia, jotka ovat syntyneet toistuvissa ja pitkälle ajalle sijoittuvissa haastatteluissa. Mikäli

¹⁸⁵ Ceci – yms, 2002: s.125.

¹⁸⁶ Lahtinen, 2008: s.184.

¹⁸⁷ Leichtman – Ceci, 1995: s.569.

¹⁸⁸ Davies – Westcott, 1999: s.9.

¹⁸⁹ Lahtinen, 2008: s.186.

¹⁹⁰ Leichtman – Ceci, 1995: s.569.

haastatteluja rasittaa vielä johdattelevien kysymysten käyttäminen, on todellisten ja vääristyneiden kokemusten erottaminen liki mahdotonta.¹⁹¹

4.2.3 Johdattelun torjuminen

Johdattelua voi torjua kiinnittämällä kuulustelutilanteessa erityistä huomiota seuraaviin: avointen kysymysten käyttäminen, taustatietojen hankkiminen vuorovaikutuksesta lapsen muistamiin asioihin liittyen, neutraalius sekä kyllä/ei -kysymysten välttäminen. Avoimilla kysymyksillä kuulusteltava saadaan aktiivisesti palauttamaan muistojaan kyseisestä tapahtumasta, mahdollisesti myös sellaisia, joita kuulustelija ei olisi tullut kysyneeksi. Myös lapsiin pätee sama kuin aikuisiin: on ihmiskohtaista, mihin yksityiskohtiin huomio yksittäisissä tilanteissa kiinnittyy. Mikäli kysymys on johdattelevampi, ja rajaa esimerkiksi aikaa tai paikkaa, kuulusteltava voi vastata kysymykseen yksiselitteisesti myöntävästi tai kieltävästi ajattelematta edes sen enempää, pitävätkö tiedot paikkaansa. Silloin johdatellussa kysymyksessä annettu tieto voi tiedostamatta tulla osaksi kuultavan muistoa. Ihanteellista olisi, että kuulustelija saisi lapsen kertomaan mahdollisimman yksityiskohtaisesti henkilöistä, tapahtumista, suhteista, teoista sekä myös omista ajatuksista, tuntemuksista ja tunteista. Tällä pyritään selvittämään paitsi aikuisen vaikutusta muistiin, myös aikaisempien keskusteluihin vaikutusta siihen, miten lapsi ymmärtää tietyt kokemukset. Lapsi ei automaattisesti ole tietoinen aikuisten, kuten omien vanhempiansa, erehtyväisyydestä tai valehtelukyvystä. Kun tunnusmerkistön täyttävää tekoa kuvaillaan aikuisen toimesta normaaleiksi tai jopa positiiviseksi, lapsi ei osaa välttämättä kuulusteluissa tunnistaa tapahtuneita huonoiksi asioiksi. Neutraaliuden osalta on korostettava, että aikuisen ei tulisi tulkita lapselle tunteita tai kokemuksia, vaan pyrkiä pitämään lapsen aito kokemus mahdollisimman vaikutuksilta vapaana.¹⁹² Johdattelun tunnistamisen kannalta on nähdäkseni huojentavaa, että lapsen ominaisuuksia enemmän johdateltavuuteen vaikuttaa haastattelutapa. Tästä ei ilmenne ongelmia asiantuntijoiden haastatteluissa, mutta käytännön arkielämässä tilanne voi olla toinen, ja silloin katse käännetäänkin kertomuksen yksityiskohtaisuuden arviointiin.

Kysymyksenasetteluilla on suuri merkitys haastattelussa, sillä haastattelijan ei tulisi kysymyksillään ohjata kertomusta mihinkään tiettyyn suuntaan.¹⁹³ Iänmukaiset erot kognitiivisessa kehityksessä tulevat esiin kun verrataan kysymyksenasettelujen vaikutusta:

¹⁹¹ Lahtinen, 2008: s.182.

¹⁹² Korkman, 2024: s.12-13.

¹⁹³ Korkman, 2006: s.21.

Riippumatta todistajan iästä, tarkimpia vastauksia saadaan vapaalla muistamisella eli kun kysymyksenasettelu on esimerkiksi ”Kertoisitko minulle kaiken, mitä muistat koiran ja linnun kohtaamisesta?”. Sen sijaan pienet lapset antavat heikosti jos lainkaan vastuksia neutraaleihin ja yleisiin kysymyksiin, vaikka heillä sinänsä olisikin tapahtumasta tietoa. Tällaisia yleisiä kysymyksiä voisivat olla kehoitettu muistaminen (”Millainen koira?”), erityiskysymykset (”Oliko koiralla valjaat vai kaulapanta?”), suorat kysymykset (”Koskitko koiraan?”) tai tunnistaminen (”Oletko nähnyt tätä koiraa?”).¹⁹⁴ Avoimiin kysymykset tuottavat huomattavasti pidempiä ja sisällöltään yksityiskohtaisempia vastauksia verrattuna ohjaaviin, johdatteleviin tai vihjaileviin kysymyksiin, ja tämä pätee kaikenikäisiin lapsiin. Nuorimpien lasten osalta on todettava, että heidän vastauksensa olivat kuitenkin yleisesti lyhyempiä ja vähemmän yksityiskohtia sisältäviä.¹⁹⁵ Avoimet tai kutsuvat kysymykset saavat aikaan jopa kolme kertaa pidempiä ja jopa kolme kertaa runsaampia vastauksia verrattuna suoriin, johdatteleviin tai vihjaileviin kysymyksiin.¹⁹⁶ Lisäkysymykset voivat antaa lisätietoja, mutta myös lisätä virheiden määrää: tarkkojen arvioiden tekeminen iästä, painosta tai pituudesta voi olla vaikeaa lapsille ja he voivat kieltäytyä arvion tekemisestä.¹⁹⁷ Lasta kuultaessa hedelmällisempää on suhteellisen arvion pyytäminen, kuten esimerkiksi sen kysyminen, oliko tuntematon henkilö kysyjää pidempi vai lyhyempi.¹⁹⁸ Toki huomioon tulee ottaa myös se, että koska selvillä ei ole lapsen kuvaaman tilanteen tarkkaa tapahtumankulkua, vastausten tarkkuutta ja epätarkkuutta ei ole mahdollista määritellä.¹⁹⁹

Ennen lapsen kuulemista on lapsen vanhemmille suotavaa tehdä selväksi, ettei heidän tulisi tehdä keskustelualoitteita lapsen suuntaan kuulemisen kohteena olevasta asiasta, koska lapsi voi alkaa sisäistää vanhempansa puheita, kommentteja tai tunnetiloja, eikä silloin ole kyse enää vain lapsen muistikuvista.²⁰⁰ Mikäli tietoon tulee, että tällaisia keskusteluja on käyty, tulisi niiden sisältö selvittää mahdollisimman tarkasti. Vanhemman huoli lapsestaan on johtanut joissakin tilanteissa siihen, että vanhempi on tulkinnut lapsen reaktion myöntäväksi, kun lapsi onkin reagoinut ymmärtämättä asianlaitaa. Kyky muistaa aiemmin käytyjä keskusteluja tarkasti on usein heikko eikä vanhempi välttämättä tunnista omaa johdatteluaan, ja sen vuoksi lasta kuullaan niissäkin tilanteissa, joissa vanhempi on välittänyt tiedot lapsen

¹⁹⁴ Flinn – Spencer, 1995: s.179.

¹⁹⁵ Lamb – yms, 1996: s.627.

¹⁹⁶ Lamb – yms, 1996: s.634.

¹⁹⁷ Flinn – Spencer, 1995: s.180.

¹⁹⁸ Flinn – Spencer, 1995: s.180.

¹⁹⁹ Lamb – yms, 1996: s.635.

²⁰⁰ Korkman, 2008: s.470.

vanhemmalle kertomista asioista.²⁰¹ Johdattelua voi olla vaikea tunnistaa myös tilanteissa, joissa se on hienovaraista, kuten myötäileviä päänliikkeitä ja ilmeitä.²⁰² Lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen sulkeminen kokonaan asian selvittämisen ajaksi ei ole mahdollista, mutta selvityksen kohteen osalta ohje vanhemmille on selkeä: lapsi voi puhua asiasta, mutta vanhemman ei tulisi osallistua keskusteluun kuin kuulevina korvina.

Tutkimukset lapsen yksilöllisistä eroista ja johdateltavuudesta kannustaa valppauteen ja asialliseen haastattelukäytäntöön haastateltaessa lapsia.²⁰³ Johdattelua suojaavaksi tekijäksi on pystytty nimeämään hyvät kielelliset kyvyt, jotka suojaavat lasta tavallisimmilta johdatteluyrityksiltä.²⁰⁴ Sen sijaan lapsi, joilla on luova mielikuvitus, ovat alttiimpia johdattelulle verrattuna muihin.²⁰⁵ Lapsen kehitysvamma tunnistetaan myös sellaiseksi luotettavaksi erottavuudeksi lasten johdattelualttiuden suhteen, kun pyrkimyksenä on ennustaa johdateltavuutta. Toisaalta kehitysvammaa on pidettävä riskitekijänä vain, mikäli vertailukohtana ovat samanikäiset ikätoverit.²⁰⁶ Psykososiaalisella alalla ei ole toistaiseksi tehty riittävää tutkimusta, jotta pystyttäisiin tekemään johtopäätöksiä johdattelualttiudesta esimerkiksi minäkäsityksen, äidin kiintymyssuhteen ja vanhemman ja lapsen välisen suhteen laadun perusteella.²⁰⁷ On kuitenkin tunnistettu joitakin johdattelulta suojaavia tekijöitä: Mitä parempi muisti lapsella on, sitä paremmin hän pystyy vastustamaan johdattelua. Mikäli lapsella on jo valmiiksi paljon tietoa aiheesta, josta häntä sittemmin yritetään johdatella erisuuntaisella tiedoilla, lapsella on paremmat mahdollisuudet johdattelun vastustamiselle.²⁰⁸ Vallitsevan käsityksen mukaan lapset ovat aikuisia alttiimpia johdattelulle, mutta lapsen kertomusta ei automaattisesti rasita johdattelevuus: on lapsikohtaista, miten hyvin lapsi pystyy vastustamaan johdattelua.²⁰⁹ Lapsen kykyä vastustaa johdattelua tulisikin nähdäkseni arvioida ulkopuolelta tulevien tiedossa olevien uhkien lisäksi myös lapsen ominaisuudet huomioiden: hyvät kielelliset kyvyt ja muisti sekä lapselle tuttu aihepiiri parantavat johdattelun vastustamiskykyä.

²⁰¹ Ellonen – yms, 2016: s.90.

²⁰² Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.93.

²⁰³ Klemfuss – Olaguez, 2020: s.176-177.

²⁰⁴ Klemfuss – Olaguez, 2020: s.164.

²⁰⁵ Lahtinen, 2008: s.186.

²⁰⁶ Klemfuss – Olaguez, 2020: s.176.

²⁰⁷ Klemfuss – Olaguez, 2020: s.176.

²⁰⁸ Ceci – yms, 2002: s.126-127.

²⁰⁹ Klemfuss – Olaguez, 2020: s.158.

5 Voiko lapsen kertomukseen luottaa?

5.1 Luotettavuusarvioinnin perusteet

1980-luvulta alkaen määräävänä kantana lasten todistajankertomuksen luotettavuuden suhteen on ollut, että lapsen ikä ei yksinään määritä kertomuksen luotettavuutta, vaan suurempi painoarvo tulisi antaa lapsen yksilöllisille kyvyille ja olosuhteille.²¹⁰ Lapsen luotettavuus edellyttää riittävän älykkyyden lisäksi myös sitä, että lapsi ymmärtää velvollisuutensa totuuden kertomiseen.²¹¹ Lapsen muistijärjestelmä kehittyy kolmen ja neljän ikävuoden kohdalla sillä tavalla hienostuneeksi ja tehokkaaksi, että lapsi kykenee kertomaan todistamastaan tapahtumasta ja tallentamaan tiedot aivoihin uudelleenpalauttamista varten.²¹² Jopa pienet lapset muistavat kasvoja, ja jo kolmen vuoden iässä lapset ovat pystyneet tunnistamaan ihmisiä valokuvista. Mitä vanhemmaksi lapsi kasvaa, sitä laajempi on lapsen kertomus: jos lasta pyydetään kuvailemaan tuntematonta henkilöä, tyypillisesti lapsi kertoo rajallisesti mutta sisällöllisesti oikeaa tietoa, ja yksityiskohtien määrä lisääntyy iän myötä.²¹³ Todistajat muistavat usein keskeiset toiminnot ja itselleen tutut tapahtumat paremmin kuin toissijaiset tiedot, ja keskeisyyden määrittäminen on nimenomaan katsojan mielessä.²¹⁴ Vaikka ikä ei nähdäkseni ole kertomuksen luotettavuuden ensisijainen mittari, se antaa arvioinnille pohjan: ikään peilaamalla voidaan tehdä päätelmiä lapsen ymmärryksen ja muistin tasosta, ja sitä kautta hahmottaa lapsen kykyä toimia luotettavan kertomuksen antajana.

Lapsen kertomuksen totuudenmukaisuudesta ei voida pääsääntöisesti tehdä johtopäätöksiä käytöksen perusteella: ei ole olemassa mitään yksiselitteistä käyttäytymispiirrettä, joka aina ja kaikissa tilanteissa paljastaisi valehtelijan.²¹⁵ Tietyt piirteet, kuten taukojen pitäminen ja pidempi miettimisaika ennen vastaamista, tosin esiintyvät todennäköisemmin valheiden kuin totuuspohjaisten kertomusten kohdalla. Epärehellisyyden näkyminen lapsesta edellyttää, että valehtelu on lapselle vaikeaa tai herättää jotakin muita tunteita, kuten pelkoa, syyllisyyttä tai jännitteisyyttä. Lapsi voi toisaalta käyttäytyä kuvatulnaisesti monesta muustakin syystä: todistelutilanne, pelko oman kertomuksen seurauksesta taikka valehtelu voivat aiheuttaa

²¹⁰ Flinn – Spencer, 1995 ja lainaamansa: s.178.

²¹¹ Flinn – Spencer, 1995: s.178.

²¹² Flinn – Spencer, 1995: s.179.

²¹³ Flinn – Spencer, 1995: s.180.

²¹⁴ Flinn – Spencer, 1995: s.179.

²¹⁵ Lahtinen, 2008: s.181.

vastaavan tunnereaktion. Mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä paremmin erilaisia tunteita myös pystyy peittelemään. Kokonaisuudessaan lapsen käyttäytyminen voi johtua niin monesta eri tekijästä, että luotettavuuden perustaminen siihen johtaa erittäin todennäköisesti virheelliseen päätelmään.²¹⁶ Nähdäkseni lapsien kohdalla tunnesäätelyn ollessa vielä harjoituksen asteella, on käytöksen ja luotettavuuden välistä erillisyyttä syytä korostaa: luotettavuus ja lapsen ei käytös eivät kulje sillä tavoin käsikkäin, että ulkoiset havainnot voisivat vahvistaa kertomuksen sisällöllisyyttä luotettavuutta. Nähdäkseni lapsen käytöksessä on kyse enemmän ensimmäisessä luvussa käsitellystä kertomuksen uskottavuudesta, eli siitä miten luotettavana kertomusta voidaan pitää. Koska uskottavuus ja luotettavuus eivät korreloi, ei uskottavastakaan käytöksestä voida tehdä luotettavuutta koskevia päätelmiä.

Lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioinnissa voidaan ottaa huomioon myös kaikki se muu tieto, joka lapsesta ja epäilyistä tapahtumasta saadaan: lapsen kehitystaso, persoonallisuus, lapsen tai epäilyn esiin tuoneen aikuisen motiivit, perhesuhteet ja elämäntilanne, ja näiden perusteella voidaan niin ikään arvioida, onko lapsen kertomus siinä yksittäistapauksessa mahdollinen.²¹⁷ Kognitiivisen kehityksen arviointi on usein haastavaa, ja perustellun johtopäätöksen tulisi perustua rinnakkaisiin arviointimenetelmiin. Tietyn taidon oppiminen lapsuudessa ei ole aivan yksiselitteistä eikä useinkaan ole paikannettavissa mitään sellaista tiettyä tarkkaa taidonoppimishetkeä, sillä asian käsityskyvyn lisäksi suorituksen onnistumiseen vaikuttavat myös muut taidot, kuten ymmärtääkö lapsi sanalliset ohjeet ja pystyykö hän ilmaisemaan vastauksensa sanallisesti ymmärrettävästi. Lisäksi vaikutusta on myös vireys- ja ravitsemustilalla, ympäristön rauhallisuudella, haastattelijan tuttuudella, temperamentilla sekä muilla tilannetekijöillä.²¹⁸ Harkinnassa tulisikin ottaa laajasti huomioon kaikki sellaiset seikat, joilla voi olla vaikutusta. Vaikka tutkielman tarkoituksena on luoda luotettavuusarvioinnissa hyödynnettävät arviointiperusteet, ei kyse ole sillä tavalla tarkkarajaisista muuttujista: yhtenä tärkeänä luotettavuuden mittarina ovat kaikki sellaiset lapseen ja tapahtumaan vaikuttavat seikat, joilla voi olla merkitystä luotettavuusarvioinnissa. Seikkojen merkitystä ei ole mahdollista etukäteen arvioida eikä niitä pystytä edes erittelemään, joten yleisohjeeksi voisikin nimetä lapsen kontekstin huomioimisen ja hyödyntämisen luotettavuuden arvioinnissa.

²¹⁶ Lahtinen, 2008: s.182.

²¹⁷ Lahtinen, 2008: s.183.

²¹⁸ Saarinen – Lyytinen – Ahonen – Lyytinen, 2023: 2. Varhaislapsuus: Kognitiivinen kehitys: Ajattelun ja muistin kehitys.

5.2 Lapsille leimallisia virhelähteitä

Voidaan sanoa, että valhetta suurempi totuuden vihollinen on erehdys: tällä tarkoitetaan, että erehdysten tunnistaminen on valheita hankalampaa ja että lausumia vääristää todellisuudessa enemmän erehtyminen kuin tietoinen valehtelu.²¹⁹ Kertomus voi toki olla virheellinen tahallisen salaamisen tai vääristelyn takia esimerkiksi siksi, että kertomuksen antaja pelkää kosta tai vihamielisyyttä, haluaa vaalia ystävyyttä tai yhteenkuuluvuuden tunnetta taikka on riippuvuussuhteessa asianosaiseen. Toisaalta erehdys voi olla myös tahatonta: kertoja haluaa puhua totta, mutta hänen kertomustaan on silti pidettävä objektiivisesti virheellisenä. Tämä johtuu siitä, että kertomuksen luotettavuus edellyttää seuraavien kolmen seikan olemassaoloa: objektiivisesti oikeat havainnot, kyky säilyttää havainnot muistissa ja kyky välittää havainnot toiselle virheettömästi.²²⁰ Valheen ja erehdyksen raja on käsitykseni mukaan myös liukuva: ei ole mitään takeita, että lapsi jossakin vaiheessa alkaa virheellisesti pitää valheena alkanutta kertomusta vilpittömästi totena. Valheen tunnistamisen kannalta katse tulisi kiinnittää mielestä juuri luvussa 5.1 käsiteltyyn lapsen kontekstiin: Mitä lapsi voisi pyrkiä valheilla peittämään? Olisiko jollakin lapsen läheisellä motiivi saada lapsi valehtelemaan? Kontekstin ohella huomiota tulisi nähdäkseni kiinnittää myös muihin asiassa ilmi tulleisiin seikkoihin, jotka perustuvat esimerkiksi muuhun näyttöön: Tukeeko muu näyttö lapsen kertomusta? Onko lapsen kertomus ylipäättään mahdollinen?

Lapsitodistajia ei ole pidettävä epärehellisempinä kuin aikuisiakaan todistajia: lapsen ja aikuisen todistajan valehtelemisen motiivilla on itseasiassa yhtäläisyyksiä, sillä vale kerrotaan usein rangaistuksen välttämiseksi, hämmentyneessä tilassa, toisten suojelemiseksi tai sosiaalisena eleenä.²²¹ Lapsi oppii kasvaessaan valehtelemaan suojatakseen omaa omanarvontuntoaan ja ollakseen mieliksi muille. Väärien tietojen antamisen tai valehtelun motiivina voivat olla myös jonkun toisen henkilön pyyntö olla paljastamatta asiaa taikka läheisen ihmisen suojeleminen.²²² Lapsen valehtelu on motiivipohjaista: lapsi voi vältellä rangaistusta, valehdella palkkion toivossa tai kertoa valheita yksinkertaisesti sen vuoksi, että joku heidän pitämänsä taho pyytää niin. Valehtelukyky myös kehittyy iän myötä, kun pieni

²¹⁹ Jonkka, 1994 ja lainaamansa: s.77. Tutkielman rajauksen vuoksi virhelähteiden osalta pidättäydytään lapsille leimallisissa virhelähteissä. Oma lukunsa ovat sellaiset tapaukset, joissa lapsi aikuiseksi kasvetuaan alkaa esimerkiksi terapiassa muistaa hänelle lapsuudessa tapahtuneita rikoksia. Näitä tilanteita koskevia virhelähteitä on eritelty ratkaisussa KKO 2019:54.

²²⁰ Tirkkonen, 1972: s.298.

²²¹ Flinn – Spencer, 1995: s.178.

²²² Lahtinen, 2008: s.177.

lapsi valehtelee lyhyesti ja tietoa salaten, kouluikäinen lapsi pystyy kertomaan uskottavia ja pidemmälle kehittyneitä valheita.²²³ Lapsien voidaan virheellisesti luulla valehtelevan aikuisia enemmän sen vuoksi, että lapset jäävät valheistaan helpommin kiinni.²²⁴ Uskottava valehtelu vaatii kehittyneitä kognitiivisia taitoja:²²⁵ mitä nuoremasta lapsesta on kysymys, sitä todennäköisemmin kertomus on totta, sillä lapsi ei vielä osaa valehdella. Kahden kolmen vuoden iässä lapsi oppii harhaanjohtamisen ja rangaistuksen välillä vallitsevan logiikan, vaikkei vielä tietoisesti valehtelekaan. Tämä voi ilmentyä esimerkiksi peleissä huijaamisena, ja pikkuhiljaa lapsi oppii oman edun tavoittelemisen mahdollisuuden vilpillisin keinoin.²²⁶ Neljän vuoden iässä lapsi hahmottaa todellisuuden ja valheen tai mielikuvituksen välisen eron ja ymmärtää valehtelun logiikan: jotta valhe onnistuu, tulee toinen saada uskomaan vale todeksi. Samanaikaisesti lapsen tietoisuus toisten ihmisten mielestä ja ajatuksista lisääntyy, ja lapsi alkaa ymmärtää salaisuuksien idean.²²⁷ Ennen todellisuudentajun kehittymistä lapsi saattaa elää ajatuksessa, että kaikki ihmiset jakavat hänen kanssaan saman tietoisuuden tason, ja tämä käy ilmi myös lapsen ulosannista: lapsi voi elää harhassa, että täysin vieraskin ihminen tietää hänen asiansa.²²⁸ Tavanomaisesti viiden vuoden iässä lapsi ymmärtää toisten ihmisten mielen ja ajatusten erillisyyden ja osaa pitää myös hänelle uskotut salaisuudet itsellään. Vasta kahdeksaan ikävuoteen mennessä lapsi saavuttaa syvemmän ymmärryksen siitä, että valehtelu on tarkoituksella tehtyä pettämistä, ja lapsi oppii myös hyödyntämään valehtelun taitoa laajemmin.²²⁹ Aikaisemman näkemykseni mukaan valehtelua tulisi lähestyä lapsen kontekstin kautta, ja lisäksi huomioon tulisi ottaa tietenkin myös lapsen kyky valehteluun. Mikäli selvityksen kohteena oleva asia on tuore, on valehtelun arviointi lapsen kognitiivisten kykyjen kautta helpompaa verrattuna tilanteeseen, jossa selvitetävästä asiasta on kulunut pidempi aika. Silloin vastauksen tarjoaa nähdäkseni kehityspsykologinen tutkimus, jonka avulla voidaan arvioida lapsen valehtelukykyä tietyssä iässä.

Aiheellinen on myös pohdinta siitä, sekoittuuko mielikuvitus osaksi lapsen kertomusta: viimeistään kuuden vuoden ikäisenä lapsi tavanomaisesti hallitsee mielikuvituksen ja todellisten tapahtumien välisen eron, vaikkakin joillain lapsilla saattaa olla tapana kertoa meneviä mielikuvitustarinoita. Taipumusta kutsutaan satuiluksi, ja sen tunnistaa tarinan

²²³ Vrij, 2002: s.188-189.

²²⁴ Flinn – Spencer, 1995: s.178.

²²⁵ Flinn – Spencer, 1995: s.178.

²²⁶ Lahtinen, 2008: s.177.

²²⁷ Lahtinen, 2008: s.177.

²²⁸ Lahtinen, 2008: s.177-178.

²²⁹ Lahtinen, 2008: s.178.

lennokkuudesta, kuten omien kykyjen huomattavasta yliarvioimisesta. Lapsi voi käyttää mielikuvitusta myös paikkaamaan totuutta.²³⁰ Satuilu saattaa johtaa myös oikeaan ja keksityn tapahtuman sekoittumiseen.²³¹ Tutkimusten perusteella on havaittu lapsien kykenevän tekemään eroa toden ja tarun välillä, eikä pelko fantasian sekoittumisesta ole sillä tavoin aiheellinen, että lapsen kertomusta tulisi pitää epätarkkana pelkästään sen vuoksi.²³² Vaikka lapsen kertomuksen voisi stereotyyppisesti kuvitella sisältävän runsaastikin mielikuvituksen tuotetta, on nähdäkseni pääsääntönä pidettävä sitä, että lapsen kertomus on tästä todellisuudesta: satuilua voi toki esiintyä, mutta käsitykseni mukaan satuilu on helposti tunnistettavissa yliampuvuutensa vuoksi. Toisaalta, mikäli kyseessä on vakava lapseen kohdistuva rikosepäily eikä muuta järjellistä selitystä lapsen kertomuksille ilmene ja näyttö muulta osin tukee lapsen kertomusta, mielikuvitukseltakin vaikuttava kertomus voi olla totta kun on huomioitu kokonaisuutena kaikki lapsen kertomukseen vaikuttavat asiat.

Lapsitodistajien kertomuksista on tehty havainto, jonka mukaan lapsitodistajien tekemät virheet koskevat tavallisimmin jonkun asian poisjättämistä: sen sijaan, että lapsi kertoisi keksittyjä tapahtumia, hän saattaa jättää kertomatta jotakin tapahtuneeseen liittyvää.²³³ Asia voi myös kokonaan jäädä painumatta lapsen muistiin, koska lapsen muistikapasiteetti on vielä niin rajoittunut. Toisaalta lapsen muisto voi olla myös sillä tavalla haaleampi ja heikompi, että se unohtuu helpommin. Kun lapsen muistissa ei ole vielä yleistyksiä tai oletuksia tapahtumankuluista, asioiden painaminen muistiin ja muistaminen on vaikeampaa.²³⁴ Nähdäkseni tässä aivan erityinen merkitys on lapsen haastattelulla: Esimerkiksi lasten silminnäkijähavaintoja voidaan kuitenkin vakiintuneen kannan mukaan pitää pätevinä ja luotettavina jo esikouluikäisinä, mikäli lapsia haastatellaan asianmukaisesti. Asianmukaisuuden vaatimus läpi leikkaa kaikki oikeusprosessin vaiheet poliisista sosiaalityöntekijään ja omista vanhemmista asianajajiin.²³⁵

5.3 Epäluotettavan kertomuksen tunnistaminen CBCA-menetelmän avulla

Todistajanpsykologian mukaan ei ole asetettavissa mitään alkuperäistodennäköisyyttä kertomuksen luotettavuudelle, vaan se tulee aina tutkia tapauskohtaisesti erikseen.

²³⁰ Lahtinen, 2008: s.178.

²³¹ Ellonen – Karstinen – Nykänen, 1996: s.134.

²³² Roberts – Blades, 1995: s.332.

²³³ Flinn – Spencer, 1995: s.179.

²³⁴ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.91.

²³⁵ Flinn – Spencer, 1995: s.182.

Luotettavuuskriteerit toimivat oivana työvälineenä tähän tarkoitukseen, sillä ne erittelevät sellaisia totuuden ja seipitteen luonteenomaisia piirteitä, joihin kertomusta voidaan verrata. Kriteereiden avulla kertomus voidaan paloitella ja analysoida johdonmukaisesti osatekijöiden sijoittumista sekä hahmottaa myös kertomuksen virhelähteitä ja epävarmuuden astetta.²³⁶ Luotettavuuskriteerien asema onkin nähdäkseni ennen kaikkea ohjaava; ne auttavat hahmottamaan luotettavuuden kannalta olennaisia seikkoja ja luotettavuuden astetta yleisluontoisesti. Yleisluontoisuus mahdollistaa luotettavuuden arvioinnin keskenään todella erilaisissa tilanteissa kriteeristön avulla.

Epäluotettavan kertomuksen tunnistamiseksi kehitettiin CBCA-menetelmä²³⁷, jonka tavoitteena on erilaisten totuus-kriteerien avulla arvioida lapsen kertomuksen totuudenmukaisuutta. Mitä enemmän totuus-kriteereitä kertomus saa, sitä todennäköisempää kertomuksen totuudenmukaisuus on. Menetelmä perustuu ajatukseen, että lapsi ei osaa keksiä totuus-kriteerien mukaista kertomusta, koska hän ei ole riittävän kyvykäs siihen. Totuus-kriteereitä ohjaa toisena ajatuksena se, että mikäli lapsi ei kerro totuutta, hän ainakin haluaa antaa rehellisen vaikutelman ja välttää sellaisten seikkojen esiintuomista, joka voitaisiin tulkita epäluotettavaksi.²³⁸ Kriteeriperusteisessa arvioinnissa erityinen painoarvo on sillä, millaiset kielelliset kyvyt lapsella on, ja ne onkin huomioitava ikätasoisesti. Menetelmän käyttö ei ole aukotonta: Jo itsessään menetelmän käyttö on vaativaa, ja se vaatii lapselta laajaa kertomusta. Se sisältää tulkinnanvaraisuutta, mikä johtaa tuloksien tietynasteiseen subjektiivisuuteen kaikissa tilanteissa. Lopputulos on altis muiden tekijöiden vaikutukselle.²³⁹ Vaikka kertomuksen luotettavuudesta voidaan tehdä päätelmiä kriteeristöä hyödyntämällä,²⁴⁰ niitä tulisi soveltaa ehdottoman seuraamisen sijaan luotettavuutta ohjaavana apuvälineenä.²⁴¹ Kriteerit sopivat käytännön työvälineiksi todistusharkintaan, ja niiden avulla voidaan testata kertomuksen luotettavuutta sekä eritellä luotettavuuden tai sen puutteen perusteluita.²⁴²

²³⁶ Hirvelä, 1997: s.22.

²³⁷ Oikeuspsykologisten asiantuntijoiden suorittamissa luotettavuusarvioinneissa ei kuitenkaan Suomessa vakiintuneesti hyödynnetä CBCA-menetelmää, sillä sitä pidetään liian riskialttiina. (Mäenpää – Kumpuniemi, 2023: s.35.) Pidän kuitenkin menetelmän mukaan ottamista perusteltuna kahdesta syystä: kotimaisessa oikeuspsykologisessa kirjallisuudessa huomioidaan menetelmä ja tutkimuskysymyksen asettamisen yhteydessä arviointiperusteet on määritelty enemmän luotettavuutta ohjaavaksi kehikoksi kuin suoraa soveltamista edellyttäväksi.

²³⁸ Lahtinen, 2008 ja viittaamansa: s.179.

²³⁹ Lahtinen, 2008: s.181.

²⁴⁰ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.136.

²⁴¹ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.139.

²⁴² Hirvelä, 1997: s.158.

Totuusstandardit jakautuvat neljään osa-alueeseen: kertomuksen yleiset piirteet, spesifit sisällöt, motiiveihin liittyvät sisällöt ja rikosspesiaalit sisällöt.²⁴³

Yleisiin piirteisiin lukeutuvat rakenteen loogisuus, strukturoimattomuus sekä yksityiskohtien runsaus. Looginen rakenne edellyttää kerronnalta sisäistä johdonmukaisuutta, jota eivät rasita ristiriitaisuudet. Strukturoimattomuudella tarkoitetaan, että loogisuudesta huolimatta kertomuksen tulisi sisältää luontaista hajanaisuutta, sivupoluista kertomista sekä vapaata poukkoilevaa kerrontaa. Mikäli kertomuksen rakenne on eheä ja noudattaa tiukkaa aikajärjestystä, voi se antaa viitteitä valheellisuudesta. Yksityiskohtien runsaus puolestaan vaatii spontaaneja kuvauksia erilaisista paikkaa, ihmisiä ja toimintaa koskevista yksityiskohdista.²⁴⁴ Nämä kertomuksen piirteet edustavat nähdäkseni kerronnan luontevuutta: niillä pyritään kerronnan keinoja erittelemällä hahmottaa, onko kertomus luotettava.

Spesifeihin sisältöihin lukeutuvat aika- ja paikkasidonnaisuus, kuvaus vuorovaikutuksesta, vuorovaikutuksen selostaminen ja tapahtumankäänteiden odottamattomuus. Aika- ja paikkasidonnaisuus tarkoittaa, että kertomus kaikessa yksinkertaisuudessaan kytketään tapahtuma-aikaan ja -paikkaan siten, että tärkeät tapahtumat ja olosuhteet käyvät ilmi luontevasti kerronnan edetessä. Valheellisuudesta saattaa antaa viitteitä liian siisti kertomus, jossa kuvataan vähän tai ei ollenkaan asiaan suoraan liittymättömiä olosuhteita.

Vuorovaikutuksen kuvaus edellyttää, että kertomus sisältää kuvausta siitä, miten ihmiset toimivat tai reagoivat. Keskustelujen selostaminen tarkoittaa lasten kohdalla usein aikuisten kertomien asioiden toistamista lapselle vielä liian haastavalla sanastolla. Selostamiskriteerin tulkintaa on pidetty tiukkana: vain keskustelujen selostaminen ei riitä, vaan kuultavan tulisi kertoa myös suoria lainauksia. Luotettavuuden näkökulmasta kertomusta on pidettävä luotettavampana, mikäli se sisältää tapahtumaan odottamattomasti liittyviä seikkoja, kuten esimerkiksi epäloogisia tapahtumia kun tilanne keskeytyy koiran haukuntaan.²⁴⁵ Spesifit piirteet taas nähdäkseni kiinnittävät huomiota kertomuksen yksityiskohtaisuuteen: luotettavalta kertojalta ei missään olosuhteissa odoteta kuitenkaan täydellistä, jokaisen yksityiskohdan sisältävää kertomusta, vaan ennemminkin riittävää sidonnaisuutta tapahtumapaikkaan, ihmisiin ja vuorovaikutukseen.

²⁴³ Lahtinen, 2008: s.180.

²⁴⁴ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.137.

²⁴⁵ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.137.

Sisällön erityispiirteisiin lukeutuvat epätavalliset, tarpeettomat ja väärin ymmärretyt yksityiskohdat, lausunnon sisältöön liittyvien muiden tapahtumien kertominen, omien mielentilojen sanoittaminen sekä toisen osapuolen tunteiden ja motiivien sanoittaminen. Epätavalliset yksityiskohdat voivat sellaisia ainutkertaisia yksityiskohtia, jotka lisäävät konkretiaa ja eloisuutta. Tarpeettomien yksityiskohtien määritelmän taas täyttävät epäolennaiset tiedot. Väärin ymmärretyt yksityiskohdat ovat sellaisia, jotka kuvaavat todellisia tapahtumia, mutta joiden osalta lapsen tulkinta on väärä. Lausunnon sisältöön liittyvät muut tapahtumat voivat olla oikeastaan mitä tahansa samaan sisältöön liittyviä asioita. Omien tunteiden ja ajatusten kuvaus on melko hankalaa ilman omaa kokemusta, ja myös toisen osapuolen toiminnan taustojen ja mielenliikkeiden pohtiminen on tyypillistä omakohtaisen kokemuksen jälkeen.²⁴⁶ Sisällön erityispiirteillä yhdistävänä tekijänä on tietynlainen kiinteä liittymättömyys itse pääasiaan: kyse on sellaisista asiaan liittyvistä seikoista, jotka eivät suoraan sisällä asian selvittämisen kannalta olennaista tietoa.

Motivaatiosisällöt pitävät sisällään spontaanit korjaukset, muistipuutteen tunnustuksen, oman lausunnon epäilemisen, itselleenkin epäedullisen tiedon kertomisen sekä ymmärryksen osoittaminen rikosentekijää kohtaan. Kerronnan rosoisuus ja omien havaintojen spontaani korjaaminen lisäävät luotettava, ja luotettava todistaja pystyy myös myöntämään muistinsa rajat sekä epäilemään kertomustaan. Kun kertoja pyrkii puhumaan totta, saattaa hän myös kritisoida omaa käytöstään sekä paljastaa itsestään epäedullisia tietoja. Samanaikaisesti kertoja voi kokea empatiaa tai jopa puolustaa rikosentekijää. Viimeisenä rikosspesifinä elementtinä on rikokseen liittyvien piirteiden kuvaaminen, ja tällä tarkoitetaan sellaisia rikoslajille tyypillisiä piirteitä, jotka eivät kuulu yleistietoon tai ovat ns. arkijärjen vastaisia.²⁴⁷ Motivaatiosisältöjen osalta yhdistävänä nimittäjänä voidaan nähdä mielestäni pyrkimys asian kokonaisvaltaiseen selvittämiseen, riippumatta miten epäedulliseen asemaan kertoja itsensä asettaa. Rikosspesifit elementit voisi nähdäkseni käsittää sellaisina juuri nimenomaiseen tekoon liittyvinä yksityiskohtina, jotka on voinut havaita vain olemalla paikalla.

²⁴⁶ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.137-138.

²⁴⁷ Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.138-139.

5.4 Lapsen luotettavuusarviointia tuomioistuimessa

5.4.1 Kertomuksen sisällöllinen samankaltaisuus

Ratkaisussa KKO 1993:95 asianomistajaa kuultiin esitutkinnassa kolmesti noin 10 kuukauden sisällä, jolloin hän oli kertonut asiasta pääpiirteittäin samansisältöisesti ja yksityiskohtaisesti kuin asian ilmitulon yhteydessä perheneuvolan psykologille. Lisäksi käräjäoikeuden istunnoissa lapsi vakuuttanut kertomustensa paikkansapitävyyttä sekä toistanut kertomuksen vielä KKO:ssa, ja tämän toistuvan samankaltaisen kertomuksen esittämisen katsottiin ilmentävän luotettavuutta. Ratkaisussa KKO 2014:48 kertomuksen uskottavuuden puolesta puhui se, että asia tuli ilmi asianomistajan oma-aloitteisella ja yllättävällä kertomuksella, kun lapsi kertoi seksuaaliseen hyväksikäyttöön kiinteästi liittyvistä seikoista eikä siihen ole edes väitetty liittyneen ulkopuolista vaikuttamista. Erityistä painoarvoa tulee KKO:n mukaan antaa sille, että haastattelussa lapsi on toistanut alkuperäisen kertomuksensa samansisältöisenä huolimatta siitä, että haastattelussa muutoin on ollut havaittavissa johdattelua, joskin sen vuoksi, että tapahtumankulkuun ei saatu selkoa avoimilla kysymyksillä.

Ratkaisut vahvistavat mielestäni sen tulkinnan, että mitä useammin lapsi toistaa ensimmäisenä kertomansa kertomuksen, sitä luotettavampana sitä voidaan pitää. Ensimmäinen kertomus luo ikään kuin alkupisteen, johon kaikkia seuraavia kertomuksia ja tarkentavia yksityiskohtia verrataan. Mikäli kertomus vielä säilyy alkuperäisen kaltaisena johdattelusta huolimatta, tukee se kertomuksen todenperäisyyttä ja sitä, että lapsi pystyy nimenomaan vastustamaan johdattelua.

5.4.2 Vaihtoehtoiset hypoteesit

Ratkaisussa KKO 1993:95 asiassa ei ollut ilmennyt valehtelua tukevia seikkoja: lapsi, joka ei tiettävästi ollut aiemmin altistunut hyväksikäytölle, oli pitänyt asian omana tietonaan eikä hänellä muutoinkaan ollut olemassa syytä epäilyyn tietoiseen vahingoittamiseen. Ratkaisussa KKO 2021:5 lausuttiin, että asianomistajan kertomusta eivät vaikuttasi rasittavan hänen muut kokemuksensa seksuaalialioista epäiltyjen tekojen tapahtuma-aikana. Kertomusta on pidettävä enneminkin neutraalina tapahtumankuvauksena, ja KKO piti epätodennäköisenä, että lapsi olisi keksinyt tapahtuneen muiden kokemiensa seksuaalisuuteen liittyvien asioiden perusteella. KKO:n mukaan kun huomioidaan asianomistajan ikä ja kertomuksen sisältö, virheellisen tulkinnan ja muistivääristymän mahdollisuus voidaan sulkea pois.

Näissä ratkaisuissa KKO on nähdäkseni arvioinut lapsen kertomusta siitä näkökulmasta, millaisia muita vaihtoehtoisia selityksiä kertomuksille voisi olla olemassa. Ratkaisussa KKO 1993:95 pohdittiin lapsen motiivia epäillyn tekijän vahingoittamiseksi. Ratkaisussa KKO 2021:5 harkittiin, olisivatko lapsen muut, epäiltyyn tekoon liittymättömät kokemukset voineet vaikuttaa kertomukseen. Syyttömyysolettaman näkökulmasta tällaisten muiden vaihtoehtojen punninta on mielestäni erityisen tärkeää, sillä samankaltaiselle käytökselle voi olla monenlaisia syitä.

5.4.3 Kertomuksen sisällölliset seikat

Ratkaisussa KKO 2013:97 arvioitiin näyttöä seuraavanlaisesti asianomistajan kertomusten osalta: lapsen koulukuraattorin kehotuksesta, vapaasta tahdostaan, kirjoittamaa kertomusta esitutkintaa varten oli pidettävä johdonmukaisena, paikoittain yksityiskohtaisena ja ikätasoisia ilmauksia sisältävänä, mikä tukee kertomuksen totuudenmukaisuutta. Kertomus sisälsi aistihavaintoja ja tuntemuksia sekä oikeasuhtaista kerrontaa seksuaaliteoista niiden jälkeisine tapahtumineen. Verrattuna suullisesti annettuun esitutkintakertomukseen kirjallinen kuvaus seksuaaliteoista oli pintapuolisempaa sekä elottomampaa. Toisaalta KKO:n mukaan asianomistajan kertomus oli muuttunut prosessin aikana sekä hyväksikäytön alkamisajankohdan ja keston sekä ylipäätään olemassaolon osalta. Näistä olennaisistakin muutoksista ei voitu kuitenkaan päätellä kertomuksen epäluotettavuutta, sillä lapsi on ollut kuulemisen aikaan 14 – 15-vuotias ja käsiteltävät asiat ovat olleet ristiriitaisia tunteita herättäviä, hankalia ja epämiellyttäviä. Kirjoitetun kertomuksen ja koulukuraattorille kerrotun välillä oli yhteneväisyys rikoskuvauksen osalta mutta eroavaisuuksia tapahtumajärjestyksen, vierailujen ajankohdan ja määrän sekä muiden paikkaolijoiden suhteen. Tällaiset erot voivat johtua puheen epätäsmällisyydestä, väärinymmärryksestä tai kirjausten virheellisyydestä. Myös esitutkinnassa ja käräjäoikeudessa annettujen kertomusten välillä oli joitakin vähäisiä eroavaisuuksia, mutta tällaisten pienten totuudenvastaisuuksien vuoksi koko kertomusta ei ole pidettävä epäluotettavana. Erot voivat johtua esimerkiksi mielentilasta, kertomuksen erilaisella tarkoituksella, lapselle tyyppillisellä vaiheittaisesta asioiden mieleen palaamisella, ajan kulumisesta ja siitä seuraavasta tahattomasta erehdyksestä. Nähdäkseni KKO:n rajanveto lapsen kertomuksen muuttumisen suhteen on seuraava: vaikka kertomus muuttuisi olennaisilta osiltaan, ei siitä voida päätellä epäluotettavuutta mikäli käsiteltäviä asioita voidaan pitää lapselle ristiriitaisina, hankalina ja epämiellyttävinä. Toisaalta KKO kiinnittää huomiota myös kertomuksen keinoihin: luotettavuusarvioinnissa tulee huomioida myös lapsesta

riippumattomat ulkoiset syyt, kuten puheen epätäsmällisyys, väärinymmärryksen mahdollisuudesta tai kirjausten virheestä. Vähäisistä eroavaisuuksista kertomuksissa KKO lausuu seuraavaa: eroavaisuudet eivät yksinään ratkaise luotettavuutta, ja niille voi löytyä järkevä selitys kuten lapsen eri tunnetila, kuulemisen eri tarkoitus, lapselle ominainen muistin vaihteellinen muistin palaaminen taikka ajan kuluminen. Näitä kaikkia seikkoja voitane mielestäni pitää sellaisina lapsen luotettavuusarvioinnin kokonaisuusharkintaan mukaan otettavina muina seikkoina.

Ratkaisussa KKO 2014:48 noin 3,5 -vuotiaan asianomistajan kertomus kokemuksistaan oli niukka ja harvasanainen, joskin lyhyet lauseet vastauksina kysymyksiin olivat kokonaisia ja ymmärrettäviä. Asianomistaja ei ollut yksilöinut tekojen aikaa tai paikkaa taikka tekojen määrää. Se sijaan hän oli kertonut tapahtumista yksityiskohtaisia seikkoja, joiden sanasto oli osittain ikätasoista ja osittain opittujen ilmaisujen kaltaisia. Kertomus sisälsi piirteitä tekijästä, kosketetusta tai käytetystä ruumiinosasto, toiminnasta ja omasta tuntemuksesta, mutta asianomistaja myös toistuvasti kiisti teon ja pyörsi puheensa. Kokonaisuudessaan asianomistajan puheet eivät muodostaneet sisällöllisesti johdonmukaista kertomusta, vaan ennemminkin irrallisia ilmaisuja. KKO katsoi kuitenkin, että A on kertonut tapahtumista ikätasoisesti tyypillisin niukin ilmaisin, eikä sitä yksistään ole pidettävä näyttöarvoa vähentävänä seikkana. Ratkaisussa KKO 2021:5 lapsen kertomus oli syntynyt oma-aloitteisesti ja vain muutaman kuukauden päästä viimeisestä tekokerrasta, jolloin syntytapaan ja ajan kulumiseen ei katsottu liittyvän merkittäviä mahdollisuuksia muistin vääristymisen tai kertomuksen epäluotettavuuden osalta. KKO lausui lapsen kertomuksen sisällön osalta seuraavaa: Kertomus on ikätasoista ja pohtivaa sekä sisältää myös asian kannalta merkityksettömiä yksityiskohtia. Asianomistajan kuvailu epäillyn käytöksestä osoittaa seksuaalisten asioiden olevan vielä vieraita asianomistajalle, ja hän kuvaakin omia tuntemuksiaan konkreettisesti esimerkiksi alushousujen painumisena. KKO mukaan kertomuksen luotettavuuden puolesta puhuu sen realistisuus ja yksityiskohtien runsaus. Näiden KKO:n ratkaisujen johtopäätöksenä voitane pitää sitä tulkintaa, ettei kertomuksen luotettavuutta vähennä sen muuttuminen, epäselvyys tai epäjohdonmukaisuus, jos kertomus on ikätasoinen ja näille piirteille on jokin ikätasoinen selitys.

5.4.4 Johdattelu

Ratkaisussa KKO 2014:48 katsottiin, että kertomusten syntytapaa rasittavat useat keskustelut ja johdattelu: toinen vanhempi oli aktiivisesti kysellyt tapahtumista ensimmäisten niihin

viittaavien lauseiden jälkeen ja myös oikeuspsykologisessa haastattelututkimuksessa oli käytetty toistuvasti poikkeuksellisen johdattelevia kysymyksiä viitaten toisen vanhemman kertomaan tai nimeten epäillyn toiseksi osapuoleksi siten, että asianomistajan keskittymisvaikeuksien ja vilkkauten vuoksi haastattelu oli ollut jopa paikoin häntä painostava. Tähän viitaten KKO toteaa, että asianomistajan iän vuoksi täysin avoimilla kysymyksillä ja vapaalla kerronnalla operointi ei olisi tuottanut tietoa tapahtumankulusta, vaikkakin haastattelussa on käytetty johdattelevia kysymyksiä, jotka ovat kuitenkin olleet ainakin osittain kontrolloituja. KKO:n mukaan kun huomioidaan lapsen alttius vaikutteille, ei voida sulkea pois etteikö haastattelua edeltävä äidin pyrkimys asian selvittämiseen ja asianomistajan kanssa tekemisissä olleen hoitohenkilökunnan esittämät kysymykset olisi vaikuttaneet hänen kertomukseen. Johdattelun osalta KKO asettuu mielestäni varovasti sille kannalle, että 3 – 4-vuotiaan lapsen kohdalla olisi tapahtumankulun selvittämiseksi jopa välttämätöntä hyödyntää johdattelevia kysymyksiä, mutta sillä varauksella, että niiden tulisi olla mahdollisimman kontrolloituja ja ne tulee huomioida luotettavuusarvioinnissa.

Ratkaisussa 2021:5 todetaan johdattelun mahdollisuudesta seuraavaa: kun asianomistajan äidin kertomuksen perusteella lapsen ensimmäinen kertomus, alkupiste, vastaa olennaisilta osiltaan esitutkinnassa annettua kertomusta, ei A:n ja hänen äitinsä asiasta käymillä keskusteluilla siten olisi olennaista vaikutusta kertomuksen sisältöön. Kuitenkin, esitutkinnassa asianomistaja on kuvannut tapahtumia varsin selkeästi, jäsennellysti ja johdonmukaisesti, kun harjoitushaastattelussa käytetty kerrontatapa on ollut epäjohdonmukainen ja hyppivä. KKO:n mukaan tästä erosta ei voida kuitenkaan päätellä epäluotettavuutta tai äidin kanssa käytyjen keskustelujen johdattelevaa vaikutusta, sillä kerronnan ero voi olla seurausta myös siitä, että asianomistajalla oli mahdollisuus valmistautua kertomaan tapahtuneesti, toisin kuin harjoitushaastattelun aihe tuli hänelle yllätyksenä. Toisaalta, lapsen kertomusta värittävätkin myös hänen äitinsä käymät keskustelut, sillä hän toistaa useasti äitinsä kokevan vihaa B:tä kohtaan rikoksen johdosta ja käyttää muutoinkin ikätasolleen epätyypillisiä prosessikäsitteitä. KKO linjaa, että äidin kanssa käydyt keskustelut ovat väistämättä vaikuttaneet asianomistajan käsitykseen teon oikeudenvastaisesta luonteesta, mutta nämä luonnehdinnat ja äidin käsitys erottuvat selvästi lapsen omista kokemuksista. Mikään esiin tullut ei viittaa siihen, että vuorovaikutus äidin kanssa olisi vaikuttanut asianomistajan kertomuksiin itse tapahtumista, ja tätä tukee myös oikeuspsykologinen lausunto. KKO lausuu, että lapsen kertomus vaikuttaa perustuvan hänen omiin kokemuksiinsa, jotka ovat tapahtumien jälkeen yhdistyneet seksuaaliseen

asiayhteyteen. Sen, että lapsi on äitinsä reaktioista huolimatta kuvaillut epäiltyä myönteiseen sävyyn, voidaan katsoa osoittavan, ettei äidin näkemyksillä ole ollut merkittävää vaikutusta asianomistajan kertomukseen tapahtumista. Johdattelun osalta KKO punnitsee mielestäni onnistuneesti sitä, miten toisaalta kertomus on pysynyt yhdenmukaisena ja lapsen oma ääni erottuu, toisaalta taas tunnistetaan myös äidin vaikutusta ja eritellään sen vaikutusta kertomukseen. Ratkaisussa tunnistetaan, että lapsi on altistunut johdattelulle, mutta ettei johdattelu ole vaikuttanut lapsen kertomukseen kuin teon oikeudenvastaisuuden osalta. Erityisen onnistunut on mielestäni analysointi sen osalta, että johdattelu on kohdistunut nimenomaan teon oikeudenvastaiseen luonteeseen, ei itse tapahtuman sisältöön: tämä nähdäkseni tukee myös ajatusta siitä, että vanhempi eläessään lapsen kanssa voi väistämättä ajautua keskustelemaan tapahtumista, vaikka hän pyrkisi itse pidättäytymään aiheesta johdattelun välttämiseksi. Jos lasta kiellettäisiin puhumasta asiasta, sillä voisi olla enemmän haitallisia vaikutuksia lapsen hyvinvoinnille ja asian selvittämiseksi, jolloin vanhempien tulisikin pyrkiä pysymään vain kuulevina korvina. Vaikka pyrkimyksenä olisi pysytellä kokonaan kommentoimatta aihepiiriä, KKO tunnistaa vanhemman oman reaktion vaikuttaneen enemmän lapsen näkemykseen tapahtuneista kuin siihen kuin näkemykseen siitä, mitä tilanteessa on tapahtunut.

5.4.5 Muita oppeja oikeuskäytännöstä

Ratkaisussa KKO 2013:97 asianomistaja ei ollut täydentänyt kertomusteen tai ottanut kantaa sen ristiriitaisuuksiin sen jälkeen, kun hän ilmoitti haluavansa unohtaa tapahtumat ja kieltäytyi kertomasta tapahtumista, ja tätä vaikenemista on pidettävä ymmärrettävänä joskin sen ei tule kääntyä vastaajan vahingoksi. Asian selvittämisestä pidättäytymiseen kesken prosessin KKO suhtautuu mielestäni neutraalisti kummankin asianosaisen näkökulman huomioiden: vaikeneminen on sallittua eikä automaationa vähennä jo annetun kertomuksen luotettavuutta, mutta se ei saa kääntyä vastaajan vahingoksi.

Ratkaisussa KKO 2013:97 todetaan, että luotettavuusarviota ei tule perustella nuoren käytöksen muuttumattomuudella, sillä nuoren voidaan katsoa pystyvän salaamaan asian tai torjumaan siihen liittyvät tunteet. Merkitystä ei tule antaa myöskään sille, että tapahtumista on kerrottu vasta ajan kulumisen jälkeen ja silloinkin vähitellen koulun terveydenhoitohenkilökunnalle. KKO:n mukaan myöskään sitä, ettei asianomistaja ole kyennyt kertomaan asioista käsittelyn myöhemmissä vaiheissa tai halunnut kuulla aiempaa kertomustaan, ei tule ottaa uskottavuuden lähtökohdaksi: lapsen tunnereaktiot eivät ole

välittömässä yhteydessä kertomuksen luotettavuuteen. Ratkaisussa vahvistetaan myös seuraavat periaatteet oikeuspsykologinen tutkimustiedon valossa: seksuaalirikoksen uhriksi joutuneilla lapsilla ei ole havaittu sellaisia yhteisiä häiriöitä, joiden perusteella uhrit voitaisiin tunnistaa ja diagnosoida sekä ettei siitä, että kertomus vaikuttaa kertojan aidolta kokemukselta, voida tehdä päätelmiä kertomuksen totuudenmukaisuudesta. Lapsi voi ilman uhriksi joutumista oireilla normaalin kehityksen tai psyykkisten ongelmien vuoksi, eikä oirehdintaa voida KKO:n tulkinnan mukaan katsoa osoitukseksi uhriksi joutumisesta.

Ratkaisussa KKO 1993:95 rikosasia tuli ilmi, kun asianomistaja oli ennen sovittua perheneuvolatapaamista jättänyt toisen vanhempansa saataville syytteen pohjana olevista tapahtumista kertovan kirjeen. KKO:n mukaan oli ilmeistä, että kirje oli tarkoitettu saattaa perheneuvolan tietoon, ja sen hätäisesti kirjoitettu sisältö, viimeistelemätön ulkoasu ja toimittamistapa ilmaisevat lapsen pakonomaista tarvetta puhua asiasta. Kirjeen voidaan katsoa vahvistavan lapsen kertomusta, ja neuvolassa hän on kertonut asiasta vielä tarkemmin. Nähdäkseni kertomuksen luotettavuuden puolesta voi puhua myös jokin muu seikka, kuten tässä tapauksessa lapselle ilmaantunut mahdollisuus saattaa asia ulkopuolisten aikuisten tietoon perheneuvolassa.

6 Johtopäätökset

Luotettavan kertomuksen saaminen lapselta on osoittautunut varsin monitasoiseksi kokonaisuudeksi, joka vaatii niin syvällistä ymmärrystä psykologisista lainalaisuuksista kuin monitasoista oikeudellisesta punnintaa. Lapset elävät tietysti mielessä melko omissa oloissaan vanhempiensa armoilla, jolloin lapselle rooli tietolähteenä voi tuntua vieraalta. Lasten kertomusten kohdalla luotettavuuden merkitys on korostunut, koska selitysten kirjo kertomuksen epäluotettavuudelle on laaja. Luotettavuuden käsite ei kuitenkaan tunnu oikein löytäneen omaa paikkaansa kotimaisessa oikeustilassa: mielestäni kertomuksen luotettavuus tarkoittaa ennen kaikkea kertomuksen sisällön vastaavuutta tosiasioihin. Kyseessä on ikään kuin liukuva jatkumo, joka asettuu jokaisessa yksittäistapauksessa eri kohtiin siten, että myös kertomuksen eri osien luotettavuus voi vaihdella.

Luotettavan kertomuksen rakentaminen alkaa jo ennen kuin itse kertomusta on edes olemassa: haastattelua ja etenkin haastattelumenetelmän valintaa on mielestäni pidettävä tärkeimpänä luotettavuuteen vaikuttavana seikkana. Onnistuneen haastattelun avain on siinä, että tilanteen tulisi olla lapselle mahdollisimman tavallinen keskustelu ilman ylimääräisiä jännitteitä. Mahdollisuuksien sallimissa rajoissa lasta tulisi kuulla tuomioistuimen tai poliisilaitoksen sijaan oikeuspsykiatrisessa tutkimusyksikössä oikeuspsykologiaan perehtyneen psykologin toimesta, ja lisäksi tulisi laatia erillinen asiantuntijalausunto lapsen antaman kertomuksen luotettavuudesta. Lasta tulisi kuulla mahdollisimman nopeasti ja tarpeen vaatiessa vaikka heti epäillyn teon tullessa ilmi lapsen niin halutessa. Kuulemisen tallentaminen on esiarvoisen tärkeää: tallenteelta voidaan myöhemmin tarkastella kuulemisen etenemistä ja havaita erilaisia virhelähteitä. Verrattuna kirjalliseen muotoon kirjattuun kuulemiseen, tallenne antaa mahdollisuuden jälkikäteen arvioida myös suoraan luotettavuuteen vaikuttavia seikkoja, kuten vastausten spontaaniutta, kysymysten ja vastausten limittymistä sekä yksinkertaisesti lapsen ikää ja kehitystasoa. Tallenteella on erityinen merkitys, koska se ei muutu eikä ole riippuvainen katselijasta tai kirjoittajasta.

Haastattelussa tulisi muutoinkin edetä lapsentahtisesti parhaan mahdollisen haastattelutuloksen takaamiseksi. Lasta tulisi haastatella hyödyntäen NICHD-menetelmää mahdollisimman luotettavan kertomuksen saamiseksi ja välttää kaikin mahdollisin keinoin johdattelua. NICHD-menetelmän ydinajatus on se, että lapselta pyritään saamaan mahdollisimman itsenäinen kuvaus tapahtumakulusta siten, että haastattelurunko lähinnä

ohjaa tarkentavilla kysymyksillä keskustelua oikeaan suuntaan²⁴⁸. Haastattelurunko edellyttää myös vaihtoehtoisten tapahtumankulkujen pohtimista, mikä vahvistaa sen lähtöajatus ennakkoluulottomasta alkuasetelmasta. Menetelmän vahvuus on sen lapsilähtöisyys: ennen varsinaiseen asiaan käsittelyyn siirtymistä toteutettavan harjoitushaastattelun yhtenä tarkoituksena voidaankin pitää lapselle tyypillisen ilmaisun selvittämistä sekä sen arviointia, kykeneekö lapsi ylipäättään antamaan riittävän kertomuksen. Vaikka johdattelevien kysymysten käyttämistä tulisi sinällään välttää, voidaan niitä hyödyntää joissakin tilanteissa viimesijaisina keinoina: avoimet kysymykset nauttivat ehdotonta etusijaa, mutta mikäli niiden avulla tapahtumankulku ei selviä, voidaan niiden käytön jälkeen jatkaa johdattelevilla kysymyksillä tietyin vaatimuksin. Vaatimukset ovat seuraavanlaiset: johdattelevien kysymysten tulee olla kontrolloituja, eli etukäteisesti suunniteltuja, ja niiden käyttö tulee huomioida luotettavuusarvioinnissa.

Koska lapsen kyky ilmaista kokemuksiaan on yhteydessä kehitystasoon²⁴⁹, on lapsen iällä ja kehityksellä väistämätön yhteys lapsen kertomukseen. Jokainen lapsi on oma yksilönsä ja tiedolliset kyvyt kehittyvät omaan tahtiinsa. Luotettavuusarvioinnin näkökulmasta lapsen tiedollisille taidoille on asetetaan kaksi vaatimusta: Lapsen tietoisuuden tason tulee olla sillä tavalla riittävä asian ymmärtämiseksi, että hän riittävällä tasolla ymmärtää haastattelun kohteena olevia asioita ja pystyy keskustelemaan niistä. Lisäksi lapsella tulee olla riittävä kyky yksilöidä juuri kyseessä oleva tapahtuma esimerkiksi paikan, ajan, ihmisten tai siihen liittyvän muun toiminnan avulla siten, että lapsi kykenee palauttamaan muiston juuri siitä nimenomaisesta tapahtumasta. Jotta haastattelun toteuttaminen on järkevää, tulee haastattelijan vakuuttua näiden seikkojen olemassaolosta. Lapsen iälle tai kehitystasolle ei tule kuitenkaan antaa itseisarvoa kertomuksen luotettavuutta arvioitaessa, sillä ne ovat ennemminkin kertomisen mahdollistavia välineitä. Luotettavuusarvioinnin keskiössä tulisi nähdä nimenomaan lapsen antama kertomus, jota sitten arvioidaan suhteessa lapsen kykyihin. Tällä tavoin voidaan tunnistaa esimerkiksi johdattelua tai lapsille leimallisia virhelähteitä.

Kertomus annetaan sanoin, joten kielellisellä ilmaisulla ja keskittymiskyvyllä on kiistaton merkitys luotettavuusarvioinnissa: on ensiarvoisen tärkeää, että vaikka haastattelussa edetään lapsen ehdoilla, haastattelijan on selvillä siitä, mitä lapsi sanomisillaan tarkoittaa. Lapsen

²⁴⁸ Rantaeskola – Kaunisto, 2024: s.538.

²⁴⁹ Korkman, 2008: s.458.

kapeassa elinpiirissä sanojen merkityssisältö voi muuttua, ja kun lapsi ei välttämättä kykene ymmärtämään tekojen oikeudenvastaisuutta, tulee erityisen tarkasti selvittää, mitä lapsi puheillaan todella tarkoittaa. Kuuleminen vaatii lapselta laajoja kielellisiä taitoja, ja väärinymmärryksen riski on olemassa jokaisessa keskustelussa. Mikäli lapsen kertomus joiltain osin ei vastaa lapsen muuta kielellistä ilmaisua, voi tämä olla merkki johdattelusta. Kielellisen ilmaisun ja keskittymiskyvyn ohella luotettavuusarvioinnissa tulisi huomioida laajasti kaikki sellaiset seikat, joilla voisi olla merkitystä luotettavuuteen: tällaisia voivat olla esimerkiksi persoonallisuus, lapsen tai epäilyn esiintuoneen aikuisen motiivi, perhesuhteet ja elämäntilanne yleisesti²⁵⁰, ja tätä kokonaisuutta voidaan kutsua lapsen kontekstiksi.

Jokainen ihminen altistuu huomaamattaan joka päivä erilaisille vaikutuksille, ja pienten lasten kohdalla alttius on erityisen suuri. Tämän vuoksi lapsen kertomuksen arvioinnissa kertomuksen rinnalla huomiota tulisi kiinnittää niihin olosuhteisiin, joissa kertomus on syntynyt: vain siten voidaan arvioida, onko lapsi altistunut johdattelulle. Mikäli johdattelua havaitaan, tulee arvioida, onko koko kertomusta pidettävä sen vuoksi saastuneena vai onko mahdollista erottaa toisistaan johdateltu ja lapsen oma kertomus. Johdattelu ei siis automaattisesti saastuta lapsen kertomusta, sillä johdattelu ei välttämättä ole vaikuttanut kertomukseen. Lapsi voi altistua johdattelulle samaistamalla oman käsityksensä haastattelijan ennakkokäsityksiin, altistumalla johdatteleville kysymyksille, altistumalla tapahtumaa koskevalle vuorovaikutukselle tai mikäli lapselle muodostuu tapahtuneesta valemuisia²⁵¹. Vaikka johdattelun päätyypit sinänsä ovat eriteltävissä, on niiden tunnistaminen haastavaa, koska lapsen kertomusta ei voida verrata alkuperäiseen kertomukseen. Huomio tuleeikin kiinnittää niihin olosuhteisiin, joissa lapsen kertomus on syntynyt ja millaisille tarinoille lapsi sen jälkeen on altistunut. Erityinen vastuu on vanhemmilla: vanhempien ei tulisi aloitteisesti keskustella tapahtumista lapsen kanssa.

On myös eriteltävissä tiettyjä virhelähteitä, jotka ovat tyypillisiä lapsille. Luotettava kertomus edellyttää objektiivisesti oikeaa havaintoa, kykyä säilyttää tieto muistissa sekä kykyä ilmaista havainto virheettömästi²⁵². Lapsi saattaa epäonnistua näissä kaikissa: ymmärtää asian väärin, unohtaa tapahtuneen sekä ilmaista sen tavalla, jolla hän ei tule ymmärretyksi. Yksi yleisimmistä virhelähteistä on puhdas erehtyminen, minkä vuoksi luotettavuuden

²⁵⁰ Lahtinen, 2008: s.183.

²⁵¹ Ceci – yms, 2002: s.125 ja Lahtinen, 2008: s.184.

²⁵² Tirkkonen, 1972: s.298.

näkökulmasta katse tulisi kiinnittää lapsen kontekstiin sekä yleiseen, muuhun näyttöön perustuvaan, käsitykseen asiasta. Toisena virhelähteenä voidaan pitää valehtelua, joskin lapsitodistajia ei tule pitää aikuisia epärehellisimpinä²⁵³. Kolmantena virhelähteenä tunnustetaan mielikuvituksen vaikutus lapsen kertomukseen, vaikkakin pääsääntöisesti lasten kertomusten voi olettaa olevan tästä todellisuudesta²⁵⁴. Satuilulle ominainen yliampuvuus paljastaa sen nopeasti, vaikkakin mielikuvitukseltakin vaikuttava kertomus voi olla todellinen. Viimeisenä lapsuudelle leimallisena virhelähteenä voidaan pitää kertomusten aukollisuutta, sillä lapsi voi unohtaa tai jättää kertomuksesta olennaisia osia pois taikka vastaavasti tieto ei ole välttämättä edes painunut lapsen mieleen²⁵⁵. Lapsen kokemukset ovat aikuisen kokemuksia irrallisempia, sillä lapselle tapahtuu uusia asioita paljon useammin. Lapsen huomio ei välttämättä kiinnity samantilaisiin poikkeavuuksiin kuin aikuisen, koska lapsi ei vielä erota yhtä selkeästi tavanomaista ja epätavanomaista käytöstä.

CBCA-menetelmä sisältää listauksen erilaisia totuuskriteereitä, joiden avulla voidaan arvioida lapsen kertomuksen luotettavuutta: Taustalla on ajatus siitä, että lapsi ei kykenisi kertomaan totuuskriteereiden mukaista kertomusta, ellei se perustuisi tositahtumiin. Toisena ajatuksena on, että lapsi ainakin pyrkisi kertomaan todentuntuisen kertomuksen myös kun kertomus ei ole totta.²⁵⁶ Luotettavuuskriteereitä voidaankin hyödyntää ohjaavana välineenä arvioitaessa kertomuksen sisältöä. Ne auttavat hahmottamaan luotettavuuden astetta yleisluontoisesti kiinnittämällä huomiota listamaisesti kertomuksen eri osiin: Yleiset kertomuksen piirteet kiinnittävät huomiota kertomuksen luontevuuteen ja kerronnan erilaisiin keinoihin. Spesifit piirteet kohdistavat huomion yksityiskohtiin ja siihen, ettei luotettavaltakaan kertojalta odoteta täydellistä kertomasta, vaan ennemminkin riittävää sidonnaisuutta tapahtumapaikkaan, ihmisiin ja vuorovaikutukseen. Sisällön erityispiirteiden yhdistävänä tekijänä on tietynlainen liittymäkohdan puute pääasiaan, sillä kyse on seikoista, jotka eivät suoraan sisällä asian selvittämisen kannalta olennaista tietoa, mutta joita luotettava kertoja useimmiten kertoo silti. Motivaatiosisältöjen yhdistävänä nimittäjänä voidaan pitää yleistä pyrkimystä asian kokonaisvaltaiseen selvittämiseen, vaikka se asettaisikin kertojan epäedulliseen asemaan. Rikosspesifit elementit ovat sellaisia tietoja itse teosta, joita kertojalla voi olla vain aidon kokemuksen perusteella.

²⁵³ Flinn – Spencer, 1995: s.178.

²⁵⁴ Ellonen – Karstinen – Nykänen, 1996: s.134.

²⁵⁵ Flinn – Spencer, 1995: s.179 ja Haapasalo – Kiesiläinen – Niemi-Kiesiläinen, 2000: s.91.

²⁵⁶ Lahtinen, 2008 ja viittaamansa: s.179.

Tuomioistuinkäytännöstä on tunnistettavissa joitakin lapsen kertomuksen luotettavuuteen liittyviä oikeusohjeita. Kertomuksen sisällöllisestä samankaltaisuudesta KKO on linjannut, että mitä useammin lapsi toistaa ensimmäisenä kertomansa kertomuksen, sitä luotettavampana sitä voidaan pitää. Tätä ensimmäistä kertomusta voidaan pitää ikään kuin alkupisteenä, johon sitten verrataan tulevia kertomuksia ja mahdollisia uusia tai tarkentuvia yksityiskohtia. KKO on myös ratkaisuisaan todennut, että muuttuva, epäselvä tai epäjohdonmukainen kertomus ei automaattisesti vähennä sen luotettavuutta, mikäli kertomus on ikätasoinen ja nämä kertomuksen piirteet ovat selitettävissä ikätasoisilla haasteilla. Johdattelun osalta KKO linjaa, että johdattelevien kysymysten käyttö haastattelussa tapahtumankulun selvittämiseksi voi olla hyväksyttävää, mikäli tietoa ei muuten saataisi lapsen iän vuoksi, kysymykset ovat kontrolloituja ja ne huomioidaan luotettavuusarvioinnissa. Haastattelujen ulkopuolella tapahtuneesta johdattelusta KKO lausuu seuraavaa: kertomusta voidaan pitää luotettavana johdattelusta huolimatta, mikäli kertomus on tapahtumankulun osalta pysynyt yhdenmukaisena ja erillisenä suhteessa johdateltuun tietoon.

Tutkielman mukaan lapsen kertomuksen luotettavuuden puolesta puhuvat seuraavat seikat: Kertomus on saatu ja sen luotettavuutta on arvioitu yhteistyössä oikeuspsykologiaan erikoistuneiden ammattilaisten kanssa, tallennettu videomuotoon sekä suunniteltu ja toteutettu käyttäen NICHD-menetelmää. Kertomusta on tämän jälkeen analysoitu lapsen tiedollisten kykyjen, kielellisen ilmaisun ja keskittymiskyvyn näkökulmasta siten, että lapsen koko konteksti huomioidaan. Kertomuksen syntytapaa on tarkasteltu ja siitä on pyritty löytämään merkkejä johdattelusta ja lapsuudelle leimallisista virhelähteistä. Lisäksi kertomus läpäisee CBCA-menetelmän mukaiset totuuskriteerit sekä oikeuskäytännössä esitetyt kannanotot. Kun lapsen kertomusta punnitaan näiden arviointiperusteiden valossa kokonaisharkintaa käyttäen, voidaan tehdä perusteltuja päätelmiä sen luotettavuudesta.